

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
Науково-дослідний центр судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності

**ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
(«Крайнівські читання»)**

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(23 грудня 2024 р., м. Київ)

Київ
Видавництво Людмила
2025

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України
(протокол № 13 від 13.01.2025)*

Рецензенти:

Барабаш О. В. – доктор технічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення в енергетиці Навчально-наукового інституту атомної та теплової енергетики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

Кучук Н. Г. – доктор технічних наук, професор, професор кафедри електронних обчислювальних машин Національного технічного університету України «Харківський політехнічний інститут»

П78 Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (23 грудня 2024 р., м. Київ); за ред. д.т.н. М.О. Можасва / НДЦСЕ судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 148 с.
ISBN 978-617-555-273-5

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності» («Крайнівські читання») присвячені темі «Комплексні дослідження у сфері експертизи інтелектуальної власності». Поряд з цим розглядалися питання: теорія, історія та методологія судової експертизи з питань інтелектуальної власності; проблеми реформування судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності; судова експертиза у сфері технічної творчості (винаходи, корисні моделі, промислові зразки); судова експертиза комерційних (фірмових) найменувань і торговельних марок; економічні дослідження та експертизи у сфері інтелектуальної власності; експертиза комп'ютерних програм, баз даних та телекомунікаційних засобів (систем); шляхи розвитку та вдосконалення науки і освіти у сфері захисту інтелектуальної власності та ін.

Запропоновані матеріали науково-практичної конференції розраховані на судових експертів, суддів і представників органів досудового розслідування, оцінювачів, науковців і представників громадськості, які цікавляться захистом права на об'єкти інтелектуальної власності.

Організатори конференції не в усіх випадках поділяють погляди, висловлені в наведених матеріалах, але з повагою ставляться до цінностей наукового плюралізму та свободи академічних досліджень.

ISBN 978-617-555-273-5

УДК 347.77/.78:343.148(082)

© Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності МЮУ, 2025
© Видавництво Людмила, 2025

ЗМІСТ

Можаяєв Михайло. Про VIII Міжнародну науково-практичну конференцію «Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності» («Крайнівські читання») 6

1. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Чабанець Тетяна

Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності в системі комплексів та у складі комплексних судових експертиз (сучасна практика та проблемні питання) 7

Мануленко Олександра, Заніна Тетяна

Взаємозв'язок різних об'єктів інтелектуальної власності в судовій експертизі 15

Хамініч Світлана, Полякова Світлана

Виклики та перспективи судової експертизи у сфері інтелектуальної власності 20

2. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СФЕРІ КОМЕРЦІЙНИХ (ФІРМОВИХ) НАЙМЕНУВАНЬ І ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

Милостива Дар'я, Бабченко Анна, Крижановська Олена

Питання судової експертизи комерційних найменувань та торговельних марок 25

3. ЕКОНОМІЧНІ, ТОВАРОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Рак Віра, Голець Ірина

Особливості застосування витратного підходу при визначенні ринкової вартості майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності – комп'ютерної програми (програмного забезпечення) . 28

Голець Ірина, Тимощик Лілія

Методика визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди..... 37

Чабанець Тетяна, Чернюк Юлія

Визначення ринкової вартості машин та обладнання в ретроспективі з урахуванням умов договору 41

Кисла Світлана

Вплив кон'юнктури ринку на формування ринкової вартості 48

Ількова Ніка, Окуневич Ірина

Особливості визначення вартості торговельних марок при проведенні економічних досліджень та експертиз у сфері інтелектуальної власності 52

Полюхович Валерій

Захист прав в сфері інтелектуальної власності: протидія патентним зловживанням та особливості судової експертизи патентного тролінгу 58

4. ЕКСПЕРТИЗА КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ, БАЗ ДАНИХ І ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Руслан Мірошник, Тетяна Бикова, Володимир Гомон, Дмитро Хівренко

Комп'ютерні програми та бази даних як об'єкти авторського права при проведенні комплексних комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інтелектуальної власності..... 66

Дереча Андрій, Шебалков Ігор

Вихідні коди програмного забезпечення в комплексних комп'ютерно-технічних дослідженнях інтелектуальної власності 74

Закс Олександр

Програмне забезпечення для автоматизованого дослідження вихідного коду: інструменти, методи та практичне значення..... 84

Нестор Наталія, Полянський Антон, Лущик Ігор

Проблеми використання штучного інтелекту у сфері експертиз інтелектуальної власності 88

Хамініч Світлана, Мірошніченко Володимир

Використання штучного інтелекту в судовій експертизі: можливості та виклики..... 92

Semenov S., Zhang S., Chernykh E.

Strengthening smart city infrastructure through enhanced uav security..... 96

5. КОМПЛЕКСНІ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дідушок Наталія, Мотузка Катерина

Перспективи проведення комплексних досліджень у галузі експертизи об'єктів інтелектуальної власності і лінгвістичної експертизи мовлення 101

Юзишина Тетяна

Практичні аспекти проведення комплексної почеркознавчої експертизи та експертизи інтелектуальної власності 105

Фоя Оксана

Особливості проведення комплексних експертиз об'єктів
інтелектуальної власності 109

Папакіна Ганна, Білик Інна

Комплексне будівельно-технічне дослідження та дослідження
у сфері інтелектуальної власності щодо визначення, чи є
проектна документація переробкою іншого проекту.....112

Фоя Оксана, Кисла Світлана

Особливості проведення комплексної товарознавчої
експертизи та експертизи об'єктів інтелектуальної власності.....117

Козлов Олександр

Особливості проведення комплексних судових військових
експертиз та експертиз інтелектуальної власності під час дії
воєнного стану 120

Лушникова Тамара, Воліков Володимир

Комплексні судові експертизи ОІВ: практичний досвід..... 125

6. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ**Кирдан Богдан, Луговий Ігор**

Інноваційні підходи до розвитку освіти і науки у сфері захисту
інтелектуальної власності в умовах цифрової трансформації 132

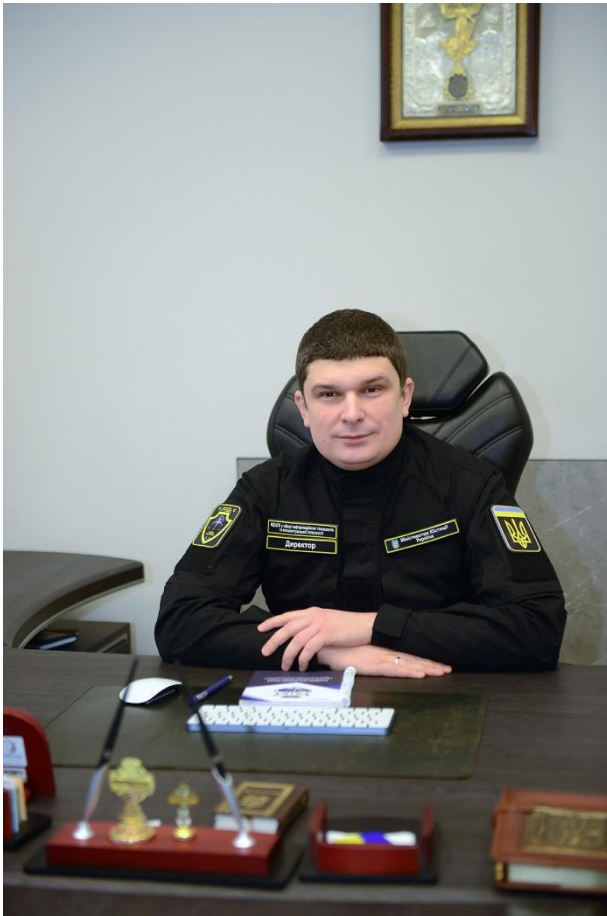
Кісіль Наталія

Актуальні питання вирішення інтеграційних завдань у сфері
інтелектуальної власності та перспективи впровадження
компетентнісних підходів до підготовки експертів 138

Тимощик Лілія, Рак Віра

Внесення змін до Положення про Центральну експертно-
кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України:
теоретичні та практичні аспекти 144

Любі друзі!

За доброю традицією кожного року у грудні Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності проводить профільну міжнародну науково-практичну конференцію «Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності» («Крайнівські читання»), присвячену найбільш актуальним проблемам вказаного напрямку експертних досліджень. Проте щороку тематика конференції розширюється з огляду на потреби часу.

Відповідно у 2024 році основною темою конференції було обрано таку: «Комплексні дослідження у сфері експертизи інтелектуальної власності». І цей вибір не був випадковим, адже досвід наших співробітників показує, що і правоохоронні органи й фізичні або юридичні особи дедалі частіше замовляють проведення саме комплексних експертиз. Водночас експертизою у сфері інтелектуальної власності досліджується настільки різноплановий масив об'єктів, що робить її дотичною майже до всіх галузей науки, техніки й ремесла. Ці твердження довели у своїх виступах і тезах учасники конференції.

Отже, я запрошую вас ознайомитися з науковим і практичним доробком українських і зарубіжних експертів, науковців – теоретиків і практиків у галузі судової експертизи й інтелектуальної власності. Певен, що кожен із вас, шановні колеги, знайде тут щось цікаве для себе.

З повагою директор Центру,
доктор технічних наук
Михайло Можасєв

1. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Чабанець Тетяна

*в.о. заступника директора – завідувача Київського відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ КОМПЛЕКСІВ ТА У СКЛАДІ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ (СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ)

Судова експертиза по суті орієнтована на використання досягнень різних галузей наукових знань для вирішення завдань судочинства, а тому сама її природа має інтеграційний характер. Комплексні ж судово-експертні дослідження становлять найскладніші форми інтеграції спеціальних знань із залученням відповідних спеціалістів.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція № 53/5): «Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів *у межах однієї галузі знань*) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» [1].

Вивченню особливостей проведення комплексних експертиз, дослідженню проблемних питань інтеграції наукових знань та використання даних, одержаних при проведенні судових експертиз різних видів, родів і класів, а також систематизації накопичених знань, присвячені наукові праці А. І. Вінберга, Н. Т. Малаховської, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Н. І. Клименко, М. Я. Сегая,

Е. Б. Сімакової-Єфремян, Л. П. Тимошик, В. Л. Федоренка, М. Г. Щербаковського та інших вчених.

Так, у роботі Е. Б. Сімакової-Єфремян розроблена багаторівнева класифікація комплексних судових експертиз, що проводяться як із залученням фахівців одного відомства, так і міжвідомчих, при цьому найскладнішим під час розроблення класифікацій судових експертиз визначено створення субпідрядної системи комплексних експертиз. Ця складність пов'язана із тим, що інтеграційним є не тільки об'єкт комплексної експертизи, а і її предмет, завдання, суб'єкт та сукупність методів (тобто спеціальні знання), що застосовуються для вирішення завдань комплексної експертизи шляхом їх комплексування. Без інтеграції спеціальних знань виконання комплексної експертизи, а отже й пізнання об'єкта, стає неможливим. Саме тому слід мати на увазі, що не тільки комплексний об'єкт визначає підстави для класифікування комплексних судово-експертних досліджень, а й суб'єкт – тобто розподіл першого рівня має відбуватися на підставі виокремлення того суб'єкта (судового експерта), якому належить провідна роль у вирішенні завдань комплексних судово-експертних досліджень [2].

Під час проведення комплексних досліджень об'єктів судової експертизи будь-які вирішувані завдання за ступенем спільності носять інтеграційний характер, тобто є інтеграційними. А сама їх сутність пов'язана із дослідженням інтеграційного об'єкта, тобто такого, для вивчення якого необхідно вирішити низку підзавдань і застосувати комплекс спеціальних знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо через використання методів різних наук.

Комплекс спеціальних знань, що застосовуються під час вирішення завдань комплексних судово-експертних досліджень, не може стосуватися юридичних наук, тобто, завдання не можуть бути спрямовані на вирішення питань, пов'язаних із встановленням фактів порушень норм законодавства, винних осіб, правових сторін складу злочину чи іншого правопорушення.

Експертиза у сфері інтелектуальної власності нині виокремлена як напрям судових експертиз, у межах якого встановлюються фактичні дані про властивості, ознаки, закономірності створення

та використання об'єктів права інтелектуальної власності. Диференціація існуючих напрямів судових експертиз у сфері інтелектуальної власності побудована, виходячи з об'єктів експертних досліджень, які є специфічними для кожного виду (підвиду) експертиз. Виключенням є лише економічна експертиза у сфері інтелектуальної власності, в рамках якої визначається вартість майнових прав на всі об'єкти інтелектуальної власності та проводиться розрахунок збитків, які заподіяні в результаті порушення прав на них.

Так, відповідно до Інструкції № 53/5 [1] до основних видів (підвидів) експертиз віднесено як окремий вид:

«1.2.5. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності».

Об'єктами експертизи можуть ставати різні об'єкти права інтелектуальної власності. Наприклад, при вирішенні експертного завдання щодо встановлення факту відтворення твору мистецтва у торговельній марці необхідно володіти знаннями властивостей і ознак, а також особливостей надання правової охорони двох об'єктів: власне твору (який розглядається як об'єкт авторського права) і торговельної марки.

Виходячи з експертної практики, для встановлення фактів та обставин справи при здійсненні кримінального провадження на етапі досудового розслідування та під час розгляду справ у суді виникає потреба в інтеграції наукових знань та застосуванні спеціальних знань, що притаманні різним видам, родам і класам судових експертиз. Зокрема, найбільш поширеними є випадки призначення комплексних експертиз в межах таких експертних спеціальностей:

13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші» + 13.2 «Дослідження, пов'язані з виконаннями,

фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення»;

13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші» + 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями»;

13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші» + 10.17 Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів»;

13.1.2 «Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних))» + 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності»;

13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші» + 13.4 «Дослідження, пов'язані з промисловими зразками» + 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями»;

13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями» + 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності»;

13.3 «Дослідження, пов'язані із винаходами і корисними моделями» + 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів»;

13.1.2 «Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних))» + 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності» + 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів» + 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів» тощо.

Методики проведення комплексних експертиз в державному Реєстрі експертних методик, враховуючи їх міждисциплінарний характер, також виділені в окрему групу, оскільки вони містять сукупність прийомів, способів і методів дослідження з різних експертних спеціальностей (різних галузей спеціальних знань).

В умовах суцільного на сьогодні охоплення процесами цифровізації усіх видів людської діяльності одним з поширених видів

комплексних експертиз є комплексна судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності та комп'ютерно-технічна. Оскільки цифровий програмний продукт є результатом кропіткої високоінтелектуальної роботи, вочевидь, що будь-які спроби його нелегального використання і поширення спричиняють значну шкоду власникам подібних продуктів, порушують їх права та інтереси. В багатьох інших, зокрема, західних країнах, захист авторських прав, в тому числі, розробників програмних продуктів, перебуває на високо розвинутому рівні, а особи, які вчиняють порушення таких прав, несуть відповідальність. Враховуючи, що Україна на сьогодні перебуває у процесі активного впровадження європейських стандартів, обумовленому ключовими завданнями і цілями євроінтеграції, захист авторських прав є не лише необхідним інструментом забезпечення інтелектуального та винахідницького потенціалу нашої країни, запорукою розвитку української економіки, а й є однією з найголовніших умов інвестиційної привабливості нашої держави та запобіжником відтоку професійних кадрів та виробництва інноваційних продуктів за кордон.

Саме такі стратегічні завдання правозахисної діяльності в Україні, вітчизняного правосуддя визначають потребу у розвитку інституту судової експертизи у відповідному напрямі, зокрема, особливої уваги потребує методичне забезпечення комплексної судової експертизи, пов'язаної з дослідженням комп'ютерних програм і копії даних (дослідженням відповідності програмних продуктів, установлених на жорсткі магнітні диски або на змінні носії інформації, вимогам до ліцензійного програмного забезпечення; установлення наявності авторських програмних пакетів або їх складових у наданому для дослідження програмному забезпеченні) та ін.

Виходячи із запиту практики науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України проводяться активні наукові пошуки з метою розробки експертних методик та рекомендацій з проведення актуальних видів експертних досліджень. Зокрема, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України спільно з науковцями та експертами інших експертних

установ на цей час виконує НДР: «Розробка методичних рекомендацій щодо проведення комплексних експертиз, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності» (реєстраційний номер 0124U002689) [4]. Така наукова розробка здійснюється в Україні вперше. Загальні теоретичні та методологічні підходи вирішення інтеграційних завдань в судовій експертизі вже знайшли своє наукове відображення у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Однак, на сьогодні відсутні галузеві методичні рекомендації проведення комплексних експертиз, що пов'язані із об'єктами інтелектуальної власності.

Йдеться про випадки: 1) коли потреба проведення комплексної експертизи виникає при розв'язанні завдань судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, до проведення якої крім атестованих судових експертів відповідного напрямку залучають інших фахівців (експертів) у відповідній або іншій галузі(ях) науки, техніки та мистецтва; 2) коли, навпаки, експерти у галузі інтелектуальної власності залучаються до вирішення питань експертизи іншого виду (галузі).

В практиці призначення судових експертиз певні складнощі викликає чітке розуміння **підстав призначення комплексних експертиз**, та виходячи з цього – розмежування ситуацій, в яких наявні такі підстави, а в яких йдеться лише про спільність об'єктів дослідження та зв'язок (залежність) висновків однієї експертизи від результатів іншої (**підстави призначення комплексів експертиз**).

На цю проблему звертають увагу науковці різних галузей судової експертизи (наприклад, автори статті «Проведення комплексних і комплексів судових експертиз із використанням спеціальних знань у галузі економіки» – В. Слюсаренко, О. Хомутенко, С. Тарасютіна та ін.) [3].

Так, наприклад, на сьогодні як комплексні експертизи проводяться дослідження у сфері інтелектуальної власності з метою вирішення питання щодо визначення, чи є продукт (наприклад, сигарети) контрафактним; чи виготовлено на одному обладнанні упакування сигарет, вилучених у різних місцях; та чи нанесено на упакування об'єкт інтелектуальної власності (торговельну марку).

Ситуації проведення комплексних та комплексів судових експертиз процедурно по суті розмежовує Інструкція № 53/5 [1], в якій зазначено:

«У документі про призначення експертизи (залучення експерта) для проведення комплексної експертизи зазначаються її назва та експертна(і) установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані. Якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох експертних установ, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником такої установи, провідною визначається експертна установа.

Документ про призначення експертизи (залучення експерта) для проведення комплексної експертизи направляється в кожному з експертних установ-співвиконавців, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній експертній установі.

Якщо в документі про призначення експертизи (залучення експерта) провідну експертну установу не визначено, вона визначається за згодою між керівниками установ, а якщо вони не дійшли до згоди, – то органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для проведення комплексної експертизи» *(характеризує організацію проведення комплексних експертиз)*.

«Якщо в одному документі про призначення експертизи (залучення експерта) є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов'язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх виконання» *(характеризує організацію проведення комплексу експертиз)*.

В той час як організаційні особливості призначення та проведення комплексних та комплексів судових експертиз можуть бути окреслені в загальних рисах в нормативно-правовому акті (з їх відповідним поширенням на всі випадки призначення і проведення експертиз будь-яких видів), то фактичні підстави призначення комплексних експертиз у сфері інтелектуальної власності (або комплексів експертиз у сфері інтелектуальної власності) може бути сформований лише на підставі аналізу і узагальнення емпіричного досвіду проведення судових експертиз стосовно об'єктів відповідної галузі (об'єктів інтелектуальної власності).

З урахуванням викладеного, одним із завдань вищезгаданої науково-дослідної роботи є проведення узагальнення експертної практики та визначення фактичних підстав проведення комплексних та комплексів судових експертиз у сфері інтелектуальної власності.

Використані джерела:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 01.12.2024).

2. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика [Текст] : монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2016. – 455 с.

3. Слюсаренко В., Хомутенко О., Тарасютіна С. Проведення комплексних і комплексів судових експертиз із використанням спеціальних знань у галузі економіки // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2024. Випуск 1 (34). Харків, 2024. С. 209-222. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.12.

4. Науково-дослідна робота «Розробка методичних рекомендацій щодо проведення комплексних експертиз, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності» (державний реєстраційний номер НДДКР 0124U001125). URL: <https://nddkr.ukrintei.ua/view/rk/605737ebc04d81b82361dbf5421a0e> (дата звернення: 01.12.2024).

Мануленко Олександра

старший науковий співробітник лабораторії товарознавчих досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, Україна

Заніна Тетяна

старший науковий співробітник лабораторії товарознавчих досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІЗНИХ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Інтелектуальна власність є ключовим активом сучасного суспільства, який забезпечує інновації, економічний розвиток і культурний прогрес. Водночас, унаслідок зростання економічної цінності об'єктів ІВ, збільшується кількість суперечок, пов'язаних із їхнім порушенням або недобросовісним використанням. У таких випадках судова експертиза стає незамінним інструментом для розв'язання спорів.

Важливо розуміти, що об'єкти інтелектуальної власності, такі як авторське право, товарні знаки, патенти, промислові зразки та інші, взаємодіють між собою, створюючи комплексну правову картину. Цей взаємозв'язок суттєво впливає на процес експертизи, визначаючи її завдання, методи та результати.

При диференціації напрямків судової експертизи у сфері інтелектуальної власності ураховано необхідність наявності у експерта знань про властивості, ознаки, закономірності створення та використання різних об'єктів права інтелектуальної власності.

У межах судових спорів експерти аналізують різні об'єкти інтелектуальної власності:

- Авторське право: твори мистецтва, літератури, музики, програмне забезпечення;
- Товарні знаки: назви, логотипи, слогани, які ідентифікують продукцію чи послуги;
- Патенти: технічні рішення, винаходи;
- Промислові зразки: дизайн і зовнішній вигляд виробів;
- Комерційна таємниця: ноу-хау, методики, бізнес-стратегії.

Судова експертиза може проводитись для визначення авторства, встановлення факту порушення прав, ідентифікації оригінальності чи новизни об'єкта, а також оцінки збитків.

Розглянемо взаємодію різних об'єктів інтелектуальної власності.

1. Авторське право захищає літературні, музичні, художні твори, проте може поєднуватися з іншими об'єктами, наприклад, товарними знаками (дизайн упаковок із використанням оригінальних зображень) або патентами (опис винаходів у патентній документації).

Наприклад, твори декоративно-ужиткового мистецтва можуть характеризуватися оригінальністю їх виконання та містити певну індивідуальність, у зв'язку з чим отримувати правову охорону як об'єкти авторського права. При цьому вони можуть використовуватися як елементи оформлення товарів широкого вжитку (шкатулок, коробок, сумок, упаковок, обкладинок, етикеток, флаконів, кондитерських та інших виробів) та отримувати правову охорону як промислові зразки (при реєстрації зовнішнього вигляду виробів або їх частин, які містять твори декоративно-прикладного мистецтва). Також твори образотворчого мистецтва, графіки та декоративно-прикладного мистецтва можуть включатися до складу торговельних марок. У таких випадках під час проведення судових експертиз може виникати необхідність застосування знань, що стосуються різних експертних спеціальностей: 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші», 13.4 «Дослідження, пов'язані з промисловими зразками» або 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями». [1]

2. Специфічні об'єкти правової охорони – етикетка та упаковка.

Дизайн упаковки та етикетки може також охоронятися нормами авторського права як твір, якщо носить творчий характер і є результатом творчої роботи художника або дизайнера.

Варіантом охорони упаковки або етикетки в якості торговельної марки може бути реєстрація комбінованого позначення. Так чи інакше, етикетка (упаковка) використовується для позначення (а отже, відмінності) товару конкретного виробника, і в цьому полягає її суть як об'єкта, що підлягає охороні згідно із Законом «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». [2]

Оригінальна компоновка всіх елементів упаковки, яка грає найважливішу роль в просуванні товарів, дизайнерські розробки і нові художні рішення у виробі (промисловий дизайн) можуть отримати охорону в якості промислового зразка. Умовами надання правової охорони упаковок як промислових зразків є наявність новизни та оригінальності у об'єктів.

Правову охорону в якості промислового зразка отримують етикетки, упаковки, тара, створені на основі художньо-конструкторських рішень, що визначають зовнішнє виконання виробів. Захист дизайнерських рішень в якості промислових зразків більш надійна і дозволяє доводити авторство в суді. [3]

3. Патенти та промислові зразки

Винаходи, захищені патентами, можуть включати промислові зразки (дизайн продуктів), що створює комплексний захист як функціональних, так і естетичних аспектів продукту.

Наприклад, мобільний телефон може бути захищений патентом на технологію, а його зовнішній вигляд – промисловим зразком.

4. Товарні знаки та географічні зазначення:

Товарні знаки забезпечують ідентифікацію брендів, тоді як географічні зазначення захищають походження продуктів із певної місцевості.

Взаємодія цих прав сприяє формуванню унікального ринкового іміджу продукту (наприклад, сир “Рокфор” може мати зареєстрований товарний знак і географічне зазначення).

5. Промисловий зразок і товарний знак є об'єктами інтелектуальної власності, які часто взаємодіють у бізнесі.

Промисловий зразок охороняє зовнішній вигляд виробу, його дизайн, що включає форму, кольори, орнаменти та інші естетичні характеристики.

Товарний знак забезпечує ідентифікацію виробника товару чи послуги на ринку. Він може бути у вигляді слів, логотипів, символів чи навіть форм.

Взаємозв'язок цих об'єктів полягає в тому, що вони можуть застосовуватись до одного й того самого виробу, але виконувати різні функції, що іноді призводить до конфліктів або дублювання правової охорони.

Форма виробу може одночасно бути зареєстрованою як промисловий зразок (для захисту дизайну) і як товарний знак (для ідентифікації бренду).

Наприклад, пляшка Coca-Cola має охорону як промисловий зразок (оригінальний дизайн) і як тривимірний товарний знак.

6. Комерційна таємниця та патенти. Компанії можуть вибирати між патентуванням винаходу, що вимагає розкриття деталей, або збереженням інформації як комерційної таємниці. Збереження балансу між цими об'єктами допомагає мінімізувати ризики конкуренції.

Взаємозв'язок різних об'єктів інтелектуальної власності в судовій експертизі є складним і багатогранним питанням та потребує глибокого аналізу та міждисциплінарного підходу. У сучасних справах ці об'єкти рідко функціонують ізольовано, натомість взаємодіють, створюючи складні правові ситуації.

Судова експертиза має ключову роль у розв'язанні цих спорів, забезпечуючи доказову базу для прийняття справедливих рішень.

Ефективний аналіз об'єктів інтелектуальної власності не лише сприяє захисту прав власників, але й стимулює інновації, творчість та економічний розвиток.

Зростаюча роль інтелектуальної власності у сучасному світі вимагає від експертів високої кваліфікації, міждисциплінарного підходу та глибокого розуміння взаємозв'язків між різними об'єктами права.

Література:

1. Кісіль Н. В. Окремі аспекти проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, що потребують застосування комплексу спеціальних знань / Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.). Режим доступу:

https://m3rkxutm8pk3eqapl5ynjvb3gips8uao.cdn-freehost.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/aktualni-pytannya-sudovoyi-ekspertologiyi_2023.pdf.

2. Методичні рекомендації щодо особливостей проведення експертних досліджень, пов'язаних з етикетками: звіт НДР (заключ.) / МЮУ, Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності; кер. Н. М. Ковальова; викон.: Т. М. Чабанець, О. А. Фоя, Н. Б. Климова, А. П. Копитько, Т. А. Заніна.- 0119U001355.- НДЦСЕ, 2020, – 98 с.

3. Заніна Т. А., Копитько А. П., Мануленко О. В. Правовий захист етикеток та упаковок, як особливих об'єктів інтелектуальної власності / Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. VI Міжнар. науково-практ. конф. (20 грудня 2022 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка / Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. – К. : Вид-во «Ліра», 2022. – 71-77 с.

Хамініч Світлана

професор кафедри соціально-економічних дисциплін, доктор економічних наук, професор; старший науковий співробітник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Полякова Світлана

кандидат філологічних наук, доцент, учений секретар Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Судова експертиза у сфері інтелектуальної власності є важливою складовою правозастосовчої практики, що забезпечує об'єктивність, наукову обґрунтованість та ефективність правосуддя. В умовах глобалізації, розвитку нових технологій та інновацій виникають нові виклики для цієї сфери, що потребує вдосконалення методів та підходів у проведенні судових експертиз. У даному контексті можна виділити як основні виклики, так і перспективи розвитку судової експертизи в інтелектуальній власності.

Одним із найбільших викликів для судової експертизи є швидкий розвиток технологій. Поява нових форм інтелектуальної власності, таких як генетичні патенти чи нові програмні продукти сприяє тому, що судові експерти повинні володіти спеціальними знаннями в цих галузях, постійно їх оновлювати, отримувати нові навички і кваліфікації [1].

Іншим викликом є складність виведення об'єктивних критеріїв порівняння об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, у випадку патентних спорів, оцінка новизни та інноваційності винаходу може бути дуже суб'єктивною. Визначення ступеня подібності товарних знаків або оцінка авторства в разі порушення авторських прав також можуть бути складними завданнями для експертів, що потребують спеціальних глибоких знань у відповідних галузях права і техніки.

Крім того, велику роль відіграє правова невизначеність та розбіжності в національних та міжнародних підходах до інтелектуальної власності. Різні правові системи можуть по-різному трактувати охорону інтелектуальної власності, що ускладнює роботу судових експертів [2]. Це особливо важливо в умовах глобалізації та інтеграції економік, коли одним із основних завдань є забезпечення однакових стандартів захисту інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

У контексті розвитку судової експертизи можна відзначити й перспективи. По-перше, інтеграція новітніх технологій, зокрема інформаційних систем і штучного інтелекту, у процес проведення експертиз для порівняння об'єктів інтелектуальної власності дозволяє значно підвищити ефективність та точність судових експертиз. Системи машинного навчання можуть допомогти у визначенні схожості між товарними знаками, патентами та іншими об'єктами інтелектуальної власності, що знижує вплив людського фактору та підвищує об'єктивність [3].

По-друге, важливою перспективою є посилення міжнародної співпраці в сфері судової експертизи. З огляду на глобальний характер інтелектуальної власності, важливо забезпечити взаємне визнання судових експертиз між різними юрисдикціями. Це може включати гармонізацію стандартів експертних досліджень, створення єдиних методичних підходів до оцінки об'єктів інтелектуальної власності, а також розвиток міжнародних мереж експертів. Така співпраця дозволить знизити кількість суперечностей, що виникають через різні правові підходи, яка забезпечить більш ефективний захист прав інтелектуальної власності на глобальному рівні.

Значним кроком уперед є також удосконалення навчання та сертифікації судових експертів у галузі інтелектуальної власності. Зважаючи на складність та швидкий розвиток цієї сфери, необхідно створити системи безперервного професійного розвитку для експертів, що включають як технічні, так і правові аспекти судових експертиз. Спеціалізовані курси, тренінги та сертифікаційні програми повинні стати обов'язковими для тих, хто працює у сфері судових експертиз інтелектуальної власності.

Розвиток судової експертизи в сфері інтелектуальної власності потребує нагальної уваги. Один із них – це удосконалення процесу оцінки економічної та фінансової складової порушення прав інтелектуальної власності, а також визначення шкоди, завданої внаслідок таких порушень. Наприклад, при розгляді справ щодо порушення авторських прав або неправомірного використання патентів, судовий експерт може бути покликаний не лише надавати технічні висновки про наявність або відсутність порушення, але й визначати, яку економічну шкоду поніс власник прав. Оцінка цієї шкоди є складною, оскільки вона включає в себе врахування змін на ринку, цінових коливань, а також аналіз майбутніх доходів від використання прав на інтелектуальну власність. У цьому контексті важливу роль може відігравати розвиток нових підходів до експертних оцінок, включаючи використання фінансових та економічних моделей, що дозволяють точніше і об'єктивніше визначати рівень шкоди.

Ще одним важливим напрямком є створення національних і міжнародних баз даних, що містять інформацію про права інтелектуальної власності та надані судові експертизи в цій сфері. Такі бази даних дозволяють експертам швидше знаходити інформацію про попередні судові рішення, вже проведені експертизи та існуючі правові практики в різних юрисдикціях. Це підвищує ефективність судових процесів і знижує ймовірність виникнення суперечок через відсутність необхідної інформації. Крім того, такі бази можуть стати важливим інструментом для моніторингу розвитку судової практики та методик судових експертиз, що допомагає виявляти проблеми на ранній стадії та вчасно вжити необхідних заходів.

Невід'ємною частиною розвитку судової експертизи є також вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність експертів у сфері інтелектуальної власності. Це включає в себе як удосконалення процедурних аспектів, так і чітке визначення прав та обов'язків експертів. Створення чітких правил щодо застосування нових технологій в експертній практиці може стати ключовим кроком для підвищення надійності та ефективності експертиз.

Зважаючи на все вищезазначене, можна стверджувати, що судова експертиза в сфері інтелектуальної власності має великий потенціал для розвитку в найближчому майбутньому. Вона потребує постійного вдосконалення, щоб відповідати викликам, що виникають у зв'язку з динамічними змінами в інноваційних сферах. Проте цей розвиток має бути збалансованим і орієнтованим на досягнення високого рівня професіоналізму, об'єктивності та ефективності. Враховуючи важливість інтелектуальної власності для економічного і соціального розвитку, судова експертиза в цій сфері має стати ключовим інструментом для забезпечення правового порядку і справедливості у сучасному світі.

Судова експертиза в умовах цифровізації також потребує врахування специфіки нових форм інтелектуальної власності, таких як цифрові твори, програмне забезпечення, бази даних, а також питання, що виникають у зв'язку з використанням великих даних та штучного інтелекту. Поява нових інноваційних продуктів та послуг створює потребу в специфічних експертних знаннях і підходах, здатних адекватно оцінювати їхній правовий статус. Наприклад, проблеми, що виникають при використанні алгоритмів штучного інтелекту для створення творів, ставлять перед експертами нові завдання, які потребують глибоких знань в області інформаційних технологій, правових норм та етики. Такі питання потребують розробки нових методик експертизи та підвищення кваліфікації експертів у галузях, що до цього часу не були предметом судових розглядів.

Крім того, однією з ключових перспектив для судової експертизи в цій сфері є активний розвиток навчальних та сертифікаційних програм для експертів у галузі інтелектуальної власності. З огляду на швидкий розвиток нових технологій і постійну еволюцію правових норм, важливо, щоб судові експерти мали доступ до сучасних знань та інструментів. Розвиток спеціалізованих освітніх програм у цій галузі, спрямованих на підвищення кваліфікації фахівців, забезпечить належну підготовку експертів до роботи з новими видами об'єктів інтелектуальної власності. Така підготовка включатиме не лише традиційні правові дисципліни, але й елементи інженерії, інформаційних технологій та економіки, що

дозволить формувати цілісне уявлення про інтелектуальну власність у сучасному світі.

Таким чином, судова експертиза в сфері інтелектуальної власності стикається з численними викликами, які вимагають постійної адаптації до змін у технологіях, праві та економіці. У той же час, ці виклики відкривають широкі можливості для розвитку нових підходів, методів і технологій у судовій практиці. Вдосконалення судових експертиз у цій сфері, зокрема через впровадження сучасних технологій, міжнародну співпрацю та підвищення кваліфікації експертів, сприятиме підвищенню ефективності правосуддя в галузі інтелектуальної власності та забезпечить належний захист прав власників. Створення сприятливих умов для розвитку цієї практики є важливим етапом на шляху до досягнення більш ефективного правосуддя в глобалізованому світі, де інтелектуальна власність є ключовим фактором економічного і культурного розвитку.

Перелік використаних джерел:

1. Шрамко О.М. Особливості судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістичний вісник*. № 1 (33), 2020. С. 63 -71.
2. Боярчук О. Судова експертиза з питань права інтелектуальної власності: специфіка проведення. *Актуальні проблеми правознавства*, no. 4, Mar. 2024, pp. 63-68, <https://doi.org/10.35774/>.
3. Khaminich S., Zykun N., Oklander T., Laburtseva O., Podashevskaya T., Vilchynskyi O. Modelling neural network segmentation of the media market. *International Journal of Management (IJM)* Volume 11, Issue 3, March 2020, pp. 565–581, http://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJM/VOLUME_11_ISSUE_3/IJM_11_03_059.pdf

2. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СФЕРІ КОМЕРЦІЙНИХ (ФІРМОВИХ) НАЙМЕНУВАНЬ І ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

Милостива Дар'я

судовий експерт, старший науковий співробітник, кандидат сільськогосподарських наук, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, Україна, м. Дніпро

Бабченко Анна

судовий експерт, науковий співробітник, кандидат біологічних наук, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, Україна, м. Дніпро

Крижановська Олена

головний судовий експерт, науковий співробітник, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, Україна, м. Дніпро

ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОМЕРЦІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ТА ТОРГІВЕЛЬНИХ МАРОК

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України є націленість на євроінтеграцію. Реалізація європейського вибору вимагає реформації як окремих сфер суспільної діяльності країни, так і адаптацію до національного законодавства Євросоюзу, зокрема, – законодавства у сфері інтелектуальної власності [1].

Згідно статті 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності [2]. Одним з таких об'єктів є торговельна марка – будь-яке позначення або будь-які позначення, які використовуються для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами.

Торгова марка представляє собою візитну картку компанії, яка створена з метою індивідуалізації як самого об'єкта господарювання, так і товарів/послуг, які він виробляє/надає.

Кожного року компанії вкладають колосальні кошти в розвиток своєї торговельної марки з метою розширення ринку і отримання визнання від споживачів до їхнього продукту.

Високий рівень конкуренції змушує постійно працювати над удосконаленням рекламних кампаній, дизайну продукції, способу надання послуг, а також захисту свого бренду.

Як показує практика, в Україні існує велика кількість спорів у сфері інтелектуальної власності. Згідно ст. 5, п. 2. Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» об'єктом торговельної марки може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори, форма товарів або їх пакування, звуки, за умови що такі позначення придатні для відрізнєння товарів або послуг одних осіб від товарів або послуг інших осіб, придатні для відображення їх у Реєстрі таким чином, що дає змогу визначити чіткий і точний обсяг правової охорони, що надається [3].

Для захисту виключного права на знак або торгову марку його власник повинен доказати, що його права порушуються за допомогою товарознавчої судової експертизи.

Питання, які ставляться перед експертом дуже різноманітні:

- чи тотожні або схожі знаки (позначення) настільки, що їх можна сплутати;
- чи є позначення такими, що вводять в оману щодо особи, яка виробляє товар або надає послуги;
- чи споріднені товари або послуги, для яких використовуються зареєстровані знаки (позначення);
- чи відповідає знак умовам надання правової охорони;
- має позначення розрізняльну здатність;
- визначити домінуюче положення (сильний елемент) певного елемента в позначенні;
- чи є знак (позначення) загальноновживаним як позначення товарів і послуг певного виду.

При проведенні експертизи виносяться питання щодо визначення тотожності або схожості зареєстрованого знака та позначення, що використовується другою стороною, щодо спорідненості товарів та послуг та чи є застосування позначень використання знака у контексті ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [3].

Більш складна ситуація, коли правову охорону отримують схожі позначення, які в процесі використання призводять до сплутування їх споживачем. У таких випадках до судового експерта заходять експертизи про встановлення схожості позначень відповідних торговельних марок та встановлення та питання відносно введення споживачів в оману щодо особи, яка виробляє товар чи надає послуги.

За результатами даних судової практики потрібно відмітити, що у справах про захист прав на торговельні марки ухвала суду на проведення судової експертизи складала 36 % від всіх випадків, а у інших випадках (64%) справи мають висновок експерта, складений на замовлення учасника справи [4].

Список літератури

1. Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена указом Президента № 1072/2000 від 14.09.2000
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
3. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII; поточна редакція від 31.12.2023.
4. Мінченко Н., Недогібченко Є. Роль і місце судової експертизи у справах щодо захисту прав на торговельні марки. Теорія і практика інтелектуальної власності, 2023;6: 74-80.

3. ЕКОНОМІЧНІ, ТОВАРОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Рак Віра

завідувач лабораторії економічних досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Голець Ірина

старший судовий експерт лабораторії економічних досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВИТРАТНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ – КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ (ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ)

Проблема визначення вартості інтелектуальної власності є ключовою в питаннях комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Нематеріальними активами є права на ті або інші об'єкти інтелектуальної власності, а не самі ці об'єкти.

Інтелектуальна власність – це власність особливого роду, що вимагає спеціального підходу. Визначення наявності законних прав на відповідні об'єкти, обсягу цих прав, перевірка дії охоронних документів передують оцінці.

Оцінка кожного об'єкта вимагає індивідуального підходу і спеціальних знань. Інтелектуальна власність не має фізичного наповнення, та охоплює всі права, що відносяться до літературних, художніх, наукових творів, виконавської діяльності акторів, звукозапису, радіо та телевізійних передач, винаходів, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань тощо.

Як об'єкт оцінки, інтелектуальна власність це виключне право громадянина або юридичної особи на результати інтелектуальної діяльності і прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичної особи, індивідуалізації продукції, виконуваних робіт або послуг.

Об'єкти інтелектуальної власності і є найважливішою складовою частиною нематеріальних активів, що забезпечують суб'єктам господарювання основні конкурентні переваги на основі виняткових правочинів.

Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів:

- ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- ліцензійного договору;
- договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- іншого договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Ринкова вартість об'єкта дослідження з урахуванням його індивідуальних характеристик та особливостей може визначатися шляхом застосування методичних підходів, передбачених національними стандартами оцінки.

Відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», експертами при проведенні розрахунків необхідно враховувати методичні інструментарії, прийоми та методи, що використовуються при оцінці майна та майнових прав.

Оцінка вартості нематеріальних активів проводиться в певній послідовності і включає такі етапи:

- обстеження нематеріальних активів;
- правова експертиза;
- з'ясування типу вартості, що визначається, і вибір відповідного методу (методів) оцінки вартості;
- формування інформаційної бази для проведення оцінки;

- розрахунки вартості нематеріальних активів за вибраними методами;
- підготовка звіту про оцінку.

На етапі обстеження нематеріальних активів необхідно пересвідчитися в наявності матеріальних носіїв, що є об'єктами обліку. Такими носіями можуть бути письмовий і (або) образотворчий опис, креслення, схеми, зразки продукції, дискети, вінчестери ЕОМ, аудіо-, та відеокасети, CD-ROM та інші носії об'єктів інтелектуальної власності.

На етапі правової експертизи необхідно ідентифікувати права на об'єкти інтелектуальної власності, тобто пересвідчитися в наявності документів, що підтверджують законне володіння майновими правами (патенти, свідоцтва, ліцензійні договори, договори замовлення на створення об'єктів інтелектуальної власності, контракти або авторські ліцензійні договори тощо).

На третьому етапі залежно від мети оцінки, правової ситуації, інших факторів необхідно з'ясувати вид вартості, що визначається. Ринкова вартість використовується для визначення розмірів платежів за комерційного використання майна. Методи оцінки вартості визначаються видом вартості, а також тим, для чого таку оцінку призначено і як планується використати її результати.

На четвертому етапі залежно від виду вартості й вибраного методу здійснюється формування відповідної інформаційної бази для проведення оцінки. Перелік необхідної інформації, зокрема, включає:

- характеристики об'єктів інтелектуальної власності або товарів, виготовлених з використанням таких об'єктів (технічні, споживчі, експлуатаційні та екологічні показники), за необхідності в порівнянні з аналогічними або конкуруючими;
- джерела отримання прибутків від використання об'єктів інтелектуальної власності (збільшення обсягів реалізації конкретних видів або всієї продукції, виготовленої з використанням об'єктів інтелектуальної власності; підвищення ціни залежно від якості продукції; економія у виробництві

за використання об'єктів інтелектуальної власності; виручка від продажу (переуступлення) майнових прав або продажу ліцензій тощо);

- опис ринку об'єктів інтелектуальної власності (галузі й напрямки застосування об'єктів інтелектуальної власності за функціональними ознаками і (або) способом застосування, географія збуту, місткість ринку збуту тощо);
- витрати, пов'язані з придбанням прав і використанням об'єктів інтелектуальної власності (на придбання майнових прав; на використання у виробництві й організації випуску товарів, на правову та інші види охорони; на страхування ризиків здійснення проектів із використанням об'єктів інтелектуальної власності тощо);
- собівартість і ціна одиниці товару з використанням об'єктів інтелектуальної власності;
- ризики, що пов'язані з придбанням прав і використанням об'єктів інтелектуальної власності;
- чистий прибуток від використання об'єктів інтелектуальної власності.

Підхід до оцінки – це загальний спосіб визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, що базуються на основних принципах оцінки. Вибір підходу до оцінки здійснюється в залежності від конкретного сполучення об'єкта оцінки, мети та обраного для цього виду вартості.

Згідно норм Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», оцінка майна (майнових прав) проводиться із застосуванням основних методичних підходів: витратного, дохідного і порівняльного або шляхом комбінування кількох методичних підходів, а також оціночних процедур.

Витратний підхід використовується при оцінці вартості об'єктів права інтелектуальної власності (далі – ОПІВ), якщо неможливо знайти об'єкт – аналог, відсутній будь-який досвід реалізації подібних об'єктів або прогноз майбутніх доходів не стабільний, середовище реалізації ОПІВ дуже невизначене і успіх залежить від колосальної кількості факторів.

Витратний підхід передбачає визначення вартості ОПІВ на основі калькуляції витрат, необхідних для створення або придбання,

охорони, виробництва та реалізації об'єкта інтелектуальної власності на момент оцінки.

Наприклад, такі об'єкти інтелектуальної власності, як інформаційні бази даних, що підпадають під визначення нематеріального активу, створюються протягом досить тривалого періоду, і витрати на їх формування найчастіше списуються за видатковими статтями.

В рамках витратного підходу застосовують наступні методи оцінки:

Метод вартості заміщення об'єкта оцінки полягає в підсумовуванні витрат на створення ОІВ, аналогічного об'єкту оцінки, в ринкових цінах, що існують на дату проведення оцінки, з урахуванням зносу об'єкта оцінки.

Метод прямого відтворення полягає в підсумовуванні витрат у ринкових цінах, що існують на дату оцінки, на створення об'єкта, ідентичного об'єкту оцінки, із застосуванням ідентичних матеріалів і технологій, з урахуванням зносу об'єкта оцінки.

Визначення вартості відбувається за таким алгоритмом:

1. На підставі первісних документів, наданих замовником, визначається трудомісткість виконання робіт.

2. На підставі ринкової інформації визначаються витрати на надання послуг станом на дату оцінки, що припадає на 1 людино-місяць.

3. Визначається вартість послуг шляхом множення трудомісткості на витрати на надання послуг станом на дату оцінки, що припадає на 1 людино-місяць.

Вартість прав на програмне забезпечення визначається за формулою:

$$C = PM \times V_{pm},$$

де, C – вартість об'єкта дослідження;

PM – трудомісткість (людино-місяць);

V_{pm} – вартість одного людино-місяця (грн.).

Отже, у процесі реалізації цього методу визначається трудомісткість (PM) у людино-місяцях та розраховується вартість одного людино-місяця (V_{pm}).

Слід зауважити, що безпосередні зусилля розробників (трудо-

витрати) визначають значну частину вартості розробки програмного продукту та методи їх аналізу дають оцінки, які надалі можуть бути перетворені в тривалість або вартість проекту.

В даний час при аналізі трудовитрат програмного продукту широко застосовуються експертні оцінки. Однак даний похід пов'язаний з рядом проблем: підстави для отримання оцінки не є явними; важко знаходити кваліфікованих експертів для оцінки кожного нового проекту і ін. У зв'язку з цим було розроблено безліч різних моделей аналізу трудовитрат, які варіюються від моделей, заснованих на емпіричних даних, до чисто аналітичних моделей.

Слід зазначити, що розрахунок трудомісткості при розробці КП/ПЗ здійснюється згідно моделі конструктивних витрат (Constructive Cost Model, COCOMO II, далі – Model Definition Manual), що належить до числа найбільш повних, конструктивних і широко застосовуваних моделей оцінювання трудовитрат, собівартості і плану-графіка для проектів з розробки програмного забезпечення. У моделі COCOMO II трудомісткість розробки (модернізації) оцінюється в трудовитратах (людино/місяць), необхідних для розробки (модернізації) КП/ПЗ.

Стандарт ДСТУ ISO/IEC/IEEE 12207:2018 є основним нормативним документом, який регламентує склад процесів життєвого циклу програмного забезпечення. Він визначає структуру життєвого циклу, що містить процеси, дії і завдання, які повинні бути виконані під час створення КП/ПЗ.

Група основних процесів життєвого циклу включає базові процеси, що беруть участь в створенні програмного продукту. Виділяються п'ять основних груп: замовлення; постачання; розробка; експлуатація; супровід. КП/ПЗ «Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», знаходяться в процесі життєвого циклу КП/ПЗ – експлуатація.

Модель COCOMO II існує в трьох видах. Вибір того або іншого виду моделі для оцінки вартості програмного забезпечення залежить від типу проекту і стадії розробки.

Таким чином, при розрахунку вартості об'єкта дослідження можливо застосування методу прямого відтворення шляхом калькулювання витрат.

При визначенні вартості одного людино-місяця необхідно враховувати всі витрати, що пов'язані зі створенням (доопрацювання) комп'ютерної програми (програмного забезпечення) і приведення її до стану, придатного для використання за призначенням. Всі витрати розраховуються на одиницю трудомісткості на дату оцінки при діючій ставці єдиного соціального внеску і стандартної норми прибутку.

Вартість одиниці трудомісткості наданням послуг складається з трьох основних складових:

I. Фонду оплати праці ІТ-спеціалістів (заробітна платня та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування);

II. Накладних витрат;

III. Величини прибутку розробника.

Розрахунок кожної зі складових трудомісткості наданням послуг відбувається на підставі аналізу ринкових даних щодо рівня заробітної плати основних спеціалістів, діючих ставок єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та прийнятих в оціночній практиці способів розрахунку накладних витрат та норми прибутку розробника. Під накладними витратами розуміється:

- адміністративно-управлінські витрати;
- оренда будівель/приміщень;
- амортизація устаткування, технічних засобів та програмного забезпечення;
- витрати на зв'язок, засоби комунікації, Інтернет;
- інші витрати:
 - утримання і ремонт будівель/приміщень, споруд і устаткування;
 - утримання і обслуговування програмних і технічних засобів;
 - витрати на науково-технічну інформацію (маркетингові дослідження);
 - витрати на організований набір працівників, підготовку і перепідготовку фахівців;

- оплата бухгалтерських, інформаційних, консультаційних (витрати на правову охорону), банківських, транспортних і кур'єрських послуг.

Вартість одного людино-місяця (V_{pm}), як показника трудомісткості надання послуг, не є сталою величиною і може змінюватись в залежності від факторів, які впливають на його складові, зокрема, на величину накладних витрат.

До основних факторів впливу відносять:

- обсяг надання послуг;
- час надання послуг;
- кількість основних ІТ-спеціалістів у компанії.

Економічна наука оперує таким поняттям як «ефект масштабу» (англ. Economies of Scale) – зниження витрат виробництва на одиницю продукції в результаті збільшення обсягів виробництва. Вважається, що позитивний ефект від масштабу відбувається коли при збільшенні розмірів організації і кількості продукції, що випускається, витрати на одиницю продукції зменшуються. Ефект масштабу звичайно пов'язаний з поглибленням розподілу праці.

Таким чином, зрозуміло, що вартість одного людино-місяця (V_{pm}) як показника трудомісткості надання послуг для проектів невеликого розміру буде більшою порівняно з великими проектами і навпаки. В першу чергу це пов'язано з тим, що до складу накладних витрат, що є складовою вартості одного людино-місяця (V_{pm}), входять умовно-постійні витрати.

Існують два основні підходи до визначення накладних витрат. Вони ґрунтуються на методах сумування витрат (у відносних величинах, %) та розрахунку фактичних витрат.

Метод сумування накладних витрат полягає у встановленні певного відсотку (%) нарахування на фонд оплати праці. Відповідно до міжнародної практики, зокрема низки техніко-економічних обґрунтовувань зарубіжних спеціалістів, накладні витрати приймаються в залежності від складності продукту розробки, обсягу необхідних маркетингових досліджень, роботи аналітиків тощо.

Цей метод розрахунку рівня накладних витрат є поширеним в Україні і досить часто використовується при оцінці вартості наданням послуг.

Розрахунок фактичних витрат полягає у фактичній калькуляції накладних витрат, які несе ІТ-компанія при наданні послуг. Цей метод є більш точний в оцінці рівня накладних витрат, але пов'язаний з трудомісткими розрахунками. Його використання можливе за умови наявності у Виконавця необхідної інформації для розрахунку, зокрема: переліку та потреби необхідних для надання послуг комп'ютерних програм, технічних засобів, апаратного та програмного забезпечення.

Зазвичай, з метою повного дослідження усіх аспектів, які мають значення при визначенні ринкової вартості майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності – комп'ютерної програми (програмне забезпечення) призначається комплексне комп'ютерно – технічне дослідження, дослідження електронних комунікацій, та економічне дослідження у сфері інтелектуальної власності, та можуть бути поставлені такі питання:

- Чи є комп'ютерна програма (програмне забезпечення) (Назва) працездатним? Чи виконує заявлені функції?
- Чи містить комп'ютерна програма (програмне забезпечення) (Назва) або його складові частини ознаки комп'ютерної програми, як об'єкта права інтелектуальної власності відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права»?
- Який розмір трудомісткості (людино-місяців) потрібний для розробки комп'ютерної програми (програмного забезпечення) (Назва) за СОСОМО II?
- Яка ринкова вартість майнових прав на комп'ютерну програму (програмне забезпечення) (Назва) станом на (зазначається дата, на яку визначається вартість)?

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – ст. 433.
2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – ст. 1577.
3. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності: Національний стандарт № 4 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 75. – ст. 2792.

Голець Ірина

*магістр з фінансового ринку, старший судовий експерт,
Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

Тимощик Лілія

*кандидат економічних наук, учений секретар,
Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПЛАТЕЖІВ ТА АВТОРСЬКОЇ ВИНАГОРОДИ

Вступ

Ефективне управління інтелектуальною власністю є ключовим елементом сучасної економіки, сприяючи розвитку інновацій та підтримуючи творчу діяльність. Важливим аспектом цієї сфери є правильне визначення ліцензійних платежів і авторської винагороди. Вони є важливими елементами, що забезпечують економічні стимули для правовласників і прозорі умови співпраці для користувачів.

Мета цієї статті – дослідити методологію визначення ліцензійних платежів і авторської винагороди, описати об’єкти та предмет дослідження, а також надати огляд основних методів їх розрахунку.

Основна частина

1. Теоретичні основи методики

Методика визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди [1] базується на загальнонаукових принципах, положеннях судової експертології та національному законодавстві, зокрема на положеннях Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2] з урахуванням вимог, встановлених Законом України «Про судову експертизу» [3].

Об’єктами дослідження в цій галузі є:

- Об’єкти права інтелектуальної власності (ОІВ).
- Документи (договори, ліцензії, патенти тощо).

- Результати творчої діяльності (матеріальні та нематеріальні форми).

Основними завданнями експерта є:

- Визначення суми роялті за використання об'єкта.
- Обґрунтування мінімального розміру авторської винагороди.

2. Об'єкти та предмет дослідження

Згідно з експертними дослідженнями у сфері інтелектуальної власності, до об'єктів належать:

- Патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки.
- Свідоцтва на торговельні марки, компонування напівпровідникових виробів.
- Ліцензійні договори, договори про трансфер технологій, комерційні концесії.

Предметом дослідження є завдання, яке експерт вирішує на основі спеціальних знань та доступних документів, що засвідчують майнові права.

3. Методи визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди

Методи визначення ставок ліцензійних платежів та авторської винагороди включають [1], [4]:

- **1. Метод «Середньостатистичні ставки роялті»:** використання середньостатистичних даних для оцінки ставок роялті на основі ринкових даних.
- **2. Метод «Ставка роялті, визначена законодавством»:** застосування законодавчо встановлених стандартів для розрахунків.
- **3. Метод «Визначення стандартної ставки роялті»:** оцінка на основі стандартних показників галузі.
- **4. Метод «Метод порівняльного аналізу продажу»:** аналіз аналогічних угод і ринкових показників.
- **5. Метод «Метод граничного роялті (додатковий прибуток ліцензіата)»:** врахування додаткового прибутку, отриманого завдяки використанню об'єкта.
- **6. Метод «Метод частки ліцензіара у валовому доході ліцензіата»:** визначення частки доходу, яка належить ліцензіару.

- **7. Метод, рекомендований І. З. Мухамедшиним:** специфічні підходи до оцінки, засновані на розробках автора.
- **8. Метод, рекомендований О. В. Новосельцевим:** авторська методика для складних об'єктів.
- **9. Метод «Правило 25%»:** розподіл доходу від використання об'єкта між сторонами.
- **10. Метод «Визначення долі ліцензіара в прибутку, що генерується технологією»:** врахування внеску об'єкта у створення прибутку.
- **11. Метод «Визначення ставок роялті на підставі показників економічної діяльності підприємства».**
- **12. Метод «Застосування даних судової практики визначення ставок роялті»:** аналіз прецедентів для встановлення ставок.
- **13. Метод «Визначення ставок ліцензійних платежів та авторської винагороди за комерційними пропозиціями».**

Рис. 1. Методи визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди.

- **14. Метод «Розрахунковий метод визначення ставок роялті»:** оцінка на основі розрахунків залежно від умов угоди.

4. Організація проведення експертиз

Експертиза у сфері інтелектуальної власності виконується за чітким алгоритмом, який включає:

1. Вивчення обставин справи.
2. Аналіз документів, наданих на дослідження.
3. Проведення розрахунків і формулювання висновків.

Основними принципами експертної діяльності є законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження.

Висновки

1. Методика визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди є складною, але ключовою для ефективного управління правами інтелектуальної власності.

2. Використання різноманітних методів забезпечує точність розрахунків і відповідає сучасним потребам ринку.

3. Вдосконалення методик і нормативної бази сприятиме підвищенню ефективності управління інтелектуальною власністю в Україні.

Джерела інформації

1. Тимощик Л. П. Звіт про науково-дослідну роботу "Розробка Методики визначення ліцензійних платежів та авторської винагороди". Київ : Н.-д. центр суд. експертизи у сфері інформ. технологій та інтелект. власності, 2023. 170 с.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

4. О. Б. Кухарская, А. А. Подлипская, А. Н. Чиркин. Оценка прав на объекты интеллектуальной собственности. Метод освобождения от роялти. К.: Издательство «Арт Эконом», 2015 – 244 с.

Чабанець Тетяна

в.о. заступника директора – завідувач Київського та Донецького відділень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса.

Чернюк Юлія

судовий експерт сектору товарознавчих видів досліджень лабораторії дослідження об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

**ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ МАШИН
ТА ОБЛАДНАННЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ
З УРАХУВАННЯМ УМОВ ДОГОВОРУ**

Згідно із Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» вартість – еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей [1]. Вартість є не фактом, а точкою зору стосовно найбільш ймовірної ціни, що може бути сплачена за майно при продажу, або економічної вигоди від володіння майном.

Ймовірна сума грошей – найбільша сума грошей, яку може отримати продавець та може погодитись сплатити покупець.

Ринковою вартістю є вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу.

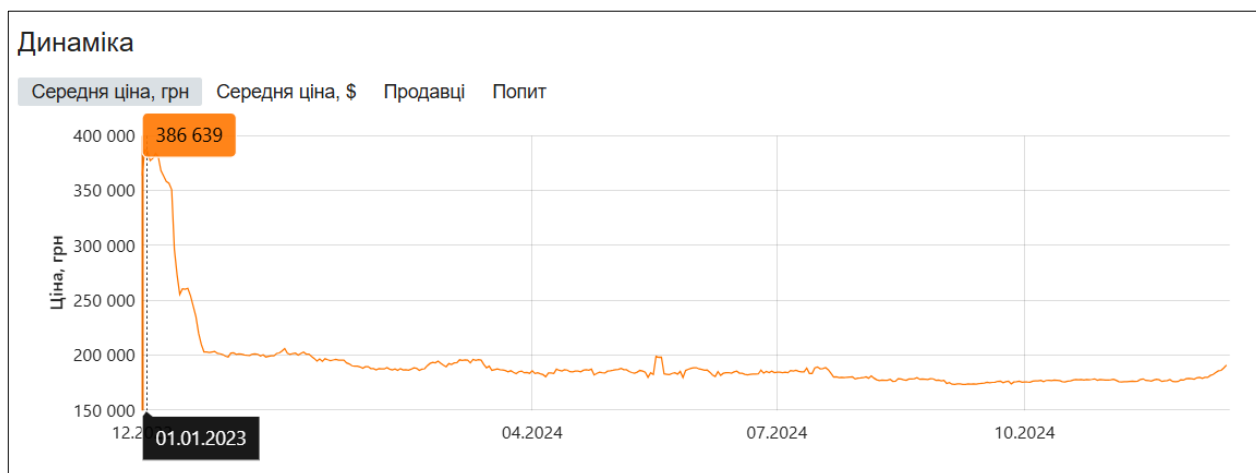
Для визначення ринкової вартості експертами враховується найбільш ефективне використання.

Принцип найбільш ефективного використання полягає в урахуванні залежності ринкової вартості об'єкта оцінки від його найбільш ефективного використання. Під найбільш ефективним використанням розуміється використання майна, в результаті якого вартість об'єкта оцінки є максимальною. При цьому розглядаються тільки ті варіанти використання майна, які є технічно можливими, дозволеними та економічно доцільними.

При проведенні товарознавчого дослідження в рамках визначення ринкової вартості товарів в минулому часі (ретроспективна оцінка) вивчається ринковий механізм ціноутворення щодо рівня цін на функціональні аналоги в різних джерелах, з урахуванням специфіки, найменування, призначення (функціональні технічні завдання), конструктивного виконання, комплектності і технічних характеристик досліджуваного товару. При визначенні вартості товарів в минулому часі (ретроспективна оцінка) за відсутності достовірної інформації про ціни продажу подібного майна ринкова вартість об'єкта оцінки може визначатися шляхом обробки відповідей про ціни на подібні товари від підприємств, які отримуються у відповідь на запити експерта, що робляться у відповідності зі ст.20 Закону 26 України «Про судову експертизу» [2] з метою встановлення середнього рівня цінових пропозицій на розглянутий період часу. Якщо ж відповіді на запити про ціни на подібні товари від підприємств не надійшли, експерт використовує відкриту цінову інформацію на ресурсах «hotline.ua» та «ek.ua».

На порталах «hotline.ua» та «ek.ua» представлено товарні позиції широкого асортименту машин, обладнання, техніки і саме ці маркет-плейси найчастіше використовуються для оцінки ринкової вартості об'єктів дослідження. На цих порталах представлена достатня кількість цінових пропозицій від різних продавців, що дає змогу максимально об'єктивно оцінити ринкову вартість машин, обладнання, техніки, що надійшли на дослідження.

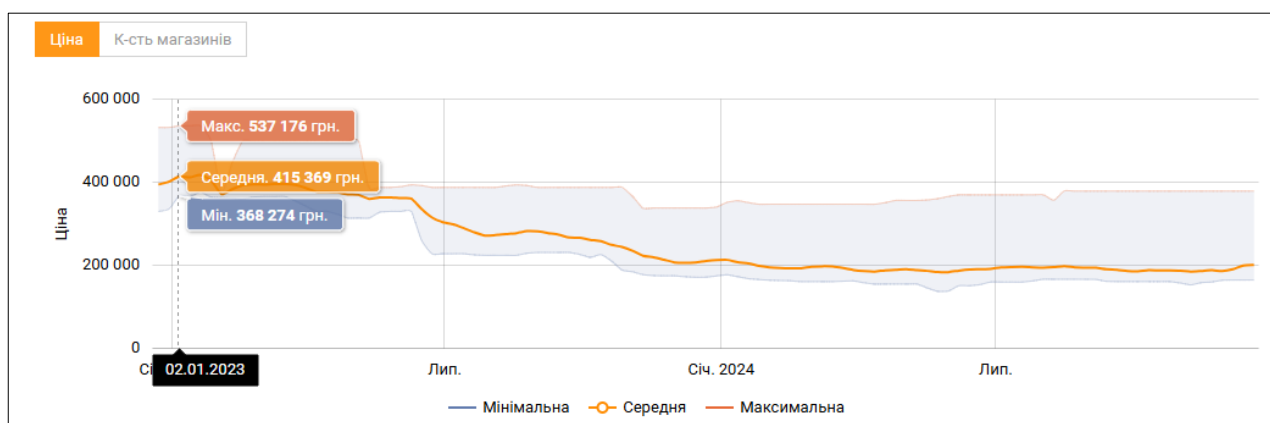
Для подальшого детального розгляду та аналітики проблеми визначення ринкової вартості машин та обладнання в ретроспективі з урахуванням умов договору візьмемо товар, який є популярним на ринку машин, обладнання, техніки в сучасних умовах – «Квадрокоптер DJI Matrice 30 Enterprise (CP.EN.00000367.01, CP.EN.00000367.02)». На зображеннях 1-2 та 3-4 проілюстрована динаміка цін та кількість продавців товару на «hotline.ua» та «ek.ua» відповідно. Для експерта важливо знати не лише середню ціну об'єкта дослідження на аналізовану дату, а й кількість продавців, що реалізують досліджуваний товар, щоб об'єктивно оцінити його ринкову вартість.

Зображення 1. Динаміка цін на порталі «hotline.ua» [3]

Зображення 2. Кількість продавців на порталі «hotline.ua» [3]

Зображення 3. Динаміка цін на порталі «ek.ua» [4]

Зображення 4. Кількість продавців на порталі «ek.ua» [4]

На зображеннях 1 та 3 показана динаміка цін одного і того ж товару. З наведених графіків видно, що протягом 2023 та 2024 років відбувалось зменшення ціни на цей товар. На зображеннях 2 та 4 показана динаміка збільшення кількості продавців, що реалізовували товар у той же відтинок часу.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про ціни і ціноутворення» «вільні ціни встановлюються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін на всі товари, крім тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін» [5]. Тому вартість об'єктів визначено з урахуванням встановлення на подібні товари вільних цін, адже державне регулювання цін і тарифів по цій категорії товарів не здійснюється.

З огляду на ймовірний характер величини ринкової вартості, вартість об'єкта оцінки в рамках порівняльного підходу розраховується як середнє арифметичне значення (математичне очікування) вибірки цін на вироби, які по функціональному призначенню, споживчими властивостями і якості максимально відповідають об'єкту дослідження, за формулою 1:

$$Ц_{\text{ср}} = (C_1 + C_2 + C_3 + \dots) : k \quad (1)$$

де:

$Ц_{\text{ср}}$ – середня ціна;

$(C_1 + C_2 + C_3 + \dots)$ – сума цін;

k – кількість зареєстрованих цін.

Наступним кроком є визначення ринкової вартості об'єкта дослідження, враховуючи усі умови договору, які впливають формування ціни. Інформаційні та цінові дані про подібні об'єкти встановлюються шляхом вивчення і аналізу відкритої (публічної) інформації станом на дату оцінки.

Часто судові експерти-товарознавці у своїй роботі зіштовхуються з тим, що необхідно визначити вартість об'єкта дослідження враховуючи умови договору, а саме: оплати (післяплата), умови доставки, наявність гарантії від виробника, тощо.

Представлені ресурси – «hotline.ua» та «ek.ua» дозволяють вказати необхідні параметри пошуку, що враховують умови договору, а саме: оплати (післяплата), умови доставки, наявність гарантії від виробника на дату звернення до ресурсу. Експерт виконує пошук згідно вказаних параметрів, розраховує ринкову вартість об'єкта та надалі коригує результати на коефіцієнти коригування.

Однак, динаміка цін на порталах «hotline.ua» та «ek.ua» не враховує умов продажу (оплата (післяплата), доставка, наявність гарантії від виробника, тощо), які потрібно врахувати під час розрахунку ринкової вартості об'єкта дослідження на запитувану дату, тому доцільно визначити відсоток зміни ціни відповідно до наявної динаміки. Ціни на дату проведення дослідження в порівнянні від запитуваної дати, наприклад, *зменшилися*. Розрахунок відсоткової зміни ціни представлений нижче (формула 2).

$$ЗЦ_{\%} = 100 - \left(\frac{СЦ_{\text{на дату проведення дослідження}}}{СЦ_{\text{на запитувану дату}}} \right) \times 100 \quad (2)$$

де:

$СЦ_{\text{на дату проведення дослідження}}$ – середня ціна за одиницю об'єкта дослідження на дату проведення дослідження;

$СЦ_{\text{на запитувану дату}}$ – середня ціна за одиницю об'єкта дослідження на запитувану дату.

Якщо ж об'єкт дослідження на дату проведення дослідження *здорожчав*, у порівнянні від запитуваної дати, то розрахунок відсоткової зміни ціни визначається згідно формули наведеної нижче (формула 3).

$$ЗЦ_{\%} = \left(\frac{СЦ_{\text{на дату проведення дослідження}}}{СЦ_{\text{на запитувану дату}}} \right) \times 100 - 100 \quad (3)$$

де:

$СЦ_{\text{на дату проведення дослідження}}$ – середня ціна за одиницю об'єкта дослідження на дату проведення дослідження;

$СЦ_{\text{на запитувану дату}}$ – середня ціна за одиницю об'єкта дослідження на запитувану дату.

Отже, на даному етапі уже визначена ринкова вартість об'єкта дослідження з урахуванням умов договору (оплата (післяплата), доставка, наявність гарантії від виробника, тощо), які впливають на її величину на дату проведення дослідження та відсоток зміни ціни за період від дати проведення дослідження до запитуваної дати.

Для визначення вартості досліджуваного товару станом на запитувану дату з метою врахування динаміки цін аналогів та об'єктів оцінки, вартість аналогів наводиться в гривнях на дату проведення експертизи, до якої експертами застосовується коефіцієнт коригування приведення (КК) цін з періоду проведення експертизи до необхідної дати. Для визначення коефіцієнту коригування (КК) необхідно знайдений відсоток зміни ціни привести до значення коефіцієнту та додати до 1 (якщо ціна зменшилась) або відняти від 1 (якщо ціна збільшилась). Визначення коефіцієнту коригування відбувається за формулою 4:

$$КК = 1 \pm \frac{ЗЦ_{\%}}{100} \quad (4.1)$$

де:

$ЗЦ_{\%}$ – відсоткова зміна ціни.

На завершальному етапі визначення ринкової вартості об'єкта дослідження з урахуванням умов договору (оплата (післяплата), доставка, наявність гарантії від виробника, тощо) застосовується коефіцієнт коригування, який обраховано вище, формула розрахунку виглядає наступним чином (формула 5):

$$РЦ_{\text{на запитувану дату}} = РЦ_{\text{на дату проведення дослідження}} * КК \quad (5)$$

де:

$R_{Ц}$ на дату проведення дослідження – ринкова ціна за одиницю об'єкта дослідження на дату проведення дослідження з урахуванням умов договору;

КК – коефіцієнту коригування.

Таким чином, у результаті проведення дослідження ринку та визначення ринкової вартості об'єкту дослідження на дату оцінки з урахуванням умов договору (оплати (післяплата), умов доставки, наявності гарантії від виробника, тощо), визначення відсоткової зміни ціни, вирахування коефіцієнту коригування експерт отримує можливість розрахувати ринкову вартість об'єкта дослідження станом на запитувану дату.

Перелік використаних джерел:

1. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19-20, Ст.190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>;

2. Методика визначення вартості майна / А.І. Лозовий, О.С. Донцова, С.М. Бобрицький, О.І. Стебіх. Харків: ХНДІСЕ, 2004. 112 с. / реєстраційний код 12.1.15;

3. <https://hotline.ua/ua/av-kvadrokoptery-dlya-videosemki/dji-matrice-30-enterprise-cpen0000036701/?tab=about&chart=true>;

4. <https://ek.ua/ua/DJI-MATRICE-30.htm#price-charts>;

5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 05.06.2003 № 2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст.251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

Кисла Світлана

судовий експерт сектору товарознавчих видів досліджень лабораторії дослідження об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ВПЛИВ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ НА ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ

Зародження ринкових відносин є складним і багатогранним процесом, що відображає зміну суспільних, економічних і політичних реалій протягом історії. Ринкові відносини почали формуватися ще в первісному суспільстві, де люди здійснювали обмін товарами і послугами без грошей, в рамках бартерної системи. Це був обмін між індивідами або невеликими групами, часто в межах племені чи селища.

У античних державах, таких як Стародавній Рим і Греція, з'явилися перші форми ринкових відносин. Тут почали формуватися товарні ринки, де обмін здійснювався вже з використанням грошей як універсального засобу обміну. Більшість ринків функціонували в рамках міст, де пропонувалися різноманітні товари: сільськогосподарські продукти, ремісничі вироби, дорогоцінні метали, рабська праця тощо.

У середньовіччі торгові відносини розвивалися, зокрема, завдяки розвитку міст та створенню торгових шляхів. Ринки стали важливими центрами економічної діяльності, де продавалися не тільки місцеві продукти, а й екзотичні товари, які доставлялися з інших країн і континентів.

Протягом XV-XVII століть, з розвитком великих географічних відкриттів, ринкові відносини набули глобальних масштабів. Ринок товарів, робочої сили, фінансів почав набувати характеру міжнародного. Розвиток мануфактур і торгівлі сприяв розширенню ринку. У цей період відбуваються значні зміни у соціальній та економічній структурі: з'являються нові класи – буржуазія та капіталісти, що володіли засобами виробництва. Формується система

грошового обігу, з'являються перші акціонерні компанії, а також товарні біржі.

З початку XIX століття ринок став основою економіки більшості країн. Масове виробництво товарів, удосконалення транспорту та комунікацій сприяли розвитку світової торгівлі. У цей час формується сучасна ринкова економіка, де конкуренція, попит і пропозиція регулюють економічні процеси.

У XX столітті, з розвитком технологій, глобалізацією та інтернет-економікою, ринок розширився ще більше. Економічні відносини стали більш складними, а ринок став не лише національним, а й міжнародним, в якому беруть участь мільйони людей і компаній по всьому світу. Ринкові відносини стали основою економічної системи, де функціонують різні ринки: ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, ринок праці, капіталу тощо. Вони взаємодіють, забезпечуючи ефективне функціонування економіки [1].

Кон'юнктура ринку – це сукупність економічних умов, тенденцій та факторів, що визначають поточну ситуацію на ринку товарів, послуг, капіталу чи іншого ресурсу. Вона суттєво впливає на формування ринкової вартості, адже відображає баланс попиту і пропозиції, конкурентне середовище, економічну стабільність та очікування учасників ринку [2].

Основні аспекти впливу кон'юнктури ринку:

1. Попит і пропозиція

Якщо попит перевищує пропозицію, ціни зростають, що підвищує ринкову вартість.

Надлишок пропозиції призводить до зниження вартості, оскільки конкуренція між продавцями посилюється.

2. Конкуренція

Високий рівень конкуренції зазвичай змушує компанії оптимізувати ціни та якість, що впливає на формування ринкової вартості.

В умовах монополії або олігополії ціни можуть штучно завищуватися.

3. Економічна стабільність

У періоди економічного зростання попит на товари й послуги зростає, що позитивно впливає на вартість активів.

У кризові періоди спостерігається зниження купівельної спроможності, що знижує ринкову вартість.

4. Сезонність та тренди

Для багатьох ринків (наприклад, аграрного, туризму) характерна сезонність, що впливає на цінову динаміку.

Модні тренди, інновації або зміни у вподобаннях споживачів також можуть значно змінювати попит і, відповідно, ринкову вартість.

5. Інфляція та валютні курси

Інфляційні процеси можуть призводити до зростання номінальної вартості товарів, але реальна купівельна спроможність може знижуватися.

Коливання валютних курсів впливають на імпортно-експортні операції, що змінює баланс попиту та пропозиції на міжнародних ринках.

6. Очікування ринку та спекулятивні фактори

Очікування майбутніх змін (наприклад, нових законодавчих обмежень чи технологічних проривів) можуть впливати на поточні ціни.

Спекулятивні дії інвесторів часто призводять до короткострокових стрибків ринкової вартості.

7. Політичні та соціальні фактори

Політична стабільність, регулювання ринку, рівень податків та інші аспекти формують загальну привабливість ринку.

Соціальні тренди, такі як екологічна відповідальність чи популярність певних соціальних ініціатив, можуть суттєво впливати на оцінку компаній чи продуктів [3].

Отже, кон'юнктура ринку визначає рівновагу між попитом і пропозицією, яка в свою чергу формує ринкову вартість товарів і послуг. Зміни в економічному середовищі, конкуренції, технологіях, законодавстві та інших чинниках можуть призвести до коливань цін. Розуміння кон'юнктури ринку допомагає бізнесу адаптувати свою стратегію, оптимізувати ціни і забезпечити прибутковість у різних економічних умовах.

Список використаних джерел:

1. Електронне джерело URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/5995/1/%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%20%D0%B>

F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA
%20%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%20%D1%80%D0
%B8%D0%BD%D0%BA%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%
20%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0_04_02%20%283%29.pdf.

2. Електронне джерело URL: <https://buklib.net/books/24850/>.

3. Електронне джерело

URL: <https://proconsulting.ua/ua/pressroom/konyunktura-rynka-vsya-informaciya-v-odnom-otchete>.

Ількова Ніка

доктор філософії з економіки, завідувач лабораторії економічних досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Окунович Ірина

старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЕКСПЕРТИЗ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Торговельні марки (ТМ) відіграють важливу роль в економічній діяльності підприємств, оскільки дозволяють ідентифікувати товари і послуги, формувати імідж та створювати довіру серед споживачів. Визначення вартості ТМ є складним процесом, особливо в контексті економічних досліджень та експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Відповідно до статті 492 Цивільного кодексу України № 435-IV від 16.01.2003: «торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для відрізнєння товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів» [1].

Відносини, що виникають у зв'язку з набуттям і здійсненням прав на торговельні марки в Україні регулює Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» № 3689-XII від 15.12.1993 [2]. Згідно з статтею 1 цього закону під торговельною маркою розуміють позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб [2].

18.09.2024 набули чинності Правила складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну

марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну, затверджені наказом Міністерства економіки України № 19889 від 06.08.2024 [3].

Ці Правила визначають вимоги до документів заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки, заперечення проти заявки на торговельну марку чи дії міжнародної реєстрації в Україні щодо невідповідності наведеного у них позначення умовам надання правової охорони та регулюють відносини, що виникають у зв'язку з поданням заявки, заперечення, проведенням експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну, прийняттям рішень, а також з виконанням Національним органом інтелектуальної власності функцій «Національного відомства», передбачених Протоколом до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, прийнятим у Мадриді 28.06.1989, до якого Україна приєдналася згідно із Законом України «Про приєднання України до Протоколу до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків» № 1763-III від 01.06.2000 [3].

Відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» № 3689-XII від 15.12.1993 [2] та пункту 1 розділу II Правила складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну [3] об'єктом торговельної марки може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, а також власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори, форма товарів або їх пакування, звуки, за умови, що такі позначення придатні для відрізнєння товарів або послуг одних осіб від товарів або послуг інших осіб, придатні для відображення їх у Державному реєстрі свідоцтв України на торговельні марки (далі – Реєстр) таким чином, що дає змогу визначити чіткий і точний обсяг правової охорони, що надається [2, 3].

Не зважаючи на військові дії, які відбуваються на території нашої країни правоохоронні органи головну увагу приділяють захисту прав на торговельні марки, що пов'язано із значним напливом

контрафактних товарів із-за кордону та виробництвом фальсифікованої продукції безпосередньо на території України [4, с. 190].

Здебільшого експертна практика у сфері інтелектуальної власності, головним чином, пов'язана з дослідженням позначень, які містяться на виявленій та вилученій слідчими органами контрафактній продукції, на предмет їх схожості / тотожності з торговельними марками. А в подальшому – з визначенням матеріальної шкоди (збитків), заподіяної правовласникам (їх представникам / ліцензіатам) внаслідок неправомірного використання іншими особами таких торговельних марок [4, с. 190].

Судові експерти, що мають кваліфікацію за експертною спеціальністю 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності», згідно з розділом V Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998, можуть визначати ринкову вартість майнових прав торговельної марки та розмір матеріальної шкоди, яка завдана правовласнику торговельної марки у разі порушення майнових прав на неї [5].

Зважаючи на складність, цей вид дослідження вимагає дотримання спеціалізованих методик і врахування низки правових та економічних факторів.

Як відомо, визначення вартості ТМ базується на трьох основних методичних підходах – дохідному, витратному, ринковому – які ґрунтуються на основних принципах оцінки. Докладний опис кожного з цих підходів міститься в Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 1440 від 10.09.2003 [6].

Виділимо особливості кожного з цих методичних підходів.

Дохідний підхід базується на оцінці майбутніх доходів, які ТМ може генерувати протягом свого використання. Основою цього підходу є метод роялті, коли оцінюються доходи, які компанія могла б отримати від ліцензування ТМ, якби вона належала сторонній компанії. В судовій експертизі цей метод використовують для визначення збитків у випадку порушення прав на ТМ або для оцінки її вартості під час розгляду справ про банкрутство. Специфікою цього методу є необхідність врахування реальних ринкових

умов та оцінка майбутніх потоків доходу може бути суб'єктивною, що вимагає глибокого аналізу прогнозів економічного середовища та конкурентних позицій компанії.

Витратний підхід передбачає оцінку вартості торговельної марки на основі витрат, пов'язаних із її створенням, розвитком і підтримкою. Він враховує витрати на маркетинг, юридичну реєстрацію, просування на ринок та підтримку бренду. У судовій експертизі цей підхід часто застосовується для оцінки первинної вартості ТМ або у випадках, коли необхідно оцінити вартість втраченої або знищеної марки. Необхідно зазначити, що цей метод обмежений, оскільки не враховує ринковий потенціал і здатність ТМ генерувати прибутки в майбутньому.

В судовій практиці витратний підхід рідше використовується через його неспроможність відобразити справжню вартість ТМ.

Ринковий підхід ґрунтується на порівнянні ТМ з іншими аналогічними об'єктами, що були продані або оцінені на ринку. Оцінювачі порівнюють торговельні марки за такими параметрами, як рівень впізнаваності, обсяг ринку, рентабельність та інші характеристики. До основних проблем, які виникають при застосування цього підходу можна віднести:

- недостатність інформації про аналогічні угоди на ринку;
- торговельні марки мають унікальні характеристики, тому пошук відповідних порівнянь може бути складним;
- на практиці експерти часто стикаються з тим, що ринкові угоди не є публічними або інформація про них є неповною.

При проведенні економічних досліджень та експертизи у сфері інтелектуальної власності судовим експертам необхідно враховувати такі ключові фактори:

1. Юридичний статус ТМ. Важливо оцінити, чи є ТМ зареєстрованою і чи має вона належний правовий захист у відповідній юрисдикції. У судових справах реєстрація ТМ є вирішальним фактором для визначення її вартості та правового статусу.

2. Рівень впізнаваності ТМ. Більш відомі торговельні марки, які мають широке впізнавання серед споживачів, як правило, оцінюються дорожче. У судових справах цей фактор може бути критичним при визначенні розміру збитків, спричинених порушенням прав на ТМ.

3. Сфера застосування та ринок. Торговельні марки, що використовуються в кількох країнах або в кількох товарних категоріях, мають більший економічний потенціал, що підвищує їхню ринкову вартість. У судових справах такі марки часто оцінюються вище через їхню широку комерційну присутність.

4. Динаміка доходів. Судові експерти повинні враховувати, як змінилися доходи компанії в результаті використання ТМ. Якщо ТМ генерує стабільні та зростаючі доходи, це позитивно впливає на її вартість.

Проблеми, з якими стикаються судові експерти при визначенні вартості ТМ:

1. Суб'єктивність оцінки. Торговельні марки є нематеріальними активами, тому оцінка їхньої вартості може бути суб'єктивною і залежить від ряду факторів, які складно формалізувати. Це створює труднощі у встановленні об'єктивної ціни, що може вплинути на судові рішення.

2. Недостатня прозорість ринку. Ринок торговельних марок не є повністю прозорим, особливо коли йдеться про угоди щодо їх купівлі або продажу. Це створює проблеми при використанні ринкового підходу.

3. Відсутність універсальних методик. Хоча існують загальновизнані методи оцінки, немає єдиного стандарту для визначення вартості торговельних марок. Це призводить до того, що різні експерти можуть надавати різні оцінки для одного й того ж об'єкта.

Отже, проведення судовими експертами досліджень питань з визначення вартості торговельних марок та розміру збитків, завданих у результаті порушення прав на торговельну марку, є складним процесом, що вимагає врахування багатьох економічних та юридичних аспектів. Основні методи оцінки – доходний, витратний та ринковий – мають свої переваги і недоліки, які залежать від конкретних обставин справи. Судові експерти повинні враховувати унікальні характеристики ТМ, її ринкову вартість, правовий статус та конкурентне середовище. Незважаючи на існуючі методики, кожен випадок оцінки ТМ є індивідуальним, і для надання обґрунтованого та повного висновку експерту необхідно враховувати всі релевантні фактори.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 21.11.2024).
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3689-12> (дата звернення: 21.11.2024).
3. Про затвердження Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну : Наказ; Міністерство економіки від 06.08.2024 № 19889 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1263-24> (дата звернення: 21.11.2024).
4. Голова І. Г., Божко І. І. Торговельна марка & комерційне найменування: особливості проведення економічного дослідження у сфері інтелектуальної власності. III Всеукраїнський форум судових експертів «Судова експертиза в контексті відновлення України» : Матеріали III всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 9 черв. 2023 р. Київ, 2023. С. 189–194. URL: <https://intellect.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/sudova-ekspertyza-2023-druk.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 19.11.2024).
6. Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 10.09.2003 № 1440 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 21.11.2024).

Полухович Валерій

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу правової взаємодії бізнесу і держави Науково-
дослідного інституту приватного права і підприємництва імені
академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук
України, Голова Ради науково-правових експертиз Інституту*

ЗАХИСТ ПРАВ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРОТИДІЯ ПАТЕНТНИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПАТЕНТНОГО ТРОЛІНГУ

Зловживання патентними правами в сфері інтелектуальної власності які часто називають патентним тролінгом є одним із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень економіко-правового спрямування. Наукова дискусія щодо цього феномену обумовлена тим, що він має складну юридичну конструкцію, а саме базується на праві інтелектуальної власності, хоча є по суті однією з антиконкурентних практик, що повинно бути предметом регулювання антимонопольного законодавства. В Україні мали місце неодноразові спроби подолати патентний тролінг. Проте оновлення законодавства у сфері права інтелектуальної власності в 2020-му та в 2023-му роках хоча і були прогресивними, але не сформували дієву правову конструкцію боротьби з патентним тролінгом.

Існуюча недосконалість правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності та відповідно можливість для зловживань шляхом застосування практик патентного тролінгу є умовами недобросовісної конкуренції. Проте в законодавстві про захист економічної конкуренції відсутні відповідні норми для дієвої реакції на цей вид правопорушень.

Суть патентного тролінгу полягає у набутті майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності при відсутності зв'язку з виробництвом, винахідницькою діяльністю щодо цього об'єкта з подальшим недобросовісним використанням набутого права для досягнення неправомірних переваг у конкуренції, результатом чого є спотворення економічної конкуренції.

Можна визначити такі ознаки патентного тролінгу:

1) монопольне право володільця патенту на об'єкт інтелектуальної власності виникає внаслідок офіційної реєстрації майнових прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок або укладання відповідного правочину;

2) має місце факт недобросовісного використання майнових прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок;

3) мета недобросовісного використання майнових прав – досягнення неправомірних переваг у конкуренції без використання запатентованого об'єкта інтелектуальної власності в господарській діяльності [1].

На наш погляд, зловживанню патентними правами, а тому спотворенню конкуренції на відповідних ринках, завадило б запровадження більш жорстких норм щодо обов'язковості використання об'єкта патентування. На нашу думку, варто запровадити більш жорсткі вимоги щодо обов'язку використання промислових зразків, ніж ті, які передбачені нормою ст. 23 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [2].

Доцільно скоротити строки невикористання промислових зразків з трьох років до одного, а також передбачити можливість скорочення термінів дії свідоцтв у випадку тривалого (більше трьох років) невикористання об'єктів патентування без поважних причин. Такі заходи з одного боку спонукатимуть виробниче використання запатентованих об'єктів, а з іншого стануть додатковою перепорою для патентних тролів.

Загалом в Україні проблема патентних зловживань здебільшого виникла у зв'язку зі існуючою процедурою отримання патентів, свідоцтв, яка дозволяє реєструвати корисні моделі, промислові зразки без адекватного рівня патентоздатності об'єкта (новизни, винахідницького рівня, промислової придатності). Патентно-інформаційний пошук та кваліфікаційна експертиза в ряді випадків не проводяться, зокрема, при використанні спрощених систем набуття права інтелектуальної власності, таких як деклараційні патенти. Умовою отримання таких патентів, свідоцтв є лише правильно складена заявка на отримання патенту та сплата всіх зборів, передбачених законодавством. Видача таких патентів, сві-

доцтв відповідно до чинного законодавства відбувається під відповідальність заявника. Тобто в жодний спосіб зміст технічного рішення чи дизайну таких об'єктів інтелектуальної власності не перевіряється. Так, сьогодні відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» державна реєстрація промислового зразка здійснюється під відповідальність його власника за відповідність промислового зразка критеріям охороноздатності. Водночас промисловий зразок відповідає критеріям охороноздатності, якщо він є новим і має індивідуальний характер. Таким чином, закон передбачає, що заявник сам визначає новизну та індивідуальний характер об'єкта патентування.

Безумовно необхідним є застосування як засобів, що попереджають можливість виникнення патентних зловживань, так і правових механізмів, що визначають відповідальність за їх вчинення. Необхідні ретельно виважені механізми виявлення недобросовісної конкуренції, адже за формальними ознаками відповідно до чинного законодавства діяльність патентних тролей може мати всі ознаки добросовісної господарської діяльності.

Враховуючи вищезазначене керуючись нормами чинного законодавства України та з урахуванням правозастосовної практики пропонуємо дві групи нормативних заходів для подолання патентних зловживань, а саме виключення умов його виникнення та адекватної протидії вже існуючим порушенням.

Пропонується ряд заходів по нормативному закріпленню в законодавстві України про охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності норм для усунення умов виникнення патентних зловживань.

Пропонуємо запровадження таких нормативно-правових інструментів:

1. Визначити патентно-інформаційний пошук як обов'язкову складову процедури отримання патенту на корисні моделі та свідоцтва на промислові зразки із встановленням критеріїв для його проведення та досягнення необхідних результатів з наступним представленням отриманого висновку в складі заявки на реєстрацію прав на потенційний об'єкт інтелектуальної власності в УКР-НОІВІ (Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій).

2. Визначити обов'язковим етапом процедури патентування здійснення кваліфікаційної експертизи для корисних моделей і промислових зразків з обов'язковим результуючим експертним висновком, де серед іншого повинна бути надана оцінка відповідності об'єкта патентування критеріям патентоздатності та охороноздатності. Існуючі станом на сьогодні норми ст. 16 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3] та ст. 14 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» передбачають проведення лише формальної експертизи для корисних моделей і промислових зразків, що не дає можливості для оцінки патентоздатності об'єкта патентування. Відповідно наслідком цих нормативних новацій буде ліквідація такої правової категорії як деклараційні патенти.

3. Скасувати відповідальність власника патенту за відповідність промислового зразка критеріям охороноздатності (ч. 2 п. 1 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»). Ця норма породжує можливості для зловживань в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Відповідність промислового зразка критеріям охороноздатності повинна бути визначена в результаті проведення кваліфікаційної експертизи.

4. Скоротити строки невикористання або недостатнього використання промислових зразків з трьох років до одного, а також передбачити можливість скорочення термінів дії патентів у випадку тривалого (більше трьох років) невикористання або недостатнього використання об'єктів патентування без поважних причин.

5. Внести зміни до чинних порядків внесення даних до існуючих реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності щодо свідоцтв на промислові зразки та патентів на корисні моделі, а саме доповнити існуючий перелік документів вимогою надання результатів кваліфікаційної експертизи.

Доцільним є також нормативне закріплення в законодавстві України про захист економічної конкуренції норм, що спрямовані на подолання вже існуючих порушень та підвищення якості юрисдикційного забезпечення захисту прав добросовісних суб'єктів господарювання. Я надав відповідні пропозиції раніше, але в рамках сьогоднішньої тематики звернемо увагу на питання судової експертизи.

Судова експертиза у справах, пов'язаних із патентним тролінгом, має на меті встановити факти та обставини, що стосуються обґрунтованості претензій власника патенту, а також визначити, чи є дії сторін правомірними [4]. Визначимо особливості такої експертизи. Вона охоплює кілька ключових аспектів:

Перш за все це аналіз патенту:

- визначення обсягу правової охорони патенту, зокрема форми винаходу чи корисної моделі.
- перевірка новизни, рівня техніки та промислової придатності об'єкта патенту.
- оцінка відповідності патенту вимогам законодавства на момент його видачі.

Другою складовою є дослідження факту використання об'єкта патенту:

- встановлення того, чи дійсно відповідач використовує рішення, що підпадає під обсяг охорони патенту.
- порівняльний аналіз продукту чи технології відповідача з патентованим рішенням.

Необхідно також здійснити оцінку добросовісності дій патентовласника:

- визначити чи використовує патентовласник патент з метою монополізації ринку чи отримання необґрунтованої вигоди.
- проаналізувати поведінку патентовласника щодо ліцензування патенту чи намагання заблокувати діяльність конкурента.

Доцільно враховувати також економічні наслідки, що включають

- оцінку шкоди, завданої відповідачеві через претензії патентовласника (зупинка виробництва, втрати на ринку тощо).
- аналіз прибутків, отриманих патентовласником, якщо такі дії мали спекулятивний характер.

Суттєвою є також і перевірка фактів зловживання правами. Виявлення ознак патентного тролінгу можливо шляхом виявлення

таких фактів: подання безпідставних претензій; відсутність реального наміру використовувати патент у господарській діяльності. використання патенту виключно для отримання компенсацій або блокування діяльності інших осіб.

Відповідно до визначених особливостей розглянемо етапи судової експертизи патентного тролінгу. В цьому переліку є як звичні етапи для експертизи, так і специфічні для судової експертизи патентного тролінгу.

Визначення мети експертизи. Метою судової експертизи є оцінка, чи є патентні позови зловживанням правами інтелектуальної власності, тобто патентним тролінгом. Експертиза може бути призначена для аналізу конкретних патентів, практик їх використання, а також для підтвердження намірів позивача в контексті порушення прав інших суб'єктів.

Збір та вивчення матеріалів справи. Аналіз судових позовів, поданих патентним власником, що володіє патентами, але не використовує їх для виробництва товарів або послуг. Вивчення патентних документів (патентних заявок, патентів, ліцензійних угод) для визначення того, чи є патенти основними об'єктами позову, та чи є вони достатньо інноваційними або є надмірно широкими. Збір даних про історію патентних позовів та про діяльність компанії (чи займається вона комерціалізацією технологій або лише подає позови).

Оцінка патентних прав. Аналіз технічних аспектів патенту, оцінка його новизни, винахідницького рівня та промислової придатності. Визначення, чи має патент реальне комерційне застосування, чи є він лише інструментом для подачі позовів. Вивчення обсягу патенту: чи є його формулювання занадто широким або нечітким, що може створювати простір для зловживання правами.

Вивчення дій позивача. Оцінка поведінки позивача та його намірів. Якщо позивач не має наміру комерціалізувати патент, а використовує його для подачі позовів і вимагання фінансових виплат, це може бути ознакою патентного тролінгу. Аналіз бізнес-моделі позивача, чи має він інші джерела доходу, чи його основним доходом є вирішення спірних питань через суди.

Оцінка ринку та конкурентної ситуації. Аналіз ринку, на якому діє позивач, з метою визначення, чи створює позов несправедливі

бар'єри для конкуренції. Вивчення того, як позов впливає на інших учасників ринку, чи заважає він інноваціям, чи навпаки, підвищує витрати для підприємств через небажані позови.

Дослідження історії позовів і ліцензійних угод. Перевірка наявності аналогічних позовів або угод, що вказують на систематичне використання патентів для подачі позовів (наприклад, патентні тролі часто мають багато схожих позовів, що не мають реального інноваційного змісту). Оцінка, чи є ліцензійні угоди між сторонами або чи можна довести, що патент був використаний для ведення комерційної діяльності.

Юридичний аналіз зловживання правами. Оцінка відповідності дій позивача законодавству про інтелектуальну власність, включаючи можливі випадки зловживання правами. Визначення, чи є підстави для висновку, що патент був використаний для блокування конкурентів або інших неправомірних цілей.

Підготовка висновку експерта. Формулювання висновку щодо того, чи є заявлені патенти інструментами зловживання або маніпулювання, чи є підстави для визнання їх частиною практики патентного тролінгу. Рекомендації для суду: чи має місце порушення прав конкурентів, чи є підстави для відмови в позові через зловживання правами інтелектуальної власності.

Подання експертного висновку до суду. Експертний висновок надається суду для використання у процесі розгляду справи. Висновок може вплинути на рішення суду, допомагаючи визначити, чи є конкретні дії позивача зловживанням правами інтелектуальної власності.

Щодо розгляду відповідного експертного висновку в суді необхідно зазначити, що суди повинні звертати увагу на практики, які можуть свідчити про зловживання патентними правами, навіть якщо патенти формально дійсні. Потрібно оцінювати, чи дійсно патент використовується для інноваційних розробок або ж він є лише інструментом для ведення судових позовів. Суд також має підтримувати конкурентні практики і боротися з тим, що патентні позови можуть бути використані для блокування конкурентів без реального наміру комерціалізувати технології.

Принагідно можна зазначити про те, що значні можливості для з'ясування спірних питань має такий інструмент як науково-правова експертиза, що виконується відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» [5]. Науково-правова експертиза передбачає з'ясування і роз'яснення змісту норм права шляхом застосування спеціальних знань у сфері права та використання її результатів у вигляді висновку у правозастосовній діяльності в судовій практиці та інше. Використання наукового тобто доктринального тлумачення законодавства надає широкі можливості для з'ясування спірних питань. Я працюю в Науково-дослідному інституті приватного права та підприємництва НАПрН України і очолюю Раду науково-правових експертів Інституту. Ми проводимо науково-правові експертизи по широкому спектру питань, в тому числі і з питань захисту прав в сфері інтелектуальної власності.

В якості підсумовуючого висновку зазначу, що судова експертиза патентного тролінгу дозволяє розкрити негативні практики у сфері патентування, запобігти зловживанню правами на об'єкти інтелектуальної власності і забезпечити належні умови для ведення бізнесу та розвитку інновацій і добросовісної конкуренції.

Список використаних джерел

1. Полюхович В.І. Захист економічної конкуренції в сфері інтелектуальної власності: протидія патентному тролінгу // Приватне право і підприємництво. – Київ. 2024. Вип. 24. – С. 228-237.

2. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>

3. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» 15 грудня 1993 року № 3687-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>

4. Закон України «Про судову експертизу» 25 лютого 1994 року № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

5. Закон України «Про наукову та науково-правову експертизу» 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>

4. ЕКСПЕРТИЗА КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ, БАЗ ДАНИХ І ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Руслан Мірошник

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Тетяна Бикова

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Володимир Гомон

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Дмитро Хівренко

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

КОМП'ЮТЕРНІ ПРОГРАМИ ТА БАЗИ ДАНИХ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОМПЛЕКСНИХ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В епоху цифрових технологій інтелектуальна власність набуває важливого значення для захисту прав авторів, розробників та

користувачів інноваційних технологій. Розвиток цифрових платформ, Інтернету, соціальних мереж та мобільних додатків значно ускладнює питання захисту прав інтелектуальної власності, оскільки інновації можуть бути швидко поширені в глобальному масштабі. Інтелектуальна власність охоплює авторські права, патенти, торговельні марки, комерційну таємницю, а також інші права, що захищають результати творчої діяльності. В умовах цифровізації особливо важливо забезпечити належний захист цих прав, щоб уникнути несанкціонованого використання, плагіату, піратства.

Право інтелектуальної власності, його об'єкти і суб'єкти, підстави виникнення, зміни, припинення й поновлення, майнові права та особисті немайнові права на об'єкти інтелектуальної власності, форми використання цих об'єктів, а також випадки правомірного використання без згоди автора (творця) тощо регулюються положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права», Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів та Директиви Європейського Парламенту і Ради Європейських Співтовариств № 96/9/ЄС від 11.03.1996 та іншими законодавчими актами України.

Поняття, що вважається комп'ютерною програмою та базою даних з точки зору авторського права, визначені у Законі України «Про авторське право і суміжні права», а саме:

- комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах;
- база даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої інформації у довільній формі, що розташовані у систематизованому або упорядкованому вигляді, що можуть бути доступні за допомогою спеціальної

пошукової системи та/або на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

Законом України «Про авторське право і суміжні права», а саме статтею 6, визначено, що об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, мистецтва, науки, зокрема: комп'ютерні програми та бази даних (компіляції даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності. Статтею 7 зазначеного Закону визначено, що охороні підлягають усі оригінальні твори – оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження.

Комп'ютерні програми та бази даних є важливими об'єктами інтелектуальної власності, що мають свої специфічні характеристики та потребують окремого підходу в правовому регулюванні. Визначення прав на ці об'єкти, встановлення факту порушення та їх захист, є важливими питаннями в даній галузі.

Сучасна комп'ютерна програма є складним і багатогранним об'єктом, що об'єднує в собі різні компоненти, кожен з яких може підпадати під охорону прав інтелектуальної власності. Охоронюваними елементами комп'ютерної програми є:

- вихідний код (Source Code) – це текст програми, написаний мовою програмування, який є зрозумілим для розробника;
- об'єктний код (Object Code) – це результат компіляції вихідного коду, який є машинним кодом, зрозумілим для комп'ютера;
- бази даних, що використовуються програмою – це організовані структури даних, які використовуються програмою для своєї роботи;
- аудіовізуальні елементи – це графічні зображення, анімація, відео, музика, які є частиною інтерфейсу програми;
- текстові матеріали – це документація, інструкції, опис програми.

Комп'ютерна програма, незалежно від мови програмування чи форми її представлення, вважається твором науки і охороняється як літературний твір. Відповідно до законодавства, комп'ютерні

програми підпадають під охорону авторського права як літературні твори через свою форму вираження в тексті (вихідному коді). Але хоча комп'ютерна програма і охороняється як літературний твір за авторським правом, її сутність і призначення відрізняються від класичних літературних творів.

Авторське право на комп'ютерну програму виникає автоматично з моменту її створення і не потребує обов'язкової реєстрації. Однак, реєстрація авторського права надає розробнику низку переваг.

Бази даних є також складним і багатогранним об'єктом, що складається з різних компонентів, кожен з яких може підпадати під охорону прав інтелектуальної власності.

Основними аспектами (ознаками), які можуть призвести до визнання комп'ютерної програми та бази даних об'єктами авторського права, є:

Оригінальність: Комп'ютерна програма або база даних повинні бути результатом творчої діяльності їх автора. Вони мають бути новими і оригінальними, не являтися копією та не повинні порушувати авторські права інших осіб.

Виявлення творчості: Комп'ютерна програма повинна бути результатом творчої роботи, що передбачає, оригінальну структуру, алгоритми, код, графічні або звукові елементи. База даних також повинна мати елемент творчості, що виражається в її структурі, виборі та організації даних.

Фіксація у матеріальній формі: Комп'ютерна програма або база даних повинна бути зафіксована в певній матеріальній формі. Це може бути збереження на фізичних носіях або в електронному вигляді в мережі Інтернет.

Код та інтерфейс: Програма може бути захищена як вихідний код (source code), так і об'єктний код (object code). Інтерфейси користувача, особливо якщо вони мають оригінальні дизайн-елементи, також можуть бути об'єктами авторського права.

Інтелектуальна праця в упорядкуванні інформації: Створення бази даних передбачає значну інтелектуальну працю, а не механічне копіювання даних.

Програма як твір програмної інженерії: Комп'ютерні програми, які є частинами більших систем або програмних продуктів,

також можуть бути визнані об'єктами авторського права, якщо мають власну оригінальність у створенні, навіть якщо вони працюють в рамках великої системи.

Відсутність необхідності у реєстрації: Комп'ютерні програми та бази даних охоплюються авторським правом автоматично з моменту їх створення та фіксації. Реєстрація для отримання авторського права не є обов'язковою, хоча може бути корисною для юридичних цілей.

Бази даних, що не є оригінальними, охороняються правом особливого роду «*sui generis*» відповідно до частин четвертої – шостої статті 21 Закону України «Про авторське право та суміжні права». Таке право передбачає захист інвестицій і зусиль, вкладених у створення бази даних, навіть якщо вона не відповідає критеріям оригінальності, необхідним для охорони авторським правом. Право «*sui generis*» захищає не творчу складову бази даних, а витрати, зусилля та ресурси, які були залучені до збирання даних, перевірки точності даних, систематизації та впорядкування даних.

Ознаками таких баз даних є:

- відсутність оригінальності (створення не передбачає творчого внеску автора);
- систематичний характер (дані впорядковані за певними принципами);
- суттєві інвестиції (захист надається через значні фінансові, технічні чи організаційні ресурси, витрачені на створення бази даних).

Право «*sui generis*» захищає зміст бази даних, а саме захищаються дані як зібраність, але не окремі елементи. Вилучення та повторне використання забороняється без дозволу виробника. Часовий обмежений термін захисту (право «*sui generis*») зазвичай діє 15 років із моменту створення бази даних чи її оновлення.

Основними завданнями судової експертизи, пов'язаної з комп'ютерними програмами і базами даних (компіляціями даних), є:

Встановлення факту порушення прав інтелектуальної власності:

- з'ясування, чи було порушення прав на комп'ютерну програму або базу даних (незаконне копіювання, використання без дозволу власника прав, створення похідних робіт, порушення ліцензійних угод тощо);
- оцінка того, чи є комп'ютерна програма або база даних об'єктом інтелектуальної власності, на який поширюються відповідні права авторів чи інших правовласників.

Визначення оригінальності та новизни комп'ютерної програми чи бази даних:

- оцінка рівня оригінальності комп'ютерної програми або бази даних, що підлягають захисту авторським правом;
- проведення аналізу на наявність схожості з іншими комп'ютерними програмами або базами даних, визначення їх новизни та унікальності.

Аналіз програмних компонентів, включаючи ліцензійні модулі та інтерфейси:

- вивчення архітектури програмного забезпечення для виявлення елементів, що можуть порушувати ліцензійні умови, зокрема використання без дозволу сторонніх компонентів або нелегальних бібліотек;
- оцінка інтеграції стороннього програмного коду або інтерфейсів у контексті порушення ліцензійних угод або прав інтелектуальної власності.

Працездатність комп'ютерної програми:

- перевірка відповідності роботи комп'ютерної програми специфікації. Перевірка працездатності функцій комп'ютерної програми відповідно до вимог.

Проведення комплексних комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інтелектуальної власності базуються на системному підході, який передбачає взаємопов'язане використання спеціальних знань з різних галузей. При цьому особливу увагу слід приділяти розробці алгоритмів взаємодії експертів різних спеціальностей та визначенню послідовності проведення окремих етапів дослідження.

З практичної точки зору, процес проведення комплексної експертизи можна розділити на такі етапи:

- попереднє вивчення матеріалів справи та об'єктів дослідження експертами різних спеціальностей;
- визначення необхідного інструментарію та методів дослідження;
- проведення комп'ютерно-технічного дослідження з фіксацією технічних характеристик та особливостей об'єкта дослідження;
- проведення дослідження з точки зору експертизи об'єктів інтелектуальної власності;
- спільний аналіз отриманих результатів та формування висновків.

Наприклад, при дослідженні факту неправомірного використання програмного коду комп'ютерної програми, експерти при проведенні комплексного комп'ютерно-технічного дослідження та дослідження у сфері інтелектуальної власності здійснюють:

- аналіз вихідного коду комп'ютерної програми;
- порівняння структури та алгоритмів комп'ютерної програми;
- виявлення ідентичних або подібних фрагментів коду комп'ютерної програми;
- дослідження компільованих версій комп'ютерної програми;
- встановлення авторства та правовласника комп'ютерної програми;
- оцінка оригінальності комп'ютерної програми;
- аналіз правомірності використання об'єктів інтелектуальної власності.

Під час здійснення аналізу вихідного коду комп'ютерної програми на предмет виявлення ідентичних або подібних фрагментів коду комп'ютерної програми, можна використовувати наступні програмні інструменти.

JPlag (програмний інструмент, який використовується для виявлення схожості в програмному коді, зокрема для визначення фактів можливого плагіату, який підтримує велику кількість мов програмування).

Sublime Text (текстовий редактор, який містить плагін Diff для порівняння двох файлів або блоків тексту).

MOSS (Measure of Software Similarity) (онлайн-інструмент для виявлення схожості в програмному коді).

Microsoft Word (функціонал Microsoft Word дозволяє порівнювати документи).

З проблемних питань, які можуть виникнути під час проведення комплексних комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інтелектуальної власності можна виділити наступні: складність технічного аналізу через великий обсяг даних чи коду; обфускацію програмного коду, а саме, змінення таким чином, щоб зробити його важким для розуміння та аналізу; шифрування програмного коду, а саме, перетворення частин програмного коду або даних в незрозумілий вигляд з метою захисту від несанкціонованого доступу або модифікацій.

Комп'ютерні програми та бази даних є важливими об'єктами авторського права, які потребують ефективного захисту. Комплексні комп'ютерно-технічні дослідження та дослідження у сфері інтелектуальної власності відіграють ключову роль у вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності. Розуміння правових аспектів і методів досліджень дозволяє не лише захищати права авторів, а й запобігати порушенням.

Перелік посилань

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст.356.

3. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01 грудня 2022 року. Офіційний вісник України від 13.01.2023 № 3.

4. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні. Науково-методичне видання. Федоренко В.Л., Адлер О.Г., Тимощик Л.П., Ковальова Н.М., Голікова О.В., Чабанець Т.М. Київ. Видавництво Ліра-К. 2022.

Дереча Андрій

судовий експерт Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Шебалков Ігор

завідувачу сектору криміналістичних та інженерно-технічних досліджень лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ВИХІДНІ КОДИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОМПЛЕКСНИХ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У контексті євроінтеграційних процесів сучасності важливу роль відіграють новітні інформаційні технології, які сприяють модернізації сфери державного управління. На їх основі можна вирішувати багатопрофільні завдання зовнішньої та внутрішньої політики України відповідно до умов набуття членства в ЄС. Застосування відповідного програмного забезпечення (далі – ПЗ) як цілісності програмних продуктів з обробки інформації, а також документації, необхідної для їх використання, допомагає ефективному функціонуванню державного механізму.

У реаліях сьогодення забезпечення кібербезпеки є одним із найважливіших завдань держави. При чому найбільшу небезпеку автоматизованим системам становлять не «звичайні» злочинці, а спецслужби (переважно недемократичних країн), які нерідко вчиняють кібершпигунство і кібертеракти. Протидія кібератакам передбачає не лише ефективний захист і швидке реагування на кіберзагрози. Важливим елементом протидії є розслідування кіберінцидентів, що в разі вчинення кіберзлочинів здійснюють уповноважені правоохоронні органи та, за наявності підстав, спецслужби [1].

Актуальність проведення експертизи значно підвищується, коли розслідуються «наукоємні», «високоінтелектуальні» та «високотехнологічні» злочини, що цілком стосується розслідування

кримінальних правопорушень, пов'язаних із кібератаками, для вчинення яких потрібні досить глибокі знання у сфері сучасних інформаційних технологій. У зв'язку з цим, розслідування таких кримінальних правопорушень важко уявити без призначення комп'ютерно-технічних експертиз, експертиз електронних комунікацій або комплексних експертиз (у сфері інтелектуальної власності, військових тощо).

Вимога дотримання прав інтелектуальної власності є визначальним критерієм у сфері програмного забезпечення. Під вказаною дефініцією розуміють низку нематеріальних прав власності. Будь-яке право на інтелектуальну власність являє собою складовий елемент системи власності загалом. Залежно від типової приналежності права власності передбачають застосування різних методик щодо їх захисту [2].

На практичному рівні програмне забезпечення існує у різних формах (програмний продукт, вебсайт, мобільний застосунок тощо). При цьому важливим є той момент, що кожна із них неодмінно включає у себе програмний код, а також засоби індивідуалізації.

Вихідний код є центральним елементом будь-якого програмного забезпечення, незалежно від його форми – чи це мобільний застосунок, вебсайт, чи корпоративна інформаційна система. Його створення базується на використанні мов програмування, таких як C++, Python, Java чи JavaScript, кожна з яких забезпечує засоби для реалізації алгоритмів і логіки, необхідних для виконання завдань.

На відміну від кінцевого користувача, для якого програмне забезпечення виглядає як інтерфейс і функціональність, у межах судових комп'ютерно-технічних досліджень об'єктом аналізу стає саме вихідний код. Його структура та зміст відображають технічну складність, логічні рішення та авторські підходи до розробки. Зокрема, мова програмування визначає синтаксис і формат побудови коду, тоді як стиль кодування розробника додає індивідуальні риси, які можуть бути використані для ідентифікації авторства чи виявлення порушень інтелектуальних прав.

Більшість програмування здійснюється у спеціалізованих інтегрованих середовищах розробки (Integrated Development

Environments, IDE). Такі середовища, як Visual Studio від Microsoft, надають розробникам широкий набір інструментів, що включає редактор для написання вихідного коду, компілятор, засоби налагодження та підтримки різних мов програмування. Використання таких середовищ значно підвищує ефективність розробки, забезпечуючи зручність роботи з кодом та його тестування.

Процес обробки вихідного коду включає його перетворення в машиночитабельну форму – набір двійкових даних, які комп'ютер здатен виконувати. Цей процес, відомий як компіляція, є ключовим для забезпечення працездатності програмного продукту.

У рамках судових експертиз аналіз вихідного коду стає критично важливим для встановлення фактів, пов'язаних із дотриманням авторських прав, оригінальністю коду чи його можливим запозиченням. Унікальні стилістичні елементи, структура, а також спосіб реалізації алгоритмів стають предметом технічного аналізу, що дозволяє об'єктивно оцінити внесок автора та захистити його права. Таким чином, вихідний код виконує не лише технічну функцію, але й виступає важливим елементом інтелектуальної власності, який потребує професійного дослідження у правовій сфері.

У ході реалізації комплексних комп'ютерно-технічних досліджень інтелектуальної власності, пов'язаних із аналізом вихідного коду, виникають низка проблемних аспектів, які обумовлені специфікою роботи з програмними продуктами:

- 1) складнощі операції з відновлення початкової структури коду після його обфускації або мінімізації (найчастіше має місце у веб-розробках);

- 2) невідповідність стилів кодування у відкритому та закритому програмному забезпеченні.

При дослідженні об'єктів авторського права та суміжних прав щодо таких об'єктів, як комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності, одним із питань є: «Чи є вихідні тексти (вихідні коди) або їх частина комп'ютерної програми (назва 1) переробкою вихідних текстів (вихідних кодів) комп'ютерної програми (назва 2)?» [3].

Відкритий вихідний код – це вихідний код, виконуваний файл програмного забезпечення, що публікується на веб-ресурсах з відкритим доступом та може використовуватись на умовах публічної ліцензії [4].

Програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом є важливим компонентом сучасних інформаційних технологій. Воно надає доступ до вихідного коду, що дозволяє його копіювання, модифікацію та використання без значних обмежень. Завдяки руху з відкритим кодом світ отримав низку ключових програмних продуктів, таких як браузер Firefox, операційна система Linux і веб-сервер Apache. Відкритий підхід сприяє швидкому вдосконаленню програмного забезпечення, оскільки велика кількість розробників може оперативно знаходити та виправляти помилки.

Ведення сучасної війни неможливе без використання високих технологій, що все більш широко використовуються для управління боєм, розвідки, контролю повітряних цілей та ін. При цьому, для користування спеціальними військовими системами застосовуються мобільні пристрої. Відтак, зловмисники докладають чималих зусиль для компрометації смартфонів та планшетів військовослужбовців з метою викрадення автентифікаційних даних (які використовуються для доступу до інформаційних систем) та передачі GPS-координат пристроїв, що може мати безпосередні негативні наслідки для життя особового складу.

Так, Урядовою командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA у взаємодії з адміністраторами безпеки ІКС «Очі», фахівцями в/ч А0334 та об'єднаної команди реагування Міністерства оборони України та Збройних сил України MILCERT (у складі ЦРК, ЦІРОТ та ЦМТР) виявлено та проаналізовано дві кібератаки, для реалізації яких зловмисниками засобами Signal серед військовослужбовців здійснено розповсюдження повідомлень з посиланнями для завантаження APK-файлів, начебто, військових систем GRISELDA (автоматизована система внесення, обробки та передачі інформації з використанням штучного інтелекту) та системи стеження «Очі».

У випадку з системою «Очі» за посиланням (Google Drive) пропонувалося завантажити APK-файл, який, окрім штатного фу-

нкціоналу оригінальної програми, містив сторонній код, за допомогою якого здійснювалося викрадення логіну та паролю користувача, а також встановлення та передача GPS-координат пристрою. Певно, зловмисники здійснили модифікацію легітимної програми, додавши сторонній JAVA-клас, та реалізувавши його виклик у відповідних блоках коду [5].

З метою визначення, що продукт є оригінальним, створеним без порушень авторських прав, експерт звертає увагу на якість, надійність, загальну стабільність програми, ступінь її стійкості до вірусних атак та атак хакерів, унікальність.

Під час проведення експертизи вихідного коду експерт має спочатку провести первинне вивчення файлів, одержаних від замовника які надаються на зовнішньому носії, наприклад, флеш-карті, або пересилаються електронною поштою, завантажуються в хмарне сховище з подальшим відкриттям доступу. Потім експерт проводить аналіз коду ручними та інструментальними методами, виявлення вразливостей, порівняння еталона з імовірною копією, визначення помилок, усунення яких допоможе збільшити швидкодію додатку, розширити його функціонал, краще адаптувати до подальшої модернізації, випуску оновлень. Останній етап – оформлення висновку експерта (експертів), у заключній частині якого викладаються висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, що визначена у вступній частині. На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

Висновок експерта (експертів) оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом (експертами), який (які) проводив(ли) дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків. Якщо до висновку експерта додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми тощо, вони також підписуються експертом (експертами); підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи, що підтверджує справжність висновку та забезпечує можливість його використання в якості доказу.

Експертиза вихідного коду охоплює аналіз різних типів програмних продуктів: утиліти, програмне забезпечення, мобільні програми (у вихідному коді зафіксовано базові алгоритми, що визначають принципи функціонування програми, взаємодії модулів, компонентів); бібліотеки (у них зберігаються базові набори функцій); скрипти (коди скриптів короткі, проте відкидати їх значимість неможна, розробки допомагають автоматизувати виконання рутинних процесів, розширити програмний функціонал); драйвери (ініціаторні програми, що забезпечують коректну взаємодію операційної системи, Windows, Linux або MacOS з апаратною частиною: відеокартою, процесором, жорстким диском. Чим досконаліший драйвер, тим ефективніше програмне забезпечення використовує доступні ресурси, тим вища швидкодія); операційні системи (система взаємодії користувача з комп'ютером, що дозволяють запускати необхідні програми, активувати функції, реалізовувати потенціал апаратної частини); модулі (універсальні програмні елементи, використання яких можливе у різних програмах, встановлення модулів веде до відкриття нових функцій, автоматизації дій, покращення взаємодії з апаратними та програмними компонентами).

Орієнтовний перелік завдань, які ставляться перед експертом під час проведення аналізу вихідного коду, включає кілька важливих аспектів, що забезпечують всебічну оцінку якості та безпеки програмного продукту:

- виявлення помилок у вихідному коді, оскільки навіть невеликі недоліки можуть призвести до серйозних збоїв програмного забезпечення, робити його вразливим для мережових атак, стимулювати ризики втрати особистих даних, їх втрати через пошкодження, крадіжки;
- оцінка якості коду (лаконічність, стислість, структурованість коду – все це визначає швидкодію програми, функціональність, швидкість виконання операцій, можливості модернізації, вдосконалення, випуску нових версій та редакцій);

- визначення відповідності технічного завдання, наданому замовнику (якщо утиліту створено не з особистої ініціативи розробника, а на замовлення, вона має відповідати вимогам клієнта);
- виявлення дублікатів (частини коду, що повторюються, допустимі, однак, вони роблять додаток більш громіздким, повільним, вимогливим до апаратних ресурсів, без позитивного впливу на функціональність, при чому чим менше таких фрагментів – тим краще, в ідеалі – повна відсутність);
- оцінка універсальності (універсальний код може бути використаний не в конкретному додатку, а в комплексі споріднених програм);
- пошук плагіату, фактів незаконного копіювання, порушення авторських прав розробника (у такому разі експерт порівнює декілька вихідних кодів іт-проектів (оригінал і можливу копію), шукає ознаки, що вказують на нелегітимне використання, повні та замасковані схожості).

Під час проведення експертизи вихідного коду експерт застосовує всі доступні засоби, інструменти та методики для комплексного аналізу. Основними методами є статичний та динамічний аналіз. Статичний аналіз полягає в дослідженні коду без прямого взаємодії з програмою, що дозволяє експерту зосередитись на перевірці його структури, оформлення та цілісності. Важливими аспектами є виявлення дубльованих фрагментів коду, перевірка правильності оформлення та виявлення можливих помилок, що можуть вплинути на функціональність програми.

Динамічний аналіз включає запуск програми, вихідний код якої є об'єктом дослідження. Цей підхід дозволяє оцінити фактичні функції та можливості програми, а також зрозуміти, як вона взаємодіє з іншими компонентами системи, такими як апаратне забезпечення та програмні модулі. Динамічний аналіз допомагає виявити можливі проблеми, які можуть виникнути під час роботи програми, і визначити її ефективність в реальних умовах експлуатації.

Ці два методи в сукупності дають змогу отримати повну картину якості та функціональності вихідного коду, а також виявити

потенційні уразливості та проблеми в роботі програмного продукту.

У висновку експерта зазначаються:

- факт одноосібного володіння об'єктом інтелектуальної власності, у даному випадку – вихідним кодом;
- факт неправомірного використання вихідного коду, що призвів до фінансових втрат під час нарахування заробітної плати, а також системи бронювання тощо;
- якість вихідного коду, або, навпаки, його невідповідність технічному завданню, що є важливим при виникненні розбіжностей [6].

У висновку експерта з дослідження вихідного коду програмного забезпечення наводиться оцінка новизни та патентування, а саме: порівняння вихідного коду дозволяє виявити інноваційні рішення, що можуть бути підставою для патентування; наявні інструменти дозволяють визначити новизну алгоритму та програмних рішень. Так, у випадку, коли алгоритм шифрування, розроблений компанією, є новим і не містить подібних рішень в інших програмних продуктах, це може бути підставою для патентування.

Крім того, зазначається факт виявлення плагіату та несанкціонованого використання коду, тобто технічні методи порівняння дозволяють виявити випадки плагіату або використання частин коду без дозволу власника авторських прав, наприклад, використання відкритого коду без належної атрибуції або порушення ліцензії може бути виявлено за допомогою порівняльного аналізу вихідного коду.

Стосовно міжнародного контексту і захисту прав, проблеми можуть виникати через те, що різні країни світу мають різні підходи до порядку регулювання суспільних відносин, прийняття відповідних законів з подальшою конкретизацією в нормативно-правових актах нижчого рівня. Наприклад, авторські права на програмне забезпечення можуть мати різну силу залежно від країни реєстрації чи юрисдикції. Так, програміст може зареєструвати програмне забезпечення в одній країні, але через порушення ліцензійних умов в іншій країні можуть виникнути труднощі з міжнародним захистом прав.

Щодо ліцензій і умов використання відкритого коду, наприклад, GPL або MIT, що накладають певні обмеження на використання та модифікацію коду, то правильне застосування ліцензійних умов є критично важливим для захисту прав інтелектуальної власності. Так, у випадку, якщо програмне забезпечення використовується без дотримання ліцензії, це може призвести до юридичних наслідків, зокрема, до судових позовів за порушення авторських прав. У разі виявлення несанкціонованого використання вихідного коду, компанії можуть ініціювати юридичні позови для захисту своїх інтелектуальних прав [7-9].

Отже, вивчення технологій та оволодіння принципами функціонування програмного забезпечення є надзвичайно важливим аспектом під час виконання комплексних комп'ютерно-технічних експертиз та експертиз об'єктів інтелектуальної власності в контексті судової експертизи. Враховуючи постійний розвиток науково-технічного прогресу, судова експертиза зазнає суттєвих змін. Це відбувається не лише через модернізацію існуючих технологій, але й через створення нових засобів дослідження та появу нових матеріалів і напрямів діяльності, що відкривають нові можливості для судових експертів.

Із розвитком науково-технічного прогресу способи та методи проведення досліджень і надалі мають вдосконалюватись відповідно до потреб судочинства. У зв'язку з цим, судовим експертам необхідно розробляти та впроваджувати нові методики та методичні рекомендації, які б відповідали сучасним потребам судової експертизи з огляду на розвиток та постійне змінювання підходів до вирішення тих чи інших експертних завдань.

Таким чином, необхідно зазначити, що проведення експертних досліджень вихідних кодів програмного забезпечення в комплексних комп'ютерно-технічних дослідженнях інтелектуальної власності є одним з перспективних напрямів розвитку сучасної криміналістики та судової експертизи з огляду на формування та розвиток кримінальних правопорушень, пов'язаних із кібератаками в Україні, зокрема, у період збройної агресії РФ проти України.

Список використаних джерел:

1. Нізовцев Ю. Ю., Омельян О. С. Щодо підготовки та призначення судових експертиз у межах розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із кібератаками // Криміналістичний вісник. № 2 (36), 2021. С. 59-67.
2. Пономаренко М. В Інтелектуальна власність у сфері програмного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2021. №1. С.218-221.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення – 05.12.2024).
4. Про затвердження Порядку використання програмного забезпечення мобільного додатка Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія) з відкритим вихідним кодом та видачі ліцензії на нього : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2024 № 162. URL: [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text) (дата звернення – 09.12.2024).
5. Спроби кібератак на військові системи за допомогою шкідливих програм для мобільних пристроїв // CERT-UA. Computer Emergency Response Team of Ukraine. URL: <https://cert.gov.ua> (дата звернення – 05.12.2024).
6. Експертиза вихідного кода. URL: [URL: https://cert.gov.ua](https://cert.gov.ua) (дата звернення – 09.12.2024).
7. Бошицький Ю.Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 164–170.
8. Зеров К.О. Захист авторського права на комп'ютерні програми. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2020. № 6. С. 5–14.
9. Рехіна Є. М., Доренський О. П. Застосування методів обфускації для утруднення декомпіляції коду програм. Сучасні інформаційні технології та програмне забезпечення комп'ютерних систем: Всеукр. студ. наук.- практ. семінар (21–23 бер. 2012 р., м. Кіровоград): зб. тез доп. Кіровоград : КОД, 2012. С. 107–109.

Закс Олександр

головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень, Науково-дослідного центру незалежних судових експертиз

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХІДНОГО КОДУ: ІНСТРУМЕНТИ, МЕТОДИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У сучасному світі програмне забезпечення є не лише технічним, але й стратегічним активом, що визначає конкурентоспроможність компаній, рівень цифровізації державних структур і ефективність бізнес-процесів. Разом із цим зростає кількість конфліктів, пов'язаних із плагіатом, незаконним використанням фрагментів коду, а також порушенням прав інтелектуальної власності. Завдання експертів у цих справах нерідко включають порівняння програмного забезпечення для визначення його походження, аналізу спільних елементів чи виявлення фактів копіювання.

Виконання таких завдань вручну часто є неможливим через обсяги коду, що нерідко досягають сотень тисяч рядків, а також складність сучасних мов програмування, фреймворків і архітектур. Для таких випадків створено спеціалізовані програмні інструменти, що дозволяють автоматизувати процес порівняння та аналізу вихідного коду, прискорюючи експертну діяльність і знижуючи ризик помилок. Автоматизація також забезпечує високу точність і глибину досліджень, що критично важливо для судових справ або аудитів програмного забезпечення.

Цей матеріал розглядає основні аспекти автоматизованого аналізу вихідного коду: актуальність і проблематику, принципи роботи, можливості сучасних інструментів, їх практичне застосування та перспективи розвитку.

Сучасне програмне забезпечення характеризується значною складністю. Багаторівнева архітектура, інтеграція з іншими сервісами, використання готових бібліотек і фреймворків, а також уні-

кальні рішення розробників створюють умови, коли навіть досвідченим експертам стає важко виявляти спільні риси чи закономірності у вихідному коді.

Однією з основних проблем є великі обсяги даних. Наприклад, типовий веб-додаток може складатися з десятків тисяч рядків коду, написаних на різних мовах, таких як JavaScript, Python, Java чи C#. Аналіз такої бази вручну займає багато часу і є схильним до помилок. Крім того, у коді часто використовуються стандартні бібліотеки або зовнішні модулі, які повторюються в різних проєктах. Це ускладнює визначення, чи є схожість у коді результатом запозичення або загальноприйнятої практики.

Ще однією проблемою є різноманітність технік маскування коду. У справах, пов'язаних із плагіатом, зловмисники можуть змінювати імена змінних, функцій чи класів, використовувати альтернативні алгоритми для досягнення тих самих результатів або змінювати структуру проєкту. Такі маніпуляції ускладнюють ідентифікацію запозичень.

Аналіз вихідного коду базується на комбінації синтаксичного, семантичного та структурного підходів. Синтаксичний аналіз дозволяє виявити точні збіги у тексті файлів, наприклад, ідентичні фрагменти функцій чи змінних. Це базовий рівень аналізу, який є корисним для швидкого виявлення дублювань.

Семантичний аналіз орієнтований на визначення функціональної схожості між фрагментами коду. Наприклад, два алгоритми, які реалізують однакову функцію, але написані з використанням різних конструкцій чи бібліотек, можуть бути визначені як еквівалентні. Це важливо для виявлення прихованого плагіату або спільного походження.

Структурний аналіз, у свою чергу, зосереджується на вивченні архітектури програмного забезпечення, його файлової структури, модульності та взаємозв'язків між компонентами. Цей підхід використовується для глибшого розуміння загальної логіки проєкту та його подібності до інших програм.

Існує безліч програмних засобів, розроблених для автоматизованого аналізу вихідного коду. Одним із найбільш популярних є утиліта «Diff», яка дозволяє порівнювати текстові файли і виділяти відмінності між ними. Вона широко використовується для

базового аналізу, але її функціонал обмежений у випадках великих проєктів чи складних структур коду.

Інший популярний інструмент – «KDiff3», що підтримує багатофайлове порівняння. Завдяки візуалізації змін і можливості одночасної роботи з трьома файлами, цей інструмент зручний для аналізу змін у системах контролю версій, таких як Git.

Програма «WinMerge» забезпечує синхронізацію файлів і папок, що корисно для аналізу великих кодових баз. Вона дозволяє працювати з великими обсягами даних, знаходити розбіжності та візуалізувати їх у зручному форматі.

Серед преміальних інструментів слід виділити «Araxis Merge» системами. Його використовують у великих проєктах, де потрібно порівнювати значну кількість файлів і синхронізувати зміни.

Автоматизація аналізу вихідного коду має вирішальне значення для багатьох галузей. Зокрема, у судовій експертизі використання автоматизованих інструментів дозволяє значно скоротити час на обробку великих обсягів даних. Це особливо важливо у складних справах, де результати аналізу мають бути надані у стислі терміни.

У випадках виявлення плагіату автоматизовані інструменти дозволяють точно ідентифікувати схожі фрагменти, навіть якщо код зазнав значних змін. Це робить їх незамінними для судових процесів, де потрібно надати переконливі докази незаконного використання.

Крім того, автоматизація відіграє ключову роль у процесах розробки програмного забезпечення. Інтеграція інструментів порівняння у системи CI/CD дозволяє командам розробників уникати конфліктів змін, підтримувати високу якість коду та забезпечувати його стабільність на кожному етапі проєкту.

Автоматизований аналіз вихідного коду є невід’ємною частиною сучасної практики у сфері розробки та експертизи програмного забезпечення. Інструменти, такі як Diff, KDiff3, WinMerge і Araxis Merge, забезпечують точність, швидкість і об’єктивність аналізу, що робить їх незамінними у професійній діяльності. Перспективи розвитку цих технологій пов’язані з використанням

штучного інтелекту, що дозволить ще більше розширити їх можливості та забезпечити глибший аналіз складних програмних продуктів.

Список використаних джерел

1. On Finding Duplication and Near-Duplication in Large Software Systems Brenda S. Baker AT&T Bell Laboratories 600 Mountain Ave. Murray Hill, NJ 07974 bsbQresearch.att.com URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=4ad69f733fb41cca898909e427224b65e53a2082> (дата звернення: 25.11.2024).
2. Identifying Redundancy in Source Code using Fingerprints J Howard Johnson URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.5555/962289.962305> (дата звернення: 25.11.2024).
3. A Survey on Software Clone Detection Research* Chanchal Kumar Roy and James R. Cordy September 26, 2007 Technical Report No. 2007-541 School of Computing Queen's University at Kingston Ontario, Canada URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=0b8440a8f2843e133f5e4b6daf7275a1af7cfbdc> (дата звернення: 25.11.2024).

Нестор Наталія

доктор юридичних наук, старший дослідник, заслужений юрист України, заступник директора Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна,

Полянський Антон

доктор юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна,

Луцик Ігор

завідувач сектору лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна,

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ЕКСПЕРТИЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Штучний інтелект (далі – ШІ) суттєво трансформує сферу експертиз інтелектуальної власності (далі – ІВ), починаючи з дослідження рівня техніки і завершуючи складанням патентних заявок і прогностичного аналізу. За результатами дослідження, проведеного одним із технологічних лідерів ринку – компанією Computing Technology Industry Association 2024 року, 22% фірм активно інвестують в інтеграцію технологій ШІ у свої виробничі та дослідницькі процеси, 33% – роблять це доволі обмежено, а 45% – дотепер перебувають на стадії дослідження таких можливостей [1].

Сьогодні існують кілька основних напрямів провадження технологій ШІ у сфері експертиз інтелектуальної власності. У першу чергу це патентний аналіз, у якому інструменти ШІ можуть аналізувати значні обсяги патентних даних для виявлення тенденцій, потенційних порушень і точного оцінювання дійсності патентів [2], що допомагає фахівцям ухвалювати обґрунтованіші рішення. Експерти мають аналізувати складні юридичні тексти та виявляти

потенційні порушення у патентній сфері. Традиційний пошук попереднього рівня техніки є найбільш трудомістким завданням у праві інтелектуальної власності, на який витрачається багато часу. Однак використання інструментів ШІ дає змогу підвищити ефективність і точність процесу завдяки вдосконаленим алгоритмам обробки даних, легко визначаючи новизну та оригінальність винаходу. Аналізуючи значні обсяги патентних даних, наукову літературу, юридичні положення та інші релевантні ресурси, інструменти штучного інтелекту допомагають експертам ефективно здійснювати пошук. Також ШІ може допомогти у складанні патентних заявок та інших юридичних документів, забезпечуючи їхню ретельність і відповідність правовим стандартам.

До того ж ШІ може здійснювати комплексний пошук за торговельними марками, порівнюючи нові заявки з такими, що вже існують, для виявлення потенційних конфліктів, що значно прискорює цей процес і підвищує його точність. Для того, щоб забезпечити кращий захист і повну цінність патентів, необхідно мати своєчасні, прозорі та доступні стандарти їх видачі, на які учасники ринку могли б повністю покладатися.

У сфері управління авторськими правами ШІ вже зараз використовують для моніторингу та управління контентом, захищеним авторським правом, виявляючи несанкціоноване використання і допомагаючи більш ефективно дотримувати закони про авторське право [3]. Наприклад, інструменти машинного навчання можуть бути використані для видалення цифрових точок і водяних знаків, які використовують для відстеження розповсюдження несанкціонованих копій творів, захищених авторським правом, в інтернеті, а також для створення підробок для засобів масової інформації, в яких особу на зображенні або відео замінюють на чиюсь подобу. Такі порушення в сфері ІВ розробляють за допомогою особливого типу машинного навчання, відомого як «генеративні змагальні мережі».

Взагалі ж ШІ допомагає компаніям розробляти надійні стратегії у сфері ІВ, аналізуючи ринкові тенденції, поточну та перспективну діяльність конкурентів і їхні технологічні досягнення.

Такі технології застосування ШІ у сфері експертиз не лише підвищують ефективність і точність процесів дотримання прав ІВ,

а й допомагають орієнтуватися в складнощах застосування правозастосовних практик ІВ у цифрову епоху.

Водночас перед фахівцями постають певні проблеми, пов'язані з дотриманням прав інтелектуальної власності в контексті різних боків створення, навчання та вдосконалювання генеративних моделей ШІ. Машинне навчання, на якому побудовані всі системи штучного інтелекту, переважно використовує значні масиви даних для навчання, які можуть містити матеріали, захищені авторським правом. Забезпечення того, щоб використання таких навчальних даних відповідало відповідним законам про авторське право, має вирішальне значення для сфери судових експертиз ІВ [3]. Це передбачає отримання належних ліцензій або використання даних, які підпадають під умови добросовісного використання або є суспільним надбанням.

Використання ШІ може призвести до винаходу нових продуктів або процесів. Тому фахівцям у галузі експертиз ІВ важливо забезпечити, щоб такі винаходи відповідали критеріям патентоспроможності (у першу чергу новизни та неочевидності), а роль ШІ у винахідницькому процесі мала бути чітко задокументована [4].

Може створитися хибне уявлення, що ШІ генерує нові дані, використовуючи власну творчість, але це не зовсім так. Платформи генеративного ШІ навчаються на майже безмежних даних, що містить сучасний інтернет та інші цифрові бази даних, і фрагментах надісланих їм запитань, які вони обробляють, відновлюючи забути або втрачені закономірності та взаємозв'язки, які потім використовують для створення правил, висновків і прогнозів.

Тому складні моменти можуть виникати у зв'язку з правом власності на твори, створені ШІ, адже визначення того, кому належать права на твори, створені ШІ, може бути складним завданням. Наразі чинне законодавство зазвичай надає права ІВ авторам-людям. Але оскільки контент, створений ШІ, стає дедалі поширенішим, то науковці, розробники та правники активно дискутують щодо того, як поводитися в таких випадках.

До того ж не слід припиняти вплив на розвиток ШІ етичних і правових міркувань, таких як упередженість систем ШІ та прозорість процесів ухвалення рішень у сфері ШІ. Орієнтування в

цих аспектах вимагає поєднання юридичної експертизи та технологічного розуміння.

Перелік використаних джерел

1. Matzelle E. Top Artificial Intelligence Statistics and Facts for 2024 / CompTIA. February 29, 2024. URL: <https://connect.comptia.org/blog/artificial-intelligence-statistics-facts> (дата звернення: 02.12.2024).

2. Harshdeep. Impact of Artificial intelligence in Intellectual Property law processes / Wissen Research. March 29, 2024. URL: <https://www.wissenresearch.com/blog/artificial-intelligence-intellectual-property/> (дата звернення: 02.12.2024).

3. Artificial Intelligence and Intellectual Property / World Intellectual Property Organization. URL: https://www.wipo.int/about-ip/en/frontier_technologies/ai_and_ip.html (дата звернення: 02.12.2024).

4. Fusco F. Artificial Intelligence and IP rights: threats and opportunities / Dentons. April 14, 2022. <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2022/april/14/artificial-intelligence-and-ip-rights-threats-and-opportunities> (дата звернення: 02.12.2024).

5. Appel G., Neelbauer J., Schweidel D. A. Generative AI Has an Intellectual Property Problem / Harvard Business Review. April 07, 2023. URL: <https://hbr.org/2023/04/generative-ai-has-an-intellectual-property-problem> (дата звернення: 02.12.2024).

Хамініч Світлана

професор кафедри соціально-економічних дисциплін, доктор економічних наук, професор; старший науковий співробітник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Мирошниченко Володимир

аспірант Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Розвиток штучного інтелекту став важливим чинником трансформації багатьох галузей, включаючи правову сферу. Судова експертиза, як важливий елемент судового процесу, також почала активно застосовувати новітні технології з метою підвищення точності, швидкості та об'єктивності експертних оцінок. Однак впровадження штучного інтелекту у цій сфері породжує не лише нові можливості, але й значні виклики, що потребують розгляду.

В умовах глобалізації можливості застосування штучного інтелекту в судовій експертизі мають широке коло застосування. Використання штучного інтелекту у судовій експертизі пропонує низку важливих переваг, серед яких:

- автоматизація аналізу даних;
- зменшення суб'єктивності;
- підвищення точності;
- економія часу та ресурсів тощо [1].

Штучний інтелект здатен обробляти великі обсяги даних з високою швидкістю. Це особливо важливо у випадках, які вимагають аналізу великих масивів документів, електронних слідів або відеоматеріалів. Наприклад, системи розпізнавання облич можуть бути використані для ідентифікації осіб на відеозаписах з місця злочину.

Штучний інтелект, завдяки своїй алгоритмічній основі, може мінімізувати суб'єктивний фактор у процесі експертного аналізу. Це допомагає забезпечити більшу об'єктивність, зокрема у питаннях судово-медичної експертизи чи аналізу ДНК.

Штучний інтелект може бути налаштований для виконання спеціалізованих завдань із точністю, яка перевищує людські можливості. Наприклад, алгоритми для аналізу почерку або підроблених документів мають потенціал забезпечити майже 100% точність. Автоматизація рутинних процесів дозволяє зменшити витрати часу експертів, а також фінансові витрати на тривалі експертні дослідження.

Незважаючи на вищезазначені переваги, використання штучного інтелекту супроводжується низкою викликів, які не можна ігнорувати, а саме:

- правові та етичні аспекти;
- якість даних;
- технічна складність;
- сприйняття суспільством;
- кібербезпека.

Використання штучного інтелекту в судовій системі викликає багато етичних запитань, таких як прозорість алгоритмів, захист персональних даних, а також відповідальність за можливі помилки.

Ефективність штучного інтелекту значною мірою залежить від якості даних, на яких він навчений. Неповні, неточні чи упереджені дані можуть призвести до хибних висновків, що є критичним для судової експертизи.

Інтеграція штучного інтелекту в існуючі судові процеси потребує значних технічних ресурсів і кваліфікованих спеціалістів, що може бути недоступним для багатьох судових установ.

Скептицизм громадськості щодо довіри до рішень, прийнятих штучним інтелектом, залишається серйозною перепорою. Люди часто вважають, що лише людина може повноцінно врахувати всі нюанси судових справ.

Використання штучного інтелекту збільшує ризики кіберзагроз. Зловмисники можуть спробувати маніпулювати алгоритмами для отримання вигідних їм рішень.

Щоб подолати виклики та максимально ефективно використовувати потенціал штучного інтелекту необхідно дотримуватися низки рекомендацій.

Необхідно створити чіткі законодавчі рамки, які регулюватимуть використання штучного інтелекту в судовій експертизі. Зокрема, це має включати вимоги до прозорості алгоритмів, захисту даних, а також механізми перевірки їхньої точності та надійності.

Алгоритми штучного інтелекту повинні проходити обов'язкове тестування і сертифікацію незалежними організаціями. Це гарантуватиме їхню відповідність вимогам якості та безпеки. Алгоритми повинні бути розроблені таким чином, щоб уникати дискримінації чи упередженості. Застосування штучного інтелекту має базуватися на принципах рівності, справедливості та дотримання прав людини.

Для ефективного його впровадження необхідно забезпечити підготовку судових експертів і працівників правової сфери. Вони мають розуміти принципи роботи алгоритмів штучного інтелекту, вміти аналізувати їхні результати та оцінювати можливі ризики.

Впровадження новітніх технологій має враховувати існуючу інфраструктуру судової системи. Інтеграція штучного інтелекту повинна бути поступовою, з урахуванням особливостей кожної конкретної юрисдикції [2].

Для покращення прийняття штучного інтелекту у судовій системі важливо інформувати громадськість про його можливості, переваги та ризики. Це сприятиме формуванню довіри до рішень, які ухвалюються за допомогою технологій.

У майбутньому використання штучного інтелекту може стати стандартом у багатьох аспектах судової експертизи. Новітні алгоритми зможуть проводити більш складний аналіз, наприклад, визначати психологічний стан підозрюваного чи свідків на основі невербальної поведінки.

Поєднання штучного інтелекту та блокчейн-технологій може забезпечити більшу прозорість і захист даних у судових процесах, дозволяючи відслідковувати кожен етап обробки інформації.

Створення універсальних платформ для судової експертизи може сприяти міжнародному співробітництву у вирішенні складних справ, які виходять за межі однієї країни.

Таким чином, штучний інтелект вже сьогодні трансформує традиційні підходи до судової експертизи, відкриваючи нові гори-

зонти для правосуддя. Його використання обіцяє значне підвищення ефективності, зменшення людських помилок і економію ресурсів. Проте його впровадження вимагає продуманого підходу, який включатиме розв'язання етичних, правових і технічних питань. Успішне використання штучного інтелекту в судовій експертизі стане прикладом гармонійного поєднання інновацій та традицій для досягнення справедливості.

Перелік використаних джерел:

1. Хамініч С.Ю. Інновації у методах судової експертизи та криміналістики. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики*: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 474-477.

2. Яремчук В.О. Сучасні напрямки судової експертизи і криміналістики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 2 (80). 2023. С. 207-210.

Semenov S.

*University of the National Education Commission, Krakow, Poland
Information Systems Department of Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics Kharkiv, Ukraine*

Zhejiang Nova Intelligent Technology Co., LtdZhejiang, China

*Department of "Computer Engineering and Programming", National
Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv,
Ukraine;*

Zhang S.

Zhejiang Nova Intelligent Technology Co., LtdZhejiang, China;

Chernykh E.

*Department of "Computer Engineering and Programming", National
Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv,
Ukraine*

STRENGTHENING SMART CITY INFRASTRUCTURE THROUGH ENHANCED UAV SECURITY

In modern conditions, the sustainable development of smart cities requires the implementation of innovative solutions aimed at ensuring the security and reliability of their key infrastructure. Such infrastructure must be capable of adapting to the growing challenges associated with urbanization, climate change, and technological transformations. Notably, one of the critical aspects of addressing this important task is the integration of robotic support and assistance devices into the management of infrastructure elements, including unmanned aerial vehicles (UAVs).

UAVs play a significant role in areas such as logistics, environmental monitoring, emergency management, and urban infrastructure maintenance.

Let us consider the key technological and functional solutions that enable the use of UAVs in addressing tasks within the dynamically changing environment of large cities.

Figure 1 presents a structural diagram illustrating the main functions of UAVs in the infrastructure of smart cities, as well as the technological solutions used to enhance their resilience and security.

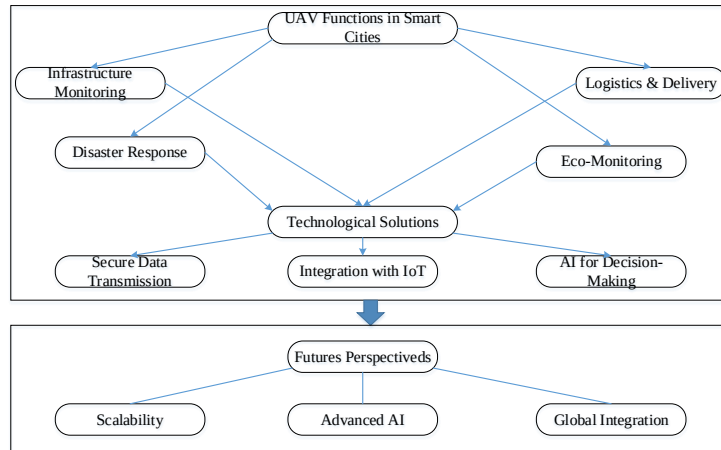

Figure 1. Structural diagram illustrating the main functions of UAVs in the infrastructure of smart cities

As seen in Fig. 1, the key functions of UAVs can be represented as a set of goals and tasks that contribute to the dynamic development of smart city infrastructure. The conducted research allowed the identification of the following UAV functions:

Logistics and Delivery. UAVs are widely used for delivering various goods such as medications, food, and essential items. This is particularly relevant in densely built urban areas or regions with limited accessibility. The use of UAVs helps reduce delivery times and lower transportation emissions, making cities more environmentally friendly. Fig. 2 shows a fragment of a delivery scheme in urban conditions, where drones transport goods from distribution centers to end consumers.

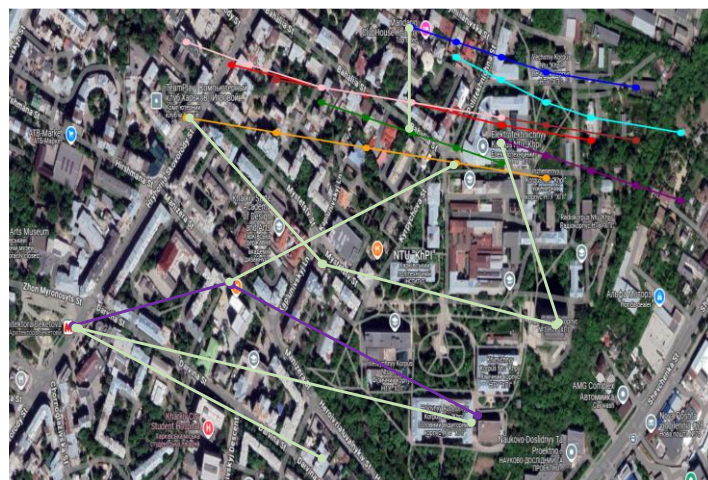

Figure 2. Fragment of the goods delivery scheme in urban conditions

Infrastructure Monitoring. UAVs are utilized for regular inspections of urban facilities such as bridges, roads, buildings, and power grids. This enables the timely identification of defects, execution of repair work, and prevention of emergency situations. Such operations are more efficient and cost-effective compared to traditional methods.

Figure 3 illustrates a bridge monitoring scheme using UAVs, as demonstrated in the study [1].

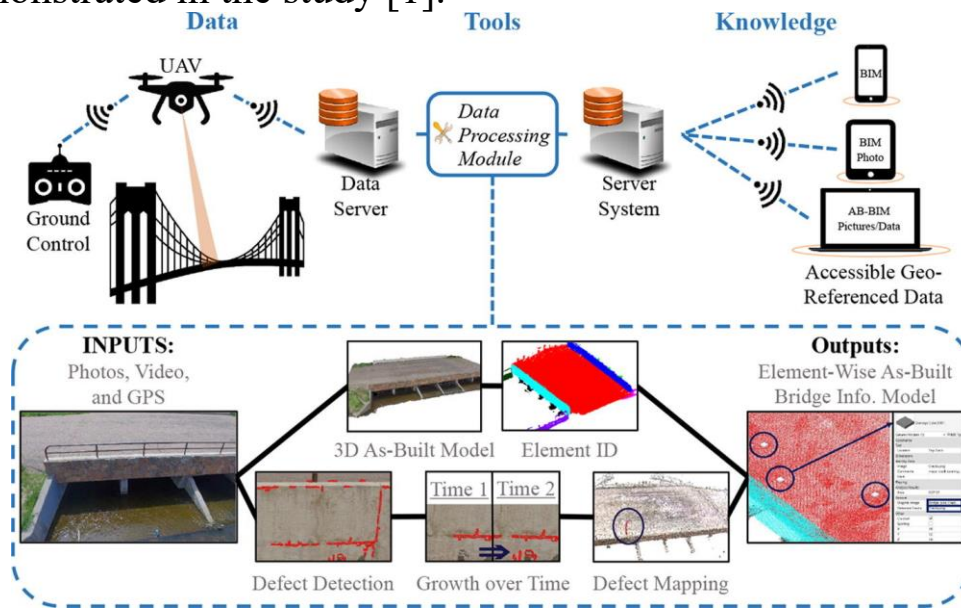

Figure 3. Bridge monitoring scheme using UAVs, as illustrated in [2]

Emergency Response. In the event of natural disasters such as fires, floods, or earthquakes, UAVs promptly provide visual information to coordinate rescue operations. They can also deliver rescue equipment or medical supplies to hard-to-reach locations. A detailed description of one example of UAV usage for safety and rescue operations can be found in [2].

Eco-Monitoring and Resource Management. AVs are actively used for monitoring environmental conditions, including air quality, water pollution levels, and waste management. They assist in collecting data for analysis and decision-making to improve the environmental situation in the city. Numerous practical examples demonstrate the effectiveness of these tasks. One illustrative example is presented in [3].

For the successful integration of UAVs into smart city infrastructure, it is crucial to ensure their reliable identification and secure data

transmission. Traditional identification methods often prove insufficient in the face of the growing complexity and dynamics of urban environments. In this context, innovative solutions, such as steganographic embedding of UAV identifiers into ADS-B data, offer new prospects for enhancing the security and resilience of urban infrastructure.

The presented list of functions and tasks is, of course, not exhaustive. However, it should be noted that to fully unlock the potential of UAVs, advanced technological solutions are required to ensure the security, resilience, and integration of these systems into urban infrastructure.

One of the key aspects is secure data transmission. In urban environments, the information exchanged between UAVs and control centers must be reliably protected against cyberattacks and unauthorized access. Modern encryption protocols, such as AES, are used to guarantee data integrity. Unique digital certificates authenticate devices and prevent forgery, while intrusion detection systems (IDS) monitor the network for anomalies and thwart attack attempts. For instance, secure communication channels can transmit video and sensor data in real time, maintaining confidentiality and authenticity.

Another critical component is artificial intelligence (AI) for decision-making, which helps automate data analysis and optimize decision-making processes. Computer vision algorithms can identify damage to urban infrastructure, such as cracks or corrosion, by analyzing UAV data. AI is also used to optimize routes, taking into account traffic, weather conditions, and zone accessibility. Moreover, predicting emergencies such as floods or fires is achieved through historical data analysis, enhancing response efficiency. For example, neural networks can analyze environmental data, such as air pollution levels, and automatically generate recommendations for city services.

Integration with the Internet of Things (IoT) is another vital direction. IoT enables UAVs to connect with other urban infrastructure devices, such as smart cameras, air quality sensors, or waste management systems. This ensures centralized data exchange, process automation, and reduced response times. For instance, if sensors detect water pollution, drones can be automatically dispatched to survey the area and transmit data in real time. In logistics systems, IoT helps drones avoid

traffic congestion by using data from smart traffic lights and road sensors.

The interaction of technological solutions in smart cities creates a powerful ecosystem where UAVs act as a unifying element. The integration of AI, IoT, and secure communication enables a high level of resilience, adaptability, and safety for urban infrastructure. This not only improves the quality of life for citizens but also lays the foundation for scalable and sustainable development of future smart cities.

Thus, it can be concluded that UAVs have become an indispensable tool, performing functions such as monitoring, logistics, environmental control, and emergency response. However, to successfully utilize UAVs in supporting smart city infrastructure, special attention must be paid to their security. This is because vulnerabilities in UAV management can threaten the resilience of urban infrastructure. Secure UAV management systems ensure uninterrupted task execution, preventing data distortion and reducing the likelihood of accidents or failures.

References

1. Brandon J. Perry, Yanlin Guo, Rebecca Atadero, John W. van de Lindt, Streamlined bridge inspection system utilizing unmanned aerial vehicles (UAVs) and machine learning, *Measurement*, Volume 164, 2020, 108048, ISSN 0263-2241,
2. Tuśnio, N.; Wróblewski, W. The Efficiency of Drones Usage for Safety and Rescue Operations in an Open Area: A Case from Poland. *Sustainability* 2022, *14*, 327. <https://doi.org/10.3390/su14010327>
3. Mangewa, L.J.; Ndakidemi, P.A.; Munishi, L.K. Integrating UAV Technology in an Ecological Monitoring System for Community Wildlife Management Areas in Tanzania. *Sustainability* 2019, *11*, 6116. <https://doi.org/10.3390/su11216116>

5. КОМПЛЕКСНІ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дідушок Наталія

старший судовий експерт НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Мотузка Катерина

судовий експерт НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ І ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МОВЛЕННЯ

У сучасному динамічному світі винаходів та інновацій експертиза об'єктів інтелектуальної власності є вкрай актуальною і, мабуть, однією з найбільш різноманітних за об'єктами дослідження, адже в межах зазначеного виду експертиз досліджуються:

а) знаки для товарів і послуг (торговельних марок); комерційні найменування; географічні зазначення; промислові зразки; винаходи і корисні моделі; комерційні таємниці і ноу-хау; раціоналізаторські пропозиції; топографія інтегральних мікросхем; сорти рослин; порід тварин (питання щодо властивостей яких вирішуються під час дослідження об'єктів промислової власності);

б) літературні і художні твори (романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори; аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів,

якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності);

в) комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

г) виконання, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення тощо. якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності. Питання щодо дослідження властивостей об'єктів, перелічених у п.п. б – г, вирішуються під час дослідження об'єктів авторського права та суміжних прав [1].

Багаторічний досвід роботи в експертних установах дозволяє нам помічати актуальні тенденції у сфері судово-експертної діяльності. Зокрема у Науково-дослідному центрі судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України протягом останніх років помітно зросла кількість призначення саме комплексних експертиз.

Зважаючи на наведений вище перелік об'єктів дослідження, важко знайти сферу науки, культури і ремесла, куди б не сягнула експертиза об'єктів інтелектуальної власності. Тому цілком закономірним видається те, що для більш глибокого з'ясування природи певних вузькогалузевих об'єктів з означеного списку, цей вид експертизи може проводитися в комплексі з дослідженнями в інших напрямках експертних знань, зокрема й лінгвістичних.

До спільних об'єктів лінгвістичної експертизи мовлення й експертизи об'єктів інтелектуальної власності належать продукти мовленнєвої діяльності людини, а саме: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори, а також тексти поезій і пісень тощо. При цьому експертизою об'єктів інтелектуальної власності в межах експертної спеціальності 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами та інші» перелічені продукти мовленнєвої діяльності вивчаються переважно з позицій вирішення питань про порушення прав власника авторських прав чи під час визнання використання твору. У той час як лінгвістична експертиза мовлення при проведенні авторознавчих досліджень вирішує питання стосовно ідентифікації автора певного письмового тексту і/або особливостей його складання (вплив на автора будь-яких збивальних

чинників, диктування, переписування), а також шляхом семантико-текстуальних досліджень встановлює, чи містяться у письмових або усних мовленнєвих повідомленнях (публіцистичних і літературних текстах, промовах, виступах, дописах, лекціях й ін.) заклики, погрози, поширення негативних відомостей, а також інші, важливі для досудового розслідування, суду чи для потенційних учасників судового процесу, мовленнєві явища.

Потрібно акцентувати, що поняття автора тексту фігурує також і в експертизі об'єктів інтелектуальної власності, де воно розглядається у формулюванні п. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме: «автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір» [2]. Судячи з наведеної дефініції, в межах означеного виду досліджень експерти не перевіряють на справжність особу автора досліджуваного тексту (твору), а приймають її як наявний (вказаний) у наданих на експертизу матеріалах факт.

Зазначимо, що на сьогодні в практиці співробітників НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності ще не було комплексних експертиз за описаними напрямками експертних знань. Водночас метою цієї наукової розвідки є висвітлення перспектив призначення і проведення таких досліджень.

Досить перспективною видається ситуація, коли після вирішення експертом у сфері дослідження об'єктів інтелектуальної власності питань щодо з'ясування того, чи є досліджуваний текст (або його частина, яка може використовуватися самостійно) результатом творчої праці відповідно до матеріалів справи або чи є певний літературний текст переробкою іншого тексту і, якщо так, чи має ця переробка творчий характер, експерт-лінгвіст в межах проведення комплексної експертизи проведе авторознавче дослідження проблемного тексту (або його частини, яка може використовуватися самостійно), з метою встановлення, чи складений цей текст (частина) особою, зазначеною як його автор. З'ясування авторства тексту може підсилити дослідження об'єкта авторського права, особливо, якщо існують суперечки стосовно того, ким складений спірний текст (частина).

Необхідно зауважити, що вказані дослідження можуть бути проведені й окремо, як комплекс експертиз. Визначальним тут

буде саме інтеграційна компонента, зумовлена особливостями конкретної справи (спору) і пріоритетністю експертних завдань. Наприклад, якщо основним для замовника (особи чи органу, що призначив експертизу або експертне дослідження) є з'ясування питань, пов'язаних із дослідженням об'єктів авторського права, але водночас в експертному завданні зазначається про необхідність встановлення авторства досліджуваного тексту (його частини) за умови позитивної відповіді на питання експертизою об'єктів інтелектуальної власності, тобто підтвердження того, що досліджуваний текст (або його частина, яка може використовуватися самостійно) є результатом творчої праці відповідно до матеріалів справи або що наданий на дослідження текст є переробкою іншого тексту і що ця переробка має творчий характер.

Згідно із логікою наведеного вище, порядок проведення комплексних досліджень може змінитися і першим вирішуватиметься авторознавче питання, після позитивної відповіді на яке (підтвердження авторства досліджуваного тексту або його частини) експерти, що мають кваліфікацію за спеціальністю 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами та інші», вивчатимуть особливості проблемного тексту або його частини як об'єкта авторського права.

Як підсумок, зауважимо, що розглянуті у цій роботі потенційні варіанти проведення комплексних досліджень у галузі експертизи об'єктів інтелектуальної власності і лінгвістичної експертизи мовлення не є єдиноможливими і в разі виникнення відповідних потреб експертами можуть бути проведені комплексні дослідження також і за іншими питаннями.

Перелік використаних джерел

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find=1&text=об%27єктів+інтелектуальної+власності#w1_1 (дата звернення 09.12.2024).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222811?an=1> (дата звернення 09.12.2024).

Юзишина Тетяна

старший судовий експерт сектору криміналістичних та інженерно-технічних досліджень лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Інтелектуальна власність знаходиться на перетині кількох наук, а саме: юридичної, технічної, економічної і безпосередньо відноситься до сфери літератури, мистецтва тощо, тобто стосується багатьох сфер знань, що набуло людство.

Інтелектуальна власність (ІВ) (англ. intellectual property) – результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника тощо) або кількох осіб.

ІВ – це умовне поняття, яке в силу своєї лаконічності є доступним і зрозумілим для суспільства, тому широко застосовується поза межами закону не лише в побуті, а й в літературі. Найбільш поширена точка зору, за якою можливе використання цього поняття, – перелічення конкретних об'єктів. Інтелектуальна власність має віртуальний характер і відноситься до особливого виду власності. Це поняття використовується для позначення сукупності виключних прав як особистого, так і майнового характеру на результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також прирівняних до них за правовим режимом засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту [1].

Інтелектуальна власність (ІВ) охоплює патенти, авторські права, торгові марки та інші об'єкти, які захищають результати інтелектуальної діяльності [2]. У цій сфері нерідко виникають суперечки щодо автентичності документів, договорів чи авторства. Почеркознавчі дослідження є ефективним інструментом для вирі-

шення таких спорів, оскільки дозволяють встановити факт фальсифікації документів або підтвердити автентичність підписів і рукописів.

Що таке почеркознавча експертиза? У простому розумінні – це дослідження рукописного тексту або підписів з метою встановлення їх автентичності [3].

У сфері інтелектуальної власності почеркознавча експертиза використовується для:

- перевірки підписів на ліцензійних договорах, авторських угодах, патентних заявках;
- встановлення авторства рукописних творів;
- виявлення фальсифікацій або маніпуляцій у документах.

Роль почеркознавчих досліджень у сфері інтелектуальної власності (ІВ) полягає у встановленні авторства документів шляхом підтвердження автентичності підписів та рукописних текстів, а також у забезпеченні правової охорони результатів творчої діяльності.

Такі дослідження сприяють вирішенню спорів щодо порушення авторських прав, фальсифікації документів та використання підроблених підписів у процесі оформлення прав інтелектуальної власності.

Розглянемо конкретні приклади щодо ролі почеркознавчих досліджень у сфері інтелектуальної власності:

1. Захист авторських прав.

Автори часто фіксують ідеї, концепції чи проекти у вигляді рукописних записів. У випадку спірних ситуацій почеркознавча експертиза дозволяє встановити:

- чи виконаний текст конкретним виконавцем;
- чи був текст змінений іншими особами.

У 2018 році в Україні розглядалася справа про плагіат, де автор рукописного сценарію для кінофільму звинуватив кінокомпанію в крадіжці ідеї. Завдяки почеркознавчій експертизі вдалося довести, що оригінальний сценарій був написаний саме позивачем, а копія, яку представила кінокомпанія, мала зміни, внесені іншою особою.

2. Перевірка автентичності договорів.

Ліцензійні угоди, договори про передачу авторських прав чи співпрацю часто підписуються вручну. Почеркознавча експертиза допомагає перевірити, чи підпис на документі належить зазначеній особі.

У США в одній із судових справ було встановлено, що підпис на договорі про передачу прав на торгову марку був підроблений. Почеркознавча експертиза виявила, що підпис виконано іншою особою з наслідуванням справжнього підпису власника прав, а справжній власник прав не підписував документ. Це дозволило анулювати угоду.

3. Виявлення фальсифікацій у патентній документації.

У патентних заявках або реєстраційних документах можуть виникати маніпуляції з текстом чи підписами. Почеркознавча експертиза допомагає виявити такі зміни та встановити автентичність рукописних записів та/чи підписів.

У 2020 році у Великій Британії в суді розглядалася справа про патент на унікальну технічну розробку. Один із співзаявників стверджував, що не підписував заявку на передачу прав іншому партнеру. Експертиза показала, що його підпис був механічно скопійований на документ. Це стало ключовим доказом у справі, і права на патент були повернуті власнику.

4. Встановлення авторства літературних і наукових творів

Рукописні чернетки літературних творів чи наукових праць можуть бути об'єктами спорів. Почеркознавча експертиза дозволяє ідентифікувати виконавця тексту за характерними ознаками почерку.

У Німеччині в 2019 році було вирішено спір про авторство рукописних нотаток до наукової статті в галузі медицини. Двоє колег претендували на авторство праці. Завдяки почеркознавчій експертизі було доведено, що текст належить одному із заявників, оскільки характерні ознаки почерку збігалися із його зразками.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що почеркознавча експертиза забезпечує надійний інструмент для захисту прав у сфері інтелектуальної власності. Вона дозволяє уникнути шахрайства, довести авторство творів та захистити інтереси власників прав.

Завдяки точності та доказовій силі почеркознавчі дослідження є невід'ємною частиною сучасної юридичної практики, особливо у складних спорах, де ключову роль відіграють рукописні тексти та/або підписи.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія інтелектуальної власності / за ред. проф. П.П. Крайнева. – К.: Старт-98, 2012. – 660 с.
2. Інтелектуальна власність: словник-довідник / За заг. ред. О.Д. Святоцького. – У 2-х т.: Том 1. Авторське право і суміжні права / За ред. О.Д. Святоцького, В.С. Дроб'язка. – Уклад.: В.С. Дроб'язко, Р.В. Дроб'язко. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000 – 356 с.;
3. Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. І. П. Красюка. Київ: Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.

Фоя Оксана

в.о. завідувача лабораторії досліджень об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [1].

Комплексні експертизи об'єктів інтелектуальної власності призначаються коли виникає потреба у вирішенні питань, на які один фахівець не може надати відповіді, адже не володіє всіма необхідними знаннями. Однак, зустрічаються і такі експертизи, коли для вирішення одного питання необхідно залучити фахівця з іншої спеціальності.

Основними ознаками, які характеризують експертизу як комплексну, є:

1) необхідність застосування спеціальних знань із використанням даних суміжних галузей знань. Суміжність таких знань визначається об'єктами дослідження. При проведенні комплексної експертизи її об'єкт ніби розпадається на ряд спеціальних об'єктів, які самостійно досліджуються «вузьким» фахівцем.

2) наявність єдиного предмета дослідження. Дана ознака обумовлена тим, що хоча в дослідженні беруть участь експерти різних спеціальностей, вони вирішують питання, які належать до єдиного для них предмета дослідження.

3) дослідження виконується кількома експертами різних спеціальностей [2].

Зустрічаються такі види комплексних експертиз об'єктів інтелектуальної власності:

- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та комп'ютерно-технічна експертиза. Така комплексна експертиза поєднує в собі дослідження порушення прав на такі об'єкти інтелектуальної власності, як торговельні марки та виявлення інформації що міститься на комп'ютерних носіях або web-ресурсах;
- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та економічна експертиза. Така комплексна експертиза поєднує дослідження порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності та встановлення розміру реальних збитків, які зазнав правовласник об'єкту інтелектуальної власності внаслідок протиправних дій інших осіб;
- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та мистецтвознавча експертиза. Така комплексна експертиза поєднує дослідження об'єктів авторського права, а саме творів науки, літератури та мистецтва, для вирішення питання про порушення прав власника авторських прав, визнанні використання твору та автентичність предметів мистецтва та авторство щодо конкретних творів;
- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та будівельно-технічна експертиза. Така комплексна експертиза поєднує дослідження об'єктів авторського права, а саме творів архітектури та дослідження проектно-технічної документації об'єктів нерухомого майна (будинків, споруд тощо);
- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та військова експертиза. Даний вид комплексних експертиз поєднує дослідження позначень які зареєстровані в якості торговельної марки та використання цих позначень військовими формуваннями;
- експертиза об'єктів інтелектуальної власності та товарознавча експертиза. Даний вид комплексних експертиз поєд-

нує дослідження позначень які зареєстровані як торговельні марки та відповідність виробу на який нанесено таке позначення вимогам стандартів, технічним умовам, відповідність маркувальних даних нанесених на вироби дійсним товарним характеристикам, яким підприємством та коли виготовлено виріб.

Отже, головна ознака комплексної експертизи – це вирішення суміжних питань експертиз різного класу або роду, які не можуть бути вирішені на основі однієї галузі експертних знань. Організація проведення комплексної експертизи, розробка спільної програми дослідження, послідовність та строки виконання дослідження, скликанням наради експертів займається призначений голова комісії. Голова комісії призначається керівником експертної установи, та не має переваг перед іншими співвиконавцями при вирішенні поставлених питань.

Формами здійснення комплексних експертиз є:

1. Підписання комісією експертів, які брали участь у проведенні сукупної оцінки результатів усіх досліджень і дійшли згоди, спільного висновку.
2. Складання декількох висновків експертів або одного висновку, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими з відповідними висновками, у разі якщо згоди між експертами не було досягнуто.

Перелік використаних джерел:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Мін'юсту України № 53/5 від 08.10.98 у редакції наказу Міністерства юстиції України від 01.06.2009 № 965/5. *Офіційний вісник України*. № 46. Ст. 1715.

2. Лоза Т.В. Класифікація судових експертиз у кримінальному процесі. Режим доступу: [http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/49.pdf].

Папакіна Ганна

в.о. завідувача лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Білик Інна

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

КОМПЛЕКСНЕ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ, ЧИ Є ПРОЄКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ПЕРЕРОБКОЮ ІНШОГО ПРОЄКТУ

Експертами Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (далі – Центр) за пройдешний рік було виконано декілька комплексних будівельно-технічних досліджень та досліджень у сфері інтелектуальної власності щодо визначення того, чи є проєктна документація переробкою іншого проєкту, враховуючи зазначене, тема є досить актуальною в умовах сьогодення.

Експертами Центру за відповідними напрямками дослідження було створено алгоритм для порівняння проєктних документацій.

З метою полегшення сприйняття інформації наведемо дефініції ключових понять, відповідно до ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»: *«проєктна документація – затверджені текстові та графічні матеріали, якими визначаються містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні вирішення, а також кошториси об'єктів будівництва»* [1, п. 11] та згідно зі ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність»:

- «архітектурне рішення – авторський задум щодо просторової, планувальної, функціональної організації, зовнішнього вигляду й інтер'єру об'єкта архітектури, а також інженерного та іншого забезпечення його реалізації, викладений в архітектурній частині проекту на всіх стадіях проектування і зафіксований у будь-якій формі;
- *проект – документація для будівництва об'єктів архітектури, що складається з креслень, графічних і текстових матеріалів, інженерних і кошторисних розрахунків, які визначають містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні та технологічні рішення, вартісні показники конкретного об'єкта архітектури, та відповідає будівельним нормам і правилам;» [2].*

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», охорона поширюється лише на форму вираження об'єктів авторського права. Охороні підлягають усі оригінальні твори – оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження [3].

Також у ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» вказано, що об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтв [3, п. 9], а згідно зі ст. 15, одним, із способів використання твору є переробка та інші подібні зміни твору [3, п. 9].

Крім того, всі твори поділяються на самостійні та несамо-стійні. У самостійному творі всі елементи форми створені автором без запозичення з інших творів. Авторське право на нього не залежить від авторських прав інших осіб.

Несамостійним вважається твір, який був створений на основі іншого твору. Серед несамо-стійних творів виділяють похідні (переклади, обробки, реферати, анотації та ін.) та складені твори (збірники, енциклопедії, бази даних).

Похідними є твори, які виникли в результаті творчої переробки вже існуючих творів з використанням елементів їх форми. Переробка творів є дуже поширеним на практиці способом складання творів на основі тих, що існували раніше. Характерною ознакою

переробки є запозичення певних елементів форми з твору, що існував раніше.

З урахуванням визначних вище понять експертами Центру за відповідними напрямками дослідження було створено алгоритм для порівняння проєктних документацій за такими параметрами:

- за площами забудов (шляхом накладання в масштабі відповідних планів, наприклад, див. рис. 1-3);

Рис. 1 – Площа, яка передбачена для забудови проєктною документацією *х*.

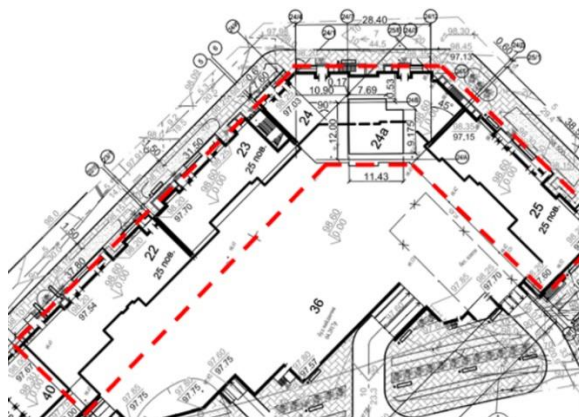

Рис. 2 – Площа, яка передбачена для забудови проєктною документацією *у*.

Рис. 3 – Виявлені невідповідності при накладанні планів у масштабі. Червоним кольором позначено площу, яка передбачена для забудови *х* та не використана в *у*, синім – площу, яка передбачена для забудови *у* та не використана в *х*.

- за конфігурацією (формою): будівлі, секції, квартири (кількість за типовим поверхом), паркінгу тощо (наприклад, див. рис. 4-5);

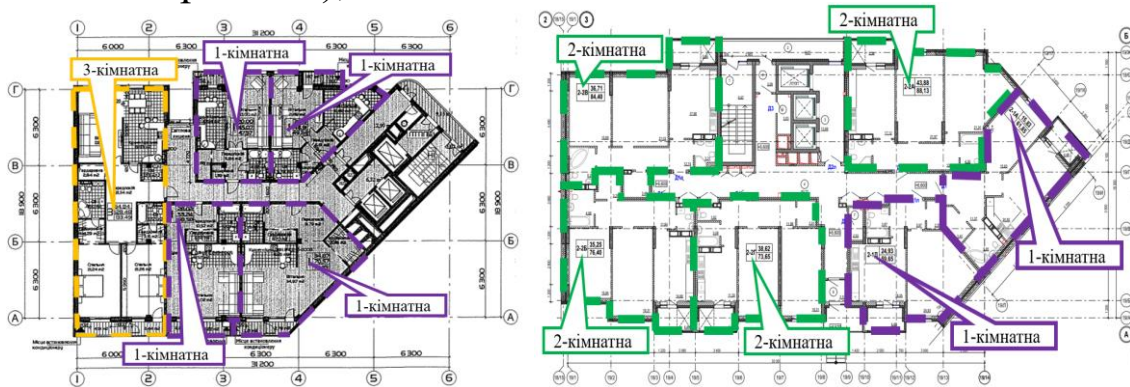

Рис. 4, 5 – Порівняння за формою секцій, загальними розмірами, розташуванням несучих елементів, кількістю квартир тощо проєктних документацій *x* та *y*.

- за загальними розмірами: будівлі, секції, паркінгу, тощо;
- за наявністю поверхів за призначенням (наприклад, техпідпілля, паркінгу, технічного, нежитлового та житлового поверху, тощо);
- за розташуванням несучих елементів, а саме колон та перекриття (прийнята схема в осях секції, будівлі, паркінгу тощо);
- за характеристикою паркінгу щодо розміщення відносно основної будівлі/секції (окремо розташований, прибудований або вбудовано-прибудований, наприклад див. рис. 6-7);

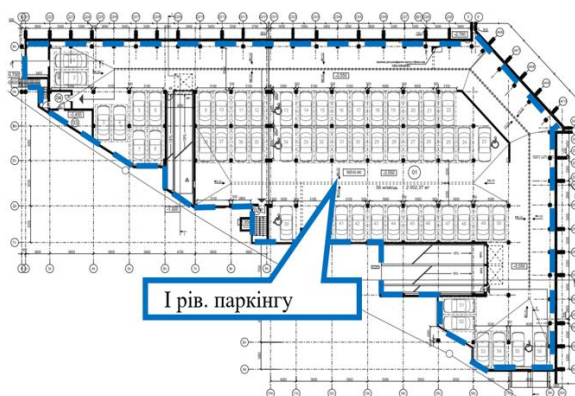

Рис. 6 – Приклад прибудованого паркінгу.

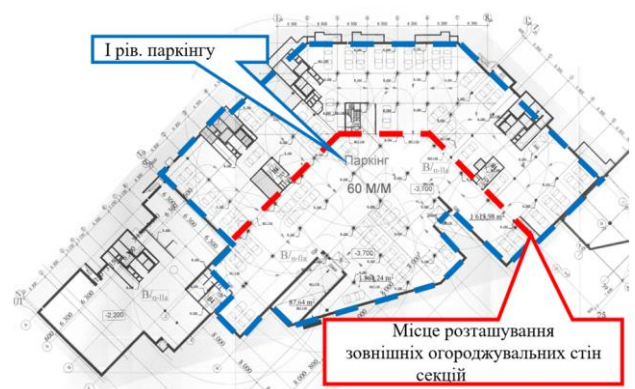

Рис. 7 – Приклад вбудовано-прибудованого паркінгу.

- за розташуванням основних елементів вертикальних комунікацій (ліфти та ліфтові холи, сходові клітини тощо);
- за зовнішнім виглядом фасадів та розташуванням вхідної групи (наприклад, див. рис. 8).

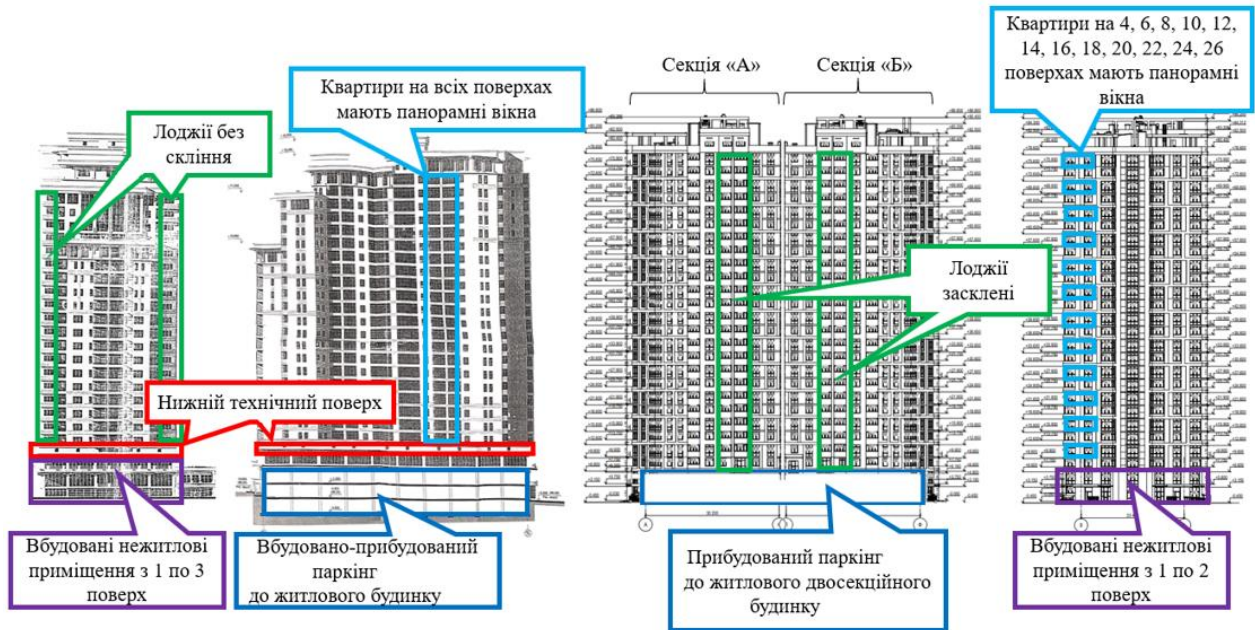

Рис. 8. Приклад порівняння за зовнішнім виглядом фасадів та розташуванням вхідної групи проєктних документації *x* та *y*.

З урахуванням зазначених параметрів в межах наданих матеріалів експертами комплексно приймається рішення про переробку чи її відсутність.

Перелік використаних джерел

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
2. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 01.12.2024).

Фоя Оксана

в.о. завідувача лабораторії досліджень об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Кисла Світлана

судовий експерт сектору товарознавчих видів досліджень лабораторії дослідження об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [1].

Такі експертизи призначаються коли виникає потреба у вирішенні питань, на які один фахівець не може надати відповіді, адже не володіє всіма необхідними знаннями.

Комплексна експертиза об'єктів інтелектуальної власності та товарознавча експертиза призначається коли необхідно встановити чи є продукція контрафактною чи фальсифікатом.

Контрафактні товари – це товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення з цієї території призводить до порушення прав власника, що захищаються відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів України [2].

Фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи [2].

Найбільш поширеними видами контрафактної продукції є:

1. Продаж товарів з використанням позначень, тотожних або схожих настільки, що їх можна сплутати з відомими торговими марками інших виробників.
2. Продукція виготовлена з неправомірним використанням винаходів та корисних моделей зареєстрованих в Україні.
3. Підrobка зовнішнього вигляду виробів, які захищені як промислові зразки.
4. Незаконне використання об'єктів авторських та суміжних прав, а саме літературних творів, творів образотворчого мистецтва, комп'ютерних програм, фонограм, відеограм та ін.

При призначенні комплексної експертизи об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчої експертизи перед експертами ставляться такі питання:

Чи є позначення, нанесене на товар, тотожним або схожим настільки, що його можна сплутати з торговельною маркою за свідомством України № XXXX?

Чи є позначення, нанесене на товар, таким, що може ввести в оману щодо товару, послуги або особи, яка виробляє/продає товар або надає послугу?

Чи використано у виробі промисловий зразок за патентом України № XXX?

Чи використано у виробі кожену ознаку винаходу (корисної моделі), що включена до незалежного пункту формули за патентом № XXX?

Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам?

Чи відповідає якість виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам за органолептичними показниками?

Яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?

Для проведення комплексної експертизи об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчої експертизи необхідно надати: зразки продукції чи якісні фотознімки продукції, сертифікати, ДСТУ або інші документи в яких може міститися інформація про товар.

Етапи проведення комплексної експертизи об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчої експертизи (для встановлення того, чи є продукція контрафактною чи фальсифікованою):

1 етап. Судові експерти у сфері інтелектуальної власності проводять порівняльне дослідження об'єктів інтелектуальної власності з виробами наданими на дослідження або позначеннями, що нанесені на такі вироби.

2 етап. Експерти товарознавці проводять зіставлення інформації, що нанесена на товар, для цього порівнюють дані, зазначені на маркуванні (етикетці, упаковці чи супровідній документації), з фактичними характеристиками товару. Це можуть бути такі параметри: вага, розмір, дата виготовлення, країна походження, серійний номер або код товару. Проводять фізичну перевірку товару та відповідність стандартам, технічним умовам. Перевіряють чи є сертифікати якості або відповідності, які підтверджують заявлені характеристики. Перевіряють зовнішній вигляд упаковки, оцінюють якість друку маркування, наявність усіх обов'язкових позначок, таких як штрих-код, логотипи, інструкції та знаки безпеки. У разі потреби можна перевірити товар через бази даних виробника за штрих-кодом або артикулом.

3 етап. Синтез результатів дослідження та складання висновків.

Комплексна експертиза об'єктів інтелектуальної власності та товарознавча експертиза є актуальною, оскільки ринок України заповнений неякісною фальсифікованою та контрафактною продукцією продовольчих та непродовольчих товарів.

Перелік використаних джерел:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Мін'юсту України № 53/5 від 08.10.98 у редакції наказу Міністерства юстиції України від 01.06.2009 № 965/5. *Офіційний вісник України*. № 46. Ст. 1715.

2. Електронне джерело, режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Контрафактний_товар].

Козлов Олександр

завідувач сектору військових досліджень лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України
магістр державного управління у сфері забезпечення національної безпеки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ВІЙСЬКОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ЕКСПЕРТИЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України, як було констатовано у Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 27 січня 2015 року, розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення збройними силами рф перетину державного кордону України та використання нею своїх військових формувань.

Міжнародною спільнотою було підтверджено факт агресії рф проти України, що розпочалася у 2014 році.

22 лютого 2022 року президент рф направив звернення до ради федерації щодо використання збройних сил рф за кордоном, яке було схвалено.

24 лютого 2022 року о 5 годині ранку володимир путін офіційно оголосив про початок спеціальної військової операції в Україні, тим самим розпочавши повномасштабне вторгнення збройних сил рф на територію України. Зокрема, підрозділи збройних сил рф, на виконання злочинного наказу, нанесли ракетно-бомбові удари по території України та перетнули північно-східні кордони.

У зв'язку з цим 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022, на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389, на території України було введено воєнний стан, який у подальшому було продовжено.

З 24 лютого 2022 року, внаслідок військової агресії проти України, до науково-дослідних установ судової експертизи Міністерства юстиції України розпочали надходити постанови про призначення комплексних, комісійних військових та різних видів та підвидів судових експертиз, а саме:

- психологічної, які досліджували дії військовослужбовців Збройних Сил України щодо застосування зброї (Friendly fire);
- вибухотехнічної, які досліджували дії в Україні військових службових (посадових) осіб збройних сил, інших військових формувань (приватних військових компаній) російської федерації;
- у сфері інтелектуальної власності, де експертами встановлювалося, що використання підприємствами різних форм власності в Україні у своїй господарській діяльності умовно схожих логотипів, емблем та знаків добровільних громадських гуманітарних організацій не є імітацією емблем (символіки) цих організацій. І їх використання не можна вважати застосуванням засобів введення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом, іншим порушенням законів та звичаїв війни;
- комп'ютерно-технічної, де на підставі виявлення тактики просування по мережі та набору інструментів, які використовувались під час кібератаки, принаманні групі хакерів, що належать до підрозділів головного управління генерального штабу зс рф (раніше – ГРУ ГШ);
- тощо.

Висновок експерта, як джерела доказів у суді, складається у результаті проведення на основі спеціальних знань та науково-обґрунтованих методик дослідження, яке надається з дотриманням процесуальних норм та походить від особи, яка має відповідну кваліфікацію.

На теперішній час, у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (Із змінами), не визначені завдання та орієнтовні питання щодо встановлення обставин військової агресії

проти України та дослідженні дій військових службових (посадових) осіб збройних сил, інших військових формувань (приватних військових компаній) країни агресора щодо нанесення ракетно-бомбових ударів, артилерійських обстрілів по критичної та цивільної інфраструктури тощо.

Водночас, відсутні науково-обґрунтовані методики досліджень визначеного питання.

На підставі цього, Центром підготовлені документи щодо включення до Тематичного плану науково-дослідної роботи (далі – НДР) НДУСЕ МЮ України на 2025 рік НДР за темою: «Розробка методичних рекомендацій проведення судової військової експертизи щодо збройної агресії проти суверенітету та територіальної цілісності України».

Результатом НДР будуть:

- методичні рекомендації проведення судової військової експертизи щодо збройної агресії проти суверенітету та територіальної цілісності України;
- пропозиції щодо удосконалення змістової частини Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 №53/5 шляхом внесення доповнень, згідно чинного законодавства, до пунктів 8.1. (основні завдання військової експертизи), 8.2. (орієнтовний перелік питань) розділу VIII «Військова експертиза».

Також, з початком збройної агресії, у зв'язку зі значними проблемами в матеріально-технічному забезпеченні військових формувань України, накопичені непорушних запасів, створені мобілізаційного резерву і відчужені озброєння та військової техніки в мирний час, закупівлі військового майна в особливий період тощо, у судово-експертній практиці виникли проблеми з визначенням впливу прийнятих управлінських рішень посадовими особами органів військового управління на рівень боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань Ці питання вже розглядалися судовими експертами при дослідженні анексії Криму, проведення Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил; питань зубожіння Збройних Сил тощо.

Виходячи з цього, Центром пропонується включення до Тематичного плану НДР НДУСЕ МЮ України на 2025 рік НДР за темою: «Розробка методики проведення судової військової експертизи з визначення впливу прийнятих управлінських рішень посадовими особами органів військового управління на рівень боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань»

Таким чином за результатами проведення НДР за викладеними вище темами, очікується розроблення:

- методичних рекомендації проведення судової військової експертизи щодо збройної агресії проти суверенітету та територіальної цілісності України;
- методики проведення судової військової експертизи з визначення впливу прийнятих управлінських рішень посадовими особами органів військового управління на рівень боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань;
- алгоритмів дій судового експерта при проведенні комплексних, комісійних судових військових експертиз за викладеними вище темами.

Також будуть надані пропозиції щодо Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 №53/5 шляхом внесення доповнень, згідно чинного законодавства, до пунктів 8.1. (основні завдання військової експертизи), 8.2. (орієнтовний перелік питань) розділу VIII «Військова експертиза».

Список використаних джерел:

1. Декларація Парламентської асамблеї НАТО на підтримку України від 30 травня 2014 року. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/news/23759-deklaracija-parlamentsykoji-asambleji-nato-na-pidtrimku-ukrajini>.

2. Звіт Міжнародного кримінального суду про дії щодо попереднього розслідування від 14 листопада 2016 року. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.

3. Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ «Агресивна війна російської федерації проти України та її народу, що також становить загрозу всьому регіону ОБСЄ» від 7 липня 2022 року. URL: <https://www.oscepa.org/en/documents>.

4. Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «Ukraine and the Netherlands v. Russia» (заяви № 8019/16, 43804/14 та 28525/20).

5. Указ Президента України 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

6. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (Із змінами).

7. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (Із змінами).

Лушнікова Тамара

судовий експерт Львівського НДІСЕ Міністерства юстиції України

Воліков Володимир

судовий експерт Львівського НДІСЕ Міністерства юстиції України, кандидат економічних наук

КОМПЛЕКСНІ СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ОІВ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

У сучасному суспільстві об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) набувають чітких рис товару, який використовується для підвищення конкурентоспроможності підприємств. Проте цей товар має специфічні характеристики такі як необмеженість його використання у часі, просторі та кількості осіб. Саме нематеріальна природа інтелектуальної власності (ІВ) і спричиняє труднощі щодо її захисту. Сьогодні неправомірне використання ІВ набуває обертів що спонукає її володільців застосовувати різні законні форми захисту своїх прав, зокрема, юрисдикційні та неюрисдикційні. Якраз при застосуванні юрисдикційної форми захисту потрібна участь експерта для встановлення фактичних даних та обставин справи, які мають значення для юридичного провадження, що в подальшому може підтвердити чи спростувати факт неправомірного використання ОІВ та обґрунтованість розрахунку збитків.

Діяльність судового експерта та межі його компетенції чітко врегульовані процесуальним законодавством. Сфера ІВ не є виключенням із правил. Кожен з напрямків дослідження за певною експертною спеціальністю відрізняється від інших предметом, об'єктами та методами. Поточна ситуація на ринку ІВ надає підстави вважати, що все частіше експертиза у сфері ІВ потребує комплексного підходу для вирішення одного спільного інтеграційного завдання експертами різних спеціальностей. Відповідно до чинного законодавства, *«у разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза)»* [1].

Для проведення комплексної експертизи залучаються експерти з різних галузей науки й техніки задля застосування спеціальних знань при вирішенні одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). Важливим є можливість залучення експертів із різних експертних установ, служб та фахівців, які не працюють у державних спеціальних експертних установах. Такий підхід сприяє формуванню команди спеціалістів та підвищує рівень проведення досліджень.

Отже, комплексна експертиза це робота групи фахівців, яка потребує не тільки певної спеціальної підготовки кожного окремого експерта, а ще й узгодженості під час вирішення спільного завдання. Тому варто зазначити, що при проведенні комплексної експертизи отриманий результат кожного експерта залежить від сумлінності виконання своїх завдань іншими експертами, а об'єктивність загального висновку залежить від проміжних обґрунтованих відповідей на запитання експертом, який досліджував певний об'єкт раніше.

Це викликає дискусії стосовно методик, придатних для проведення міжвідомчих комплексних судових експертиз, єдиних правил проведення комплексної експертизи експертами різних спеціальностей у складі комісії, критеріїв вибору провідної експертної установи, загальних підходів визначення реальних термінів проведення експертизи та критеріїв щодо наукового обґрунтування об'єктивних оцінок у висновку комплексної експертизи.

З урахуванням того, що *«висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання ...»* [2] особливо важливого значення набуває фаховість та компетенція кожного експерта, який приймає участь у комплексній експертизі. Виходячи з поставлених питань, експерт досліджує лише ті, які знаходяться у межах його компетенції. Хоча незалежно від напрямків дослідження всі експертні спеціальності мають загальну юридичну базу і виконуються відповідно до вимог єдиних процесуальних норм при виконанні досліджень, однак, за кожною з них застосовуються спеціальні знання у визначеному законом порядку, про властивості, ознаки, закономірності створення, функціонування й використання ОІВ. Тому особливості застосування

спеціальних знань експертами, межі їх компетенції та відповідальності, правильність застосування спеціальних методів постійно привертають увагу науковців та фахівців.

Укладачі Енциклопедії інтелектуальної власності наводять наступні характерні ознаки комплексної експертизи [3, с. 196]: *«наявність ситуації, вирішення якої торкається не менш як двох різних галузей знання; рішення експертних задач потребує об'єднання зусиль спеціалістів різного профілю, синтезу знань; необхідність у дослідженні, яке буде проводитися спільно, формулювання спільного висновку; спільне дослідження не виключає роздільного вивчення спільного об'єкту дослідження кожним з експертів»*.

Л. Гула до основних ознак комплексних судових експертиз додає ще наступні: *«один об'єкт досліджується всіма залученими експертами; різні методи дослідження зазначеного об'єкта; наявність різних компетенцій взаємодіючих експертів і розподіл функцій; схожість систем інформаційних одиниць, які надають загальне взаєморозуміння, контролю та оцінки; наявність єдиного формулювання на підставі інтеграції отриманих різномірних даних шляхом їх спільної оцінки всіма експертами»* [4, с. 127].

Важливою умовою для успішного проведення комплексної експертизи є вимога чіткої послідовності її проведення. Вирішення експертами одного спільного (інтеграційного) завдання та об'єктивність результатів проведеного дослідження потребує злагодженості роботи всіх експертів. Отже, під час дослідження експерти для вирішення питання у межах своєї компетенції посиляються на результати проміжних досліджень інших експертів, що є підставою для їхнього висновку та впливає на об'єктивність загального висновку. Тому синтезуюча частина і обґрунтованість загального висновку залежить від фаховості та відповідальності кожного з експертів.

Експерти Львівського НДІСЕ накопичили певний досвід у проведенні комплексних експертиз у сфері ІВ. Складність їх проведення пояснюється індивідуальністю кожного нового об'єкту дослідження. Практично не буває двох схожих ОІВ, що пов'язано з їх подвійною природою. Тому, для проведення комплексних експертиз у сфері ІВ доводиться залучати експертів із різних галузей.

Незважаючи на те що на перший погляд нібито для дослідження ОІВ достатньо знань у сфері ІВ, але це не зовсім так. За часту для вирішення поставленого на дослідження питання необхідно залучати фахівців зі спеціальними знаннями зовсім з інших галузей, таких як: хімія, фізика, металургія, машинобудування, фармацевтика, будівництво, транспорт та інші.

Почнемо з такого складного об'єкту як винаходи (корисні моделі). Приміром, для комплексного вирішення експертного завдання потребується дослідження ситуації, коли порівнюються винахід (корисна модель) з об'єктом господарської діяльності (ОГД) для встановлення наявності факту використання патенту в ОГД або відповідності патенту умовам надання правової охорони. У незалежному пункті формули винаходу (корисної моделі) можуть бути наявні ознаки, що відносяться до різних галузей науки і техніки. Виявлення таких ознак потребує не тільки володіння спеціальною термінологією, а саме вживання термінів відповідно до нормативної документації і наукової літератури. В процесі дослідження ОГД може виникнути ситуація, коли для встановлення наявності окремої ознаки чи ознак, необхідно буде застосовувати інструментальні методи дослідження. Дослідження з використанням інструментальних методів найчастіше застосовувались експертами інституту різних спеціальностей при проведенні судових експертиз у випадку, коли ОГД є продукт. Найчастіше необхідно використання інструментальних методів при визначенні використання такого об'єкту винаходу (корисної моделі) як речовина. Так, при вирішенні питання про використання патенту на корисну модель ХХХХ, у продукті господарської діяльності «Порошковий дріт» експертом-хіміком було визначено якісний і кількісний склад наповнювача порошкового дроту. На підставі такого дослідження експертом з ІВ встановлено, що якісний і кількісний склад ОГД знаходиться в межах значень, що є ознаками незалежного пункту формули корисної моделі. Таким чином, було встановлено використання кожної ознаки патенту на корисну модель ХХХХ у продукті «Порошковий дріт».

Дослідження такого ОІВ як процес потребує спеціальних знань певних технологій виготовлення виробів у різних галузях господарської діяльності, що потребує обов'язкового залучення

технологів для вирішення інтеграційного завдання разом з експертами, атестованими за спеціальностями ІВ.

Проведення експертизи комерційної таємниці неможливо без інженерно-технічної освіти для отримання відповідей на техніко-технологічні запитання. Окрім того, варто зауважити, що вирішувані питання можуть стосуватись зовсім різних галузей промисловості, приміром, хімічної, машинобудування або харчової. Звичайно, що ніякий експерт не в змозі опанувати такий великий масив знань, що і є підставою у разі потреби залучати експертів з інших сфер.

Існуюча практика стосовно проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту доводить, що експерту у сфері ІВ іноді бажано залучати лінгвістів та/або філологів. Словесні позначення це найбільш поширена група позначень, які можуть бути як звичайними так і вигаданими словами, поєднаннями літер, словосполученнями та/або іншими мовними одиницями або їх комбінації, що значно ускладнює проведення такої експертизи. Крім того, словесні позначення характеризуються трьома групами ознак це фонетичні, графічні, та семантичні, кожна з яких впливає на розрізняльну здатність і може виступати як у ролі головної, так і другорядної. На неоднозначність підходу до експертиз у сфері ІВ вказує й досвід інших країн. Так, встановлення тотожності торговельних марок (ТМ) або їх схожості до ступеня змішування вирішуються в рамках товарознавчої експертизи у Республіці Казахстан та Республіці Вірменія. В Республіці Білорусь це входить у завдання лінгвістичної експертизи [5].

Звісно, що для експерта у сфері ІВ складно опанувати стільки різних напрямів та спеціальностей. Отже, при дослідженні словесних ТМ найважливішим етапом є визначення фонетичних ознак, що передбачає проводити дослідження схожості на морфологічному та словотвірному рівнях і для цього необхідні спеціальні знання у філології. При дослідженні ТМ іншомовного походження необхідно мати певні знання, вміння та досвід щоб інтерпретувати її значення, іншою мовою. При дослідженні зображувальних і комбінованих позначень, а також промислових зразків, коли основною ознакою є загальне зорове враження, то виявлення

окремих ознак потребує спеціальних знань і термінології у мистецтвознавстві, дизайні тощо.

Експертиза комп'ютерних програм та компіляцій даних (баз даних) вимагає обізнаності експерта у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Не менш складними є дослідження з питань авторського права, які іноді потребують залучення лінгвістів. Згідно практики країн ЄС ці дослідження проводяться в рамках саме лінгвістичного виду експертиз, як-от, в Литві [5].

Але, якщо всі попередньо розглянуті експертизи згруповані за конкретним напрямом (спеціальностями), то експертиза економічних питань це об'єднання всіх напрямів експертизи у сфері ІВ, що і додає складнощів експертам. Насамперед, це пов'язано зі специфікою об'єктів дослідження та їх ознаками. Підготовка матеріалів для проведення судової експертизи економічних досліджень у сфері ІВ має бути ретельною, тому що вона визначає не тільки якість, але ще й можливість проведення майбутнього дослідження.

Приміром, підприємець має підозру, що його корисна модель була використана та продовжує використовуватись при виготовленні виробу конкурента. Природним бажанням володільця ОІВ є: по-перше, припинити порушення його прав, по-друге, отримати матеріальну компенсацію. Перед експертом ставиться завдання визначити розмір збитків від неправомірного використання ОІВ та можливо упущеної вигоди. Це може бути комплексна експертиза або дві різні експертизи. Причому перше питання, яке потрібно вирішити, це: чи було використання кожної ознаки винаходу (корисної моделі) в об'єкті господарської діяльності і тільки після надання категоричного висновку, експерт може приступати до визначення завданих збитків. Тобто, дослідження питання використання ОІВ має передувати дослідженню питання щодо визначення розміру збитків.

В іншому випадку на думку власника підприємства його ІВ використовувалась конкурентом при виготовленні обладнання, що порушувало його авторські права. На вирішення експерта було поставлене питання з визначення завданих збитків та можливо упу-

щеної вигоди. Питання авторського права також передувало визначенню розміру збитків. Згідно висновку експерта по першому питанню об'єкт дослідження не належав до об'єктів, що охороняються авторським правом. Хоча наявна ІВ і могла бути захищена із застосуванням зовсім іншого ОІВ – комерційна таємниця. Тому розмір збитків при таких обставинах не визначається.

Варто зазначити, що для проведення дослідження економічних питань від експерта потребуються не тільки знання економіки, бухгалтерського обліку та загального документообігу на підприємстві. Важливим є розуміння природи об'єкту оцінки незалежно від того, чи це об'єкти авторського права чи об'єкти промислової власності.

Таким чином, комплексна експертиза у сфері ІВ це завжди об'єднання фахівців кількох спеціальностей, що надає експертам можливість вирішувати складні інтеграційні завдання, що сприяє отриманню незалежного, кваліфікованого і об'єктивного висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду на основі використання сучасних досягнень науки і техніки.

Перелік використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13.
3. Енциклопедія інтелектуальної власності / за ред. проф. П.П. Крайнева. – К.: Старт-98. 2012. – 660 с.
4. Лев Гула. Теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2019/sep/18323/21.pdf>.
5. Кісіль Н.В. Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності в Україні: предмет, завдання та межі компетенції. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/15/2.pdf>

6. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Кирдан Богдан

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Луговий Ігор

помічник Голови Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасний розвиток сфери інтелектуальної власності в Україні перебуває на етапі реформування, що зумовлено необхідністю адаптації національного законодавства до нових викликів цифрової епохи та інтеграції з європейським правовим простором. Прийняття 01.12.2022 року Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1], а також внесення змін до Книги четвертої Цивільного кодексу України [2] є вагомими кроками у напрямку вдосконалення правового регулювання.

Перш за все зазначені законодавчі нововведення спрямовані на імплементацію положень європейського права, зокрема Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС [3] і Директиви Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві [4]. Водночас євроінтеграційні процеси стимулюють розвиток освіти і науки в Україні, що є ключовим чинником у формуванні висококваліфікованих фахівців (юристів, експертів та ін.) у сфері інтелектуальної власності.

У цьому контексті важливим є дослідження інноваційних підходів до освіти, формування освітніх програм та наукових досліджень, спрямованих на ефективний захист інтелектуальної власності, зокрема у цифровому середовищі.

Сучасна система освіти у сфері інтелектуальної власності повинна відповідати вимогам цифрової епохи, забезпечуючи підготовку фахівців, здатних працювати у глобалізованому інформаційному просторі. Для цього важливо здійснити оновлення освітніх програм, робочих навчальних програм, програм навчальних дисциплін та силабусів навчальних дисциплін, впроваджуючи курси, присвячені захисту інтелектуальної власності в умовах цифрових технологій, а також вивчення міжнародного права у цій сфері. Особливу увагу слід приділяти підготовці науково-педагогічних працівників, залучаючи до освітнього процесу практикуючих юристів, експертів, патентних повірених та експертів з інформаційних технологій. Інтеграція сучасних технологій, таких як електронні платформи навчання, симуляційні ігри для моделювання правових кейсів і онлайн-курси, стане важливим кроком у підвищенні ефективності освітніх процесів.

Наука у сфері інтелектуальної власності є основою для вдосконалення правозастосування. Аналізуючи діяльність закладів вищої освіти, тут мова йде про здобувачів рівнів вищої освіти: бакалавр, магістр, доктор філософії/доктор мистецтва. Одним із ключових напрямів для яких є вивчення європейського досвіду, зокрема аналіз судових прецедентів ЄС та моделей захисту інтелектуальної власності у різних країнах. Особливу увагу необхідно приділити розробці нових підходів до захисту прав у цифровому середовищі, включаючи питання авторських прав на результати штучного інтелекту та NFT-технології¹.

При впровадженні таких підходів, слід врахувати, що при створенні об'єктів інтелектуальної власності, стаття 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає та допускає вільне використання творів, без дозволу суб'єктів авторського

¹ NFT (non-fungible token) – це електронний сертифікат на унікальність будь-чого в інтернеті. Гіфки, ілюстрації, пісні та навіть товари. Цей токен створює їх вартість на онлайн-платформах. *Бюро маркетингових технологій*. URL: <https://ur0.jp/Jxwmr>

права і безоплатно, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, зокрема у таких випадках (всього 14):

1) використання цитат, включаючи їх переклад з інших мов, з правомірно опублікованих творів, у тому числі статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо це зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору (повідомлення), до якого цитати включаються, із семантичним та/або графічним виділенням меж цитати;

2) відтворення, у тому числі в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів, творів образотворчого мистецтва, фотографічних творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій у виданнях, програмах організацій мовлення, звукозаписах чи відеозаписах для забезпечення та реалізації освітнього процесу або з метою наукових досліджень, якщо такі дії не мають самостійного економічного значення, в обсязі, що відповідає визначеній меті, за умови, що: обсяг такого використання відповідає визначеній меті; використання творів здійснюється суб'єктами освітньої або наукової діяльності у місцях, де цими суб'єктами здійснюється освітня або наукова діяльність, або через захищене електронне (цифрове) середовище, до якого забезпечується доступ виключно здобувачам освіти та педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчального закладу або працівникам наукової установи;

3) репрографічне відтворення творів, що здійснюється суб'єктами освітньої діяльності для навчальних занять правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, що: обсяг такого відтворення відповідає меті, визначеній навчальними заняттями; відтворення твору не має систематичного характеру.

Зазначені положення Закону України «Про авторське право і суміжні права», на нашу думку, спрощують використання об'єктів авторських прав, а також спрямовані на забезпечення балансу між захистом інтересів авторів і суб'єктів авторського права та надання доступу до різних ресурсів для освітніх і дослідницьких цілей. Це дозволяє ефективно використовувати твори в освітньому

процесі, створюючи умови для залучення здобувачів вищої освіти до вивчення актуальних питань захисту сфери інтелектуальної власності.

Крім того, передбачені законом можливості для репрографічного відтворення творів чи використання уривків у цифрових середовищах створюють базу для розвитку онлайн-освіти та інтеграції цифрових технологій. Цей підхід сприяє поширенню знань, створенню електронних бібліотек, для прикладу: електронний репозитарій Національної академії внутрішніх справ: <https://elar.naiu.kiev.ua>, доступ до якого отримують здобувачі вищої освіти, науково-педагогічні працівники, юристи-практики, експерти, та інші бажаючі, які цікавляться об'єктами інтелектуальної власності, які розміщені на зазначених ресурсах, при цьому авторам та суб'єктам авторського права гарантується дотримання авторських прав у межах освітньої та (або) наукової діяльності. Такі норми також стимулюють міждисциплінарні дослідження, спрямовані на адаптацію законодавства до умов цифрової епохи.

Цифровізація стає потужним драйвером змін у галузі освіти та науки. Розвиток онлайн-платформ забезпечує доступ до міжнародних баз даних, патентних бібліотек і судових рішень, що є важливим для підготовки сучасних фахівців. Використання штучного інтелекту у освітньому процесі дозволяє аналізувати правові тексти та створювати індивідуальні освітні траєкторії для здобувачів вищої освіти. Крім того, глобалізація знань через участь у міжнародних конференціях, семінарах і стажуваннях сприяє обміну досвідом і впровадженню найкращих практик.

Для ефективного впровадження цих інновацій важливо забезпечити додаткову підготовку здобувачів вищої освіти та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, юристів, експертів у сфері інтелектуальної власності та представників інших суміжних професій. Зокрема, необхідно розробляти спеціалізовані тренінгові програми, онлайн-курси та стажування, орієнтовані на сучасні виклики цифрової епохи, зокрема питання захисту авторських прав у цифровому середовищі, використання штучного інтелекту та аналіз правових аспектів новітніх технологій. Такі заходи дозволять формувати гнучкі навички, необхідні для

ефективної роботи в інформаційному просторі, і сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності майбутніх українських фахівців на міжнародній арені вже під час здобуття освіти.

Слушною з цього питання також є думка О. Кулініч, яка зазначає, що: «розробка та впровадження просвітницьких кампаній та освітніх програм у сфері інтелектуальної власності має сприяти підвищенню рівня правової культури, набуттю необхідних навичок, вмінь, кваліфікацій, що вкрай важливо для фахівців та наукової спільноти. Важливість впровадження освітніх компонентів у частині питань інтелектуальної власності підкреслюється в наукових дослідженнях з формування політики у сфері інтелектуальної власності, у державних стратегіях розвитку сфери інтелектуальної власності, в наукових працях з питань реформування освіти та особливо актуалізується в сучасних умовах» [5].

Р. Драпушко, П. Горінов та Н. Філик вважають, що: «Для досягнення мети щодо підвищення рівня освіти в сфері інтелектуальної власності вважається доцільним залучати ресурси і можливості Всесвітньої організації інтелектуальної власності, наукових установ, закладів освіти, шкіл, громадських організацій через систему неформальної освіти та проведення відповідних правоосвітніх кампаній у школах та інших навчальних установах» [6, с. 40].

Ми підтримуємо думки зазначених вчених, проте пропонуємо до зазначених заходів підвищення рівня освіти в сфері інтелектуальної власності доповнити співпрацю між закладами вищої освіти, науково-дослідними установами та міжнародними організаціями.

Таким чином, адаптація національного законодавства у сфері інтелектуальної власності до права Європейського Союзу створює сприятливі умови для формування сучасної правової системи в Україні, а впровадження інноваційних підходів до розвитку освіти у сфері захисту інтелектуальної власності в умовах цифрової трансформації стане перспективним кроком у захисті прав авторів та суб'єктів авторського права.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#>.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text.
4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text.
5. Кулініч О. Культура та освіта у сфері інтелектуальної власності в контексті забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6(84). С. 28-37.
6. Драпушко, Р. Г., Горінов, П. В., & Філик, Н. В. Освіта в сфері інтелектуальної власності як напрямок формування правової культури молоді. *Київський часопис права*, (2), 36-41. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.6>.

Кісіль Наталія

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», провідний науковий співробітник Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПІДГОТОВКИ ЕКСПЕРТІВ

Експертиза у сфері інтелектуальної власності, як один з напрямків судових експертиз, існує в Україні з 2002 року. За 22 роки накопичено значний практичний досвід проведення судових експертиз при вирішенні справ про визнання та порушення прав інтелектуальної власності. Нині розроблені методичні підходи проведення судових експертиз щодо багатьох об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, літературних та художніх творів, торговельних марок, винаходів та корисних моделей, промислових зразків, комерційної таємниці та інших об'єктів. Між тим в працях науковців та практикуючих експертів нині ще не достатньо приділено увагу особливостям вирішення інтеграційних завдань, пов'язаних із об'єктами інтелектуальної власності.

При внесенні до переліку видів судових експертиз експертних спеціальностей у сфері інтелектуальної власності було ураховано, що для надання повного та об'єктивного висновку у експерта мають бути наявними знання про властивості, ознаки, закономірності створення та використання певних об'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, встановлення фактичних даних про закономірності створення та використання творів літератури, науки та мистецтва, як об'єктів авторського права, входить до предмету експертизи за спеціальністю 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші». Між тим, такі

об'єкти, як комп'ютерні програми та бази даних, також відносяться до об'єктів авторського права і охороняються як літературні твори, але цілком виправно, що дослідження цих об'єктів здійснюється в межах окремої експертної спеціальності: 13.1.2 «Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних)», оскільки, крім знань основних принципів та особливостей правового регулювання авторсько-правових відносин виникає необхідність застосування спеціальних знань щодо властивостей та ознак (вихідних кодів) комп'ютерних програм, які здатні дослідити тільки фахівці у сфері ІТ.

На практиці дуже часто при дослідженні об'єктів авторського права, торговельних марок та промислових зразків на вирішення експертизи можуть ставитися питання, що стосуються встановлення фактичних даних про властивості та ознаки різних об'єктів інтелектуальної власності.

Як зазначалося у роботі [1], твори декоративно-ужиткового мистецтва можуть характеризуватися оригінальністю їх виконання та містити певну індивідуальність, у зв'язку з чим отримувати правову охорону як об'єкти авторського права. При цьому вони можуть використовуватися як елементи оформлення товарів широкого вжитку (шкатулок, коробок, сумок, упаковок, обкладинок, етикеток, флаконів, кондитерських та інших виробів) та отримувати правову охорону як промислові зразки (при реєстрації зовнішнього вигляду виробів або їх частин, які містять твори декоративно-прикладного мистецтва). Також твори образотворчого мистецтва, графіки та декоративно-прикладного мистецтва можуть включатися до складу торговельних марок. У таких випадках під час проведення судових експертиз може виникати необхідність застосування знань, що стосуються різних експертних спеціальностей: 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші», 13.4 «Дослідження, пов'язані з промисловими зразками» або 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

Відповідно, вирішення поставлених питань може входити до компетенції експертів атестованих за різними напрямками експе-

ртизи у цій сфері. Іноді поставлені питання не потребують інтеграції спеціальних знань. В таких випадках кожний експерт дає окремий висновок по питанню, що входить до предмету експертизи за його напрямом. Між тим іноді виникають складнощі в розмежуванні компетентностей експерта та визначенні якими спеціальними знаннями має володіти експерт (бути атестований за якою експертною спеціальністю) для вирішення певного питання, а також доцільності застосовування інтегрованих знань з різних напрямків та проведення комплексних експертиз [1].

Вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, є підставою для притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності. Тому виникає потреба у чіткому розмежуванні предметів дослідження різних видів судових експертиз, а також з'ясування, які саме професійні компетентності мають бути наявними у експертів та фахівців, яких залучають для проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності, для забезпечення ними якісного професійного та високого наукового рівня експертного висновку [1].

У статті 10 Закону «Про судову експертизу» зазначено: *«судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності...»*.

Отже, серед вимог закону чітко передбачено необхідність наявності у судового експерта відповідної вищої освіти. Проте в діючих нормативних актах, що регулюють судово-експертну діяльність, не встановлюється, яка освіта вважається відповідною для отримання кваліфікації за певним експертним напрямком. При вирішенні цього питання нині враховується найменування спеціальності згідно Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, що затверджений постановою Кабміну від 29.04.2015 № 266 [2], та навчальний час із відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплому про вищу освіту.

На нашу думку, при визначенні складу компетентностей осіб, які мають намір тримати кваліфікацію судового експерта за однією з експертних спеціальностей у сфері інтелектуальної власності, доцільно звернути увагу на вимоги, що пред'являються до патентних повірених. Згідно п. 4 розділу I Положення про представників у справах ІВ (патентних повірених), що затверджене наказом Міністерства економіки України від 29.12.2023 р. № 20599 та набрало чинності 11.03.2024 р. [3], патентним повіреним може бути фізична особа, яка:

- є громадянином України;
- володіє державною мовою;
- має вищу освіту у сфері ІВ;
- має вищу освіту у сфері технічних наук або не менше ніж п'ятирічний досвід практичної роботи в цій сфері – додатково для спеціалізації діяльності «винаходи та корисні моделі»;
- має вищу освіту в галузі права – додатково для спеціалізації діяльності «юридичні послуги»;
- має не менше ніж п'ятирічний досвід практичної роботи у сфері інтелектуальної власності.

Отже, при прийнятті рішення про наявність у певного фахівця (експерта) відповідних знань для отримання права здійснювати судово-експертну діяльність у сфері інтелектуальної власності, вважаємо за доцільне крім формальних вимог враховувати наявність у нього належних професійних компетентностей, які могли бути здобуті шляхом формальної або неформальної освіти чи практичного досвіду.

Серед спеціальних (базових, фахових) компетентностей, які мають бути наявними у всіх фахівців, що отримують кваліфікацію судового експерта за будь-якою з експертних спеціальностей у сфері інтелектуальної власності, можуть бути визначені, зокрема, наступні:

- здатність усвідомлювати теоретичні засади та основні принципи права інтелектуальної власності;
- здатність розуміти систему права інтелектуальної власності, знати види прав інтелектуальної власності;

- здатність аналізувати та оцінювати вплив міжнародного права, правової системи Європейського Союзу на систему правової охорони інтелектуальної власності;
- здатність застосовувати в професійній діяльності знання про державну систему правової охорони інтелектуальної власності, особливості виникнення, набуття та здійснення права на різні об'єкти інтелектуальної власності;
- здатність володіти понятійно-категоріальним апаратом та фаховою термінологією права інтелектуальної власності, застосовувати їх при проведенні експертиз та здійсненні публікацій у наукових виданнях;
- здатність правильно визначати вид об'єкта права інтелектуальної власності, що підлягає дослідженню;
- здатність правильно розуміти зміст норм законодавства у сфері інтелектуальної власності, визначати редакцію нормативного акту, що підлягає застосуванню при вирішенні конкретних питань у процесі роботи;
- здатність розуміти механізми захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Стрімкий ріст онлайн навчання, що відбувся в останні роки, в тому числі значна кількість дистанційних курсів та тренінгів, які нині пропонує Академія інтелектуальної власності ВОІВ (WIPO Academy), Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), інші установи та організації, зумовлює збільшення можливостей отримання професійних знань та навичок у сфері інтелектуальної власності шляхом неформальної та інформальної освіти.

Таким чином, при вирішенні питання щодо наявності відповідних професійних компетентностей для отримання кваліфікації судового експерта у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку, доцільно враховувати практичний досвід особи у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, який є базовим для вирішення відповідних експертних завдань, а також результати як формальної, так і неформальної/інформальної освіти у сфері інтелектуальної власності.

У цій публікації тільки окреслено перспективи запровадження в Україні компетентнісних підходів до підготовки та атестації

судових експертів у сфері інтелектуальної власності. Більш детально ці питання будуть розкриті у наступних публікаціях.

Список літератури

1. Кісіль Н.В. Окремі аспекти проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, що потребують застосування комплексу спеціальних знань // *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс. Київ, 2023. 562 с.

2. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.11.2024).

3. Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та внесення змін до положень з питань атестації та ведення державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) : наказ Міністерства економіки України від 29 грудня 2023 року № 20599. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE41608?an=37> (дата звернення: 28.11.2024).

Тимощик Лілія

*кандидат економічних наук, учений секретар,
Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

Рак Віра

*завідувач лабораторії економічних досліджень,
Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦЕНТРАЛЬНУ ЕКСПЕРТНО-КВАЛІФІКАЦІЙНУ КОМІСІЮ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Вступ

Центральна експертно-кваліфікаційна комісія (ЦЕКК) при Міністерстві юстиції України відіграє вирішальну роль у забезпеченні належної якості судово-експертної діяльності в Україні. Відповідно до статті 14 Закону України «Про судову експертизу» [1], Положення про ЦЕКК, затвердженого наказом Мін'юсту № 301/5 від 03.03.2015 [2], ця комісія здійснює нагляд за дотриманням стандартів у сфері судово-експертної діяльності та контролює дисциплінарну відповідальність судових експертів. Одним із ключових елементів ЦЕКК є дисциплінарна палата, що забезпечує ефективний контроль за дотриманням норм етики та законодавства. У цій статті висвітлено функції дисциплінарної палати, результати її діяльності та пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання.

Основна частина

1. Правове регулювання діяльності дисциплінарної палати ЦЕКК

Дисциплінарна палата ЦЕКК функціонує відповідно до розділу VI Положення про ЦЕКК [2]. Її діяльність спрямована на забезпечення дисциплінарної відповідальності судових експертів за

порушення етичних норм і законодавчих вимог під час виконання експертних завдань.

Основними завданнями дисциплінарної палати є:

- аналіз висновків експертів на відповідність нормативно-правовим актам і методикам;
- розгляд скарг та ініціювання дисциплінарних проваджень;
- підготовка рекомендацій щодо покращення якості експертної діяльності;
- забезпечення прозорості процесу дисциплінарного провадження.

Відповідно до пункту 2 розділу VI Положення, дисциплінарна палата формується зі складу членів ЦЕКК [2], які мають відповідну професійну кваліфікацію.

2. Функції дисциплінарної палати

До функцій дисциплінарної палати належать:

- **Витребування пояснень:** судовий експерт зобов'язаний надавати пояснення щодо обставин, які стали предметом розгляду.
- **Проведення аналізу експертних висновків:** оцінка висновків експерта на відповідність встановленим стандартам.
- **Підготовка рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності:** у разі підтвердження порушення експерт може бути позбавлений права здійснювати діяльність.
- **Оприлюднення результатів діяльності:** звіти дисциплінарної палати стають базою для вдосконалення нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності [3].

3. Результати діяльності дисциплінарної палати

Звіти про роботу дисциплінарної палати демонструють її ефективність у вирішенні дисциплінарних спорів. Наприклад, більшість розглянутих скарг пов'язані з порушенням методик проведення експертиз, недотриманням строків виконання завдань та конфліктами інтересів.

Пропозиції щодо вдосконалення діяльності дисциплінарної палати

Враховуючи аналіз існуючих проблем, пропонуються такі зміни до Положення про ЦЕКК:

Зміни щодо початку розгляду дисциплінарних справ: Згідно з пунктом 5 частини п'ятої статті 69 Кримінального процесуального кодексу України [4], судовий експерт зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження чи суду інформацію, що стала відома в ході виконання його обов'язків. Зважаючи на це, пропонується внести зміни до Положення, зокрема, передбачити початок розгляду питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта лише після отримання дозволу на розголошення від сторони кримінального провадження або суду.

Направлення рішення про порушення дисциплінарного провадження: Пропонується передбачити обов'язкове направлення рішення дисциплінарної палати ЦЕКК про порушення дисциплінарного провадження, в якому мають бути чітко викладені підстави для відкриття справи. Це забезпечить прозорість і зрозумілість процесу для всіх учасників.

Витребування пояснень та аналіз висновку експерта: Враховуючи існуючі процедури порушення дисциплінарного провадження, необхідно забезпечити безумовне витребування пояснень від судового експерта та обов'язкове проведення аналізу висновку експерта відповідним профільним спеціалістом. Це дозволить забезпечити об'єктивність та прозорість процесу дисциплінарного розгляду.

Документи, що підтверджують кваліфікацію заявника: У разі, якщо заявник скарги на експерта висловлює зауваження щодо спеціальних знань по конкретних видах експертиз, йому слід обов'язково надавати документи, що підтверджують його кваліфікацію в цій галузі. Це можуть бути дипломи про освіту або висновки профільних спеціалістів.

Представництво НДУСЕ у постійному складі ЦЕКК: Потрібно звернути увагу на те, що не всі НДУСЕ представлені в постійному складі дисциплінарної палати ЦЕКК, що може створювати проблеми у забезпеченні фаховості складу палати.

Висновки

1. Дисциплінарна палата ЦЕKK є ключовим інструментом забезпечення етичних стандартів і законності у сфері судово-експертної діяльності.

2. Актуальність внесення змін до Положення про ЦЕKK зумовлена необхідністю вдосконалення контролю за дотриманням нормативних вимог.

3. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню якості експертної діяльності та покращенню її нормативно-правового регулювання.

Джерела інформації

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

2. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ М-ва юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 : станом на 27 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

3. Аналіз ухвалених рішень дисциплінарної палати ЦЕKK щодо притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності з метою визначення та узагальнення типових дисциплінарних проступків, вчинених судовими експертами під час здійснення судово-експертної діяльності, у тому числі з урахуванням наявної інформації щодо судового оскарження рішень дисциплінарної палати ЦЕKK. <https://minjust.gov.ua>. URL: <https://minjust.gov.ua/m/analiz-uhvalenih-rishen-distsiplinarnoi-palati-tsekk-schodo-prityagnennya-sudovih-ekspertiv-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti-z-metoyu-viznachennya-ta-uzagalnennya-tipovih-distsiplinarnih-prostupkiv-vchinenih-sudovimi-ekspertami-pid-chas-zdiysnennya-sudov> (дата звернення: 05.12.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
(«Крайнівські читання»)**

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції

(23 грудня 2024 р., м. Київ)

Підписано до друку 14.01.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 9. Наклад 300. Зам. 61.

Надруковано у «Видавництво Людмила»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 5303 від 02.03.2017
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115
Тел./факс: +380504697485, 0683408332
E-mail: lesya3000@ukr.net